

Seksuaalikasvatus tutuksi varhaiskasvattajille koulutusrungon avulla

Innovaatioprojektiraportti

Leni Koskelainen-Yläraakkola
1305460
Sonja Lehtinen 1400679
Maija Liikanen 1205549
Eeva-Leena Peura 1201120
Metropolia Ammattikorkeakoulu
Tukholmankatu 10
Kätilö (AMK), Sairaanhoidaja
(AMK)
Innovaatioprojekti XX00AB51-
3006
Projektiraportti
12.12.2014
Ohjaaja Liisa Rytönen-Kontturi

Sisällys

1	Johdanto	4
2	Seksuaalikasvatus tutuksi varhaiskasvattajille koulutusrungon avulla innovaatioprojekti	– 5
2.1	Innovaatioprojektin tausta ja tavoitteet	5
2.2	Käytännön toteutus	6
2.3	Innovaatioprojektissa käytetyt työmenetelmät	7
2.3.1	Riskien hallinta	8
2.3.2	Osallistaminen työmenetelmänä	9
2.3.3	Varhaiskasvattajien osallistaminen osana koulutusrungon suunnittelua	9
2.3.4	Tiedonhaku	10
3	Seksuaalikasvatuksen lähtökohdat varhaiskasvatuksessa	11
3.1	Ohjeistukset ja säädökset	11
3.1.1	Seksuaalioikeudet ja ihmisoikeudet	11
3.1.2	Edistä, ehkäise, vaikuta	11
3.1.3	Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa	12
3.1.4	Varhaiskasvatuksen linjaukset	13
3.2	Seksuaalisuus	14
3.3	Seksuaalikasvatus	15
3.4	Seksuaalikasvattajan oma seksuaalisuus	17
3.5	0-6-vuotiaiden seksuaalikasvatus	18
3.5.1	Lapsen psykoseksuaalinen kehitys	21
3.5.2	Seksuaalikasvatuksen vähimmäissisältö 0-4 ja 4-6 vuotiaille	22
3.5.3	Seksuaalikasvatusohjelma varhaiskasvatuksessa	23
3.6	Varhaiskasvatuksessa käytettävät menetelmät seksuaalikasvatuksessa	25
3.6.1	Arjessa opettaminen	25
3.6.2	Varhainen vuorovaikutus	26
3.6.3	PLISSIT -malli	27
3.6.4	Seksuaalisuudenportaat	28
3.6.5	Lumme -malli	29
3.6.6	Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9-vuotiaille – kirjanen	30
3.6.7	Kirjallisuus ja sadutus	31
3.6.8	Sanottaminen ja leikin kautta oppiminen	32

3.7	Yhteistyö vanhempien kanssa seksuaalikasvatuksessa	33
3.8	Varhaiskasvattajien tarpeet seksuaalikasvatuksessa	34
3.8.1	Opettajakoulutuksen kehittäminen –standardit	35
3.8.2	Osallistavan keskustelun yhteenveto	36
3.9	Yhteistyötahot/lisäkoulutukset	37
4	Seksuaalikasvatuksen koulutusrunko varhaiskasvattajille	37
5	Pohdinta	38
	Lähteet	40
	Liitteet	44
	Liite 1 Kutsukirje	44
	Liite 2 Taulukko kysymyksistä ja vastauksista	45
	Liite 3 Seksuaalikasvatustaulukko WHO:n mukaan	47
	Liite 4 Koulutusrunko seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvattajille	52

1 Johdanto

Tämä innovaatioprojektityö on osa innovaatio-opintojaksoa ja Metropolia ammattikorkeakoulun hybridikampus -hanketta. Innovaatioprojektin tarkoituksena on kehittää käytännöllisiä ja luovia ratkaisuja, toimintatapoja tai palveluja, joilla pyritään vastaamaan yhteiskunnan muuttuviin tarpeisiin (Pirilä - Roivas - Vehkaperä 2013.). Tämän innovaatioprojektityön aihe on syntynyt työelämän kautta esiin tulleesta haasteesta, varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatuksen puutteesta. Valmiin innovaatioprojektityön tavoitteena on palvella ja tukea varhaiskasvattajien seksuaalikasvatuksen edistämisessä.

Innovaatioprojektimme tarpeellisuutta puoltavat myös viralliset seksuaalikasvatuksen tavoitteet. Edistä, ehkäise, vaikuta - seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman 2014-2020 tavoitteena on edistää muun muassa lasten ja varhaiskasvatuksen seksuaaliterveyden edistämistä. Seksuaalikasvatuksesta on olemassa myös WHO:n seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa ja niiden toteuttamisohjeet, jotka ohjeistavat lasten seksuaalikasvatusta. WHO:n mukaan modernissa yhteiskunnassa epävirallinen seksuaalikasvatus ei ole riittävä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010: 21.)

Työ toteutettiin projektina, jonka tuloksena syntyi työvälineeksi koulutusrunko varhaiskasvattajien seksuaalikasvatus tiedon lisäämiseksi. Lapsen eri elämänvaiheissa tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta kutsutaan varhaiskasvatukseksi. Varhaiskasvatus on yhteiskunnan valvoma ja järjestämä ja siihen kuuluu perusopetuksen lisäksi ennen oppivelvollisuuden alkamista tarjottava esiopetus. Varhaiskasvatusta toteutetaan läheisessä yhteistyössä lasten vanhempien, sosiaali-, terveys- ja opetustoimen, järjestöjen, yhteisöjen ja seurakunnan varhaiskasvatustoiminnan kanssa. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002: 9.) Tässä työssä varhaiskasvatuksella ja varhaiskasvattajilla tarkoitamme kasvatuksen virallisia tahoja.

Kasvatuksellisen vuorovaikutuksen tavoitteena on edistää lapsen tervettä kasvua, kehitystä ja oppimista. Vastuu lapsen kasvatuksesta on ensisijaisesti lapsen vanhemmilla. Näin ollen yhteiskunnan tarjoamien varhaiskasvatuspalveluiden on tarkoitus tukea lapsen kotikasvatusta. Yhteiskunta pyrkii tarjoamaan lapsen omaehtoisen leikin siivittämällä suunnitelmallista ja tavoitteellista vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa, joka koostuu

hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudesta. (Valtioneuvoston periaatepäättös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002: 9.)

Koulutusrunko on koottu laajojen tiedonhaku tulosten ja osallistavan keskustelun pohjalta. Koulutusrunko sisältää keskeiset asiat seksuaalikasvatuksesta ja sen ohjeistuksista ja säädöksistä. Koulutusrunkoa pystyy hyödyntämään erilaisten koulutusten pitäjänä. Koulutusta voisi tarjota esimerkiksi Metropolia ammattikorkeakoulun kautta.

2 Seksuaalikasvatus tutuksi varhaiskasvattajille koulutusrungon avulla –innovaatioprojekti

2.1 Innovaatioprojektin tausta ja tavoitteet

Idea innovaatioprojektimme aiheesta syntyi Edistä, ehkäise, vaikuta - seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman 2014-2020 julkaisutilaisuudessa. Toimintaohjelma on jatkoa sosiaali- ja terveysministeriön vuoden 2007-2011 julkaisulle. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Seksuaali- ja lisääntymisterveys yksikkö (SELI) on päivittänyt toimintaohjelman. Toimintaohjelma on suunnattu kaikille ikäryhmille sisältäen suositukset lapsille ja nuorille sekä varhaiskasvatuksen ammattihenkilöiden osaamisen kehittämiseksi ja tukemiseksi. (Klemetti - Raussi-Lehto. 2014: 3.) Julkaisutilaisuuden ainoa varhaiskasvatuksen edustaja toi esille näkemyksensä varhaiskasvattajien puutteellisista tiedoista seksuaalikasvatuksesta sekä seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelmista.

Innovaatioprojektimme tavoitteena on kehittää työväline, jonka avulla voidaan tuoda seksuaalikasvatusta tutuksi varhaiskasvattajille. Työvälineeksi kokoamme rungon seksuaalikasvatuksen keskeisistä kokonaisuuksista varhaiskasvattajille. Työvälineen on tarkoitus toimia pohjana erilaisissa koulutustilaisuuksissa, joita järjestetään varhaiskasvattajille. Työvälinettä kehittäessä otamme huomioon koulutuksien kohderyhmän. Tavoitteenamme on, että valmis työväline on helposti sovellettavissa erilaisiin koulutuksiin ja kannustaa lukijaa jakamaan tietoa seksuaalikasvatuksesta.

Työ toteutetaan Metropolia ammattikorkeakoulun terveyspalveluyksikön innovaatio-oppintojakson projektina. Projekti on osa laajempaa hybridikampus -hanketta, jonka ta-

voite on osallistaa ja tiedottaa Myllypuron alueen toimijoita tulevasta hybridikampuksesta ja sen tuomista mahdollisuuksista. Innovaatioprojektia ohjaa lehtori Liisa Rytönen-Kontturi ja hybridikampus -hankkeen yhteyshenkilönä toimii Päivi Keränen.

2.2 Käytännön toteutus

Myllypuroon on suunnitteilla Metropolia ammattikorkeakoulun toimipisteitä yhdistävä kampus. Käyttäjälähtöisen hybridikampus -hankkeen tavoitteena on osallistaa alueen asukkaat ja palveluntarjoajat. (Metropolia. 2014.)

Innovaatioprojektin aloitusinfo järjestettiin 10.11.2014 Tukholmankadun kampuksella. Aloitusinfossa esitettiin idea innovaatioprojektin aiheesta ja projektin työstäminen aloitettiin samana päivänä. Suunnitelma palautettiin ohjaavalle lehtorille Liisa Rytönen-Kontturille 11.11.2014.

Projektin työstämistä jatkettiin projektisuunnitelman pohjalta. Projektin työstäminen tapahtui viikoilla 46-50. Projektityöryhmä on pyrkinyt aktiivisesti saamaan palautetta projektiin liittyen.

Innovaatioprojektissa oli tarkoitus osallistaa Myllypuron alueen Hybridikampus projektiin liittyvien ennalta hankittujen yhteistyötahojen varhaiskasvattaja ja heidän näkemyksiään 0-6-vuotiaiden seksuaalikasvatuksesta. Osallistaminen oli tarkoitus toteuttaa hybridi-kampuspäivänä 21.11.2014 Myllypurossa. Pyyntö kutsua varhaiskasvattajia Hybridi-kampuspäivään lähetettiin hankkeen yhteyshenkilölle 10.11.2014, jonka oli tarkoitus kutsua osallistettavat varhaiskasvattajat. Yhteyshenkilö neuvoi kuitenkin työryhmää itse lähettämään kutsut varhaiskasvattajille. Kutsut (Liite 1.) lähetettiin 12.11.2014 sähköpostilla ennalta hankituille yhteistyötahoille.

Projektiryhmä osallistui perjantaina 21.11.2014 Metropolia ammattikorkeakoulun järjestämään Myllypuron hybridikampus päivään. Päivän tarkoituksena oli esitellä opiskelijoiden innovaatioprojekteja alueen asukkaille ja yrittäjille sekä muille opiskelijoille. Esiteltävät innovaatioprojektit liittyivät kaikki jollain tapaa alueelle tulevaan Metropolia ammatti-korkeakoulun Myllypuron hybridikampukseen. Osalla opiskelijoista, kuten meidän projektiryhmällä, oli tarkoituksena osallistaa Myllypuron alueen työntekijöitä innovaatioprojektissa.

Teimme Myllypuron asukastalo Myllärin saliin projektiryhmällemme pienen toimipisteen, johon olimme keränneet seksuaalikasvatukseen liittyvää materiaalia. Olimme koonneet valmiiksi kysymyksiä varhaiskasvattajille, joiden avulla varhaiskasvattajien kanssa olisi helppo keskustella asiasta. (Liite 2) Odotimme paikalle Myllypuron alueen varhaiskasvattajia, joita olimme ennalta kutsuneet tapahtumaan. Keskustelun oli tarkoitus olla niin sanotusti neuvoa antavaa keskustelua. Tavoitteenamme oli saada keskusteltua noin 4-5 varhaiskasvattajan kanssa.

Valitettavasti asukastalo Myllärin saliin ei kuitenkaan ilmaantunut yhtään varhaiskasvattajaa. Näin ollen emme saaneet osallistettua Myllypuron alueen varhaiskasvattajia koulutusrungon suunnitteluun. Tämän vuoksi työryhmä toteutti varasuunnitelman varhaiskasvattajien osallistamisen suhteen keskustelemalla lähipiirin varhaiskasvattajien kanssa.

Innovaatioprojekti esitettiin 4.12.2014 Tukholmankadun kampuksella. Projektin esittely toteutettiin esittelypisteinä ala-aulassa. Esittelypisteellä esitettiin valmista koulutusrunkoa ja tuotiin esille projektin lähtökohtia ja tavoitteita. Projektiraportti palautetaan 12.12.2014.

2.3 Innovaatioprojektissa käytetyt työmenetelmät

Innovaatioprojektin työmenetelminä käytettiin riskien hallinnan arviointia, osallistavaa menetelmää, sekä teoreettinen viitekehys koottiin kuvailevalla kirjallisuuskatsauksella. Työmenetelmien avulla saatujen tietojen pohjalta koottiin seksuaalikasvatus tutuksi varhaiskasvattajille- koulutusrunko.

2.3.1 Riskien hallinta

	Positiiviset	Negatiiviset
Sisäiset	Vahvuudet <ul style="list-style-type: none"> - olemassa olevat standardit ja ohjeistukset - tekijöiden mielenkiinto aihetta kohtaan - monta tekijää, monta mielipidettä	Heikkoudet <ul style="list-style-type: none"> - tiukka aikataulu - monta tekijää, monta mielipidettä - tiedon haku ja rajaaminen
Ulkoi-	Mahdollisuudet <ul style="list-style-type: none"> - varhaiskasvattajien tiedon lisääminen - yhtenäinen työväline - työvälineen monikäyttöisyys - mahdollisuus hyödyntää laaja-alaisesti - selkeä ja helppo käyttöinen työväline	Uhat <ul style="list-style-type: none"> - kehitetty työväline ei tavoita käyttäjiä - työväline jää käyttämättä - kohderyhmän osallistavuus epäonnistuu

Kuvio 1. SWOT-analyysi

Innovaatioprojektin sisäisiä vahvuuksia on jo olemassa olevat standardit ja ohjeistukset, joiden pohjalta työ tehdään. Tekijöiden mielenkiinto aihetta kohtaan parantaa projektin onnistuvuutta. Sisäisenä vahvuutena sekä heikkoutena voi nähdä sen, että projektia tekee neljä henkilöä. Useampi tekijä mahdollistaa eri näkökulmien ja mielipiteiden esiin-tuomisen, mutta saattaa aiheuttaa myös erimielisyyksiä. Sisäisenä heikkoutena on myös toteutusaikataulu, johon lisähaastetta tuo aikataulujen yhteensovittaminen sekä projektin tiukka aikataulu. Tiedon haun oikeanlainen toteuttaminen ja tiedon rajaaminen luovat oman haasteensa työlle.

Ulkoisena mahdollisuutena on varhaiskasvattajien tiedon lisääminen seksuaalikasvatuksesta. Tuotoksena syntyvän työvälineen monikäyttöisyys on mahdollisuus hyödyntää työvälinettä laaja-alaisesti erilaisissa koulutustilanteissa. Selkeä ja helppo käyttöinen työväline mahdollistaa laajan ja monipuolisen käytön. Standardeihin ja ohjeistuksiin pohjautuva yhtenäinen työväline mahdollistaa selkeät ja yhtenäiset käytännöt. Ulkoisena uhkana on, että työväline ei tavoita käyttäjiä ja jää näin ollen käyttämättä. Kohde-

ryhmän osallistavuus epäonnistuu, mikäli varhaiskasvattajia ei osallistu hybridikampus-päivään. Mikäli hybridikampus-päivään ei saavu kutsuttuja varhaiskasvattajia, olemme suoraan yhteydessä päiväkotien varhaiskasvattajiin.

2.3.2 Osallistaminen työmenetelmänä

Osallistavan suunnittelun tarkoituksena on ottaa kehittämistoimintaan mukaan asianosaisia. Osallistava toiminta tarjoaa mahdollisuuden asianosaisille osallistua kehittämistoimintaan ja osallistuminen taas on mahdollisuuden hyödyntämistä. Barkin ja Hartwickin kolmitasoisien jaottelun mukaan tässä projektissa osallistavuus on ensimmäisellä tasolla eli työ suunnitellaan käyttäjille. Käyttäjät osallistuvat projektiin ainoastaan lisätietoa tuovina osapuolina, eivätkä toimi tasa-arvoisesti projektiryhmän jäseninä. Osallistaminen voidaan Ivesin ja Olsonin mukaan jaotella kuusiportaiseen asteikkoon, jossa ensimmäinen kuvaa "ei osallisuutta" ja kuudes "vahvan vaikutusmallin osallistuminen. Loput neljä vaihetta ovat tältä väliltä. Asiakkaita, kumppaneita ja käyttäjiä voidaan esimerkiksi osallistaa projektin eri vaiheissa tai koko projektin ajan. Tässä projektissa Ivesin ja Olsonin määritelmän mukaan on käytetty ensimmäistä sekä osittain myös toista porrasta. (Ylitalo-Kallio. 2012:2- 4.) Projektin sidosryhmien osallisuus hankkeeseen hankkeen alusta-alkaen, sitouttaa osallistujat paremmin projektiin. Kun projektin sidosryhmät saadaan sitoutettua projektiin jo alusta alkaen, on yleensä projektin onnistuvuus myös parempi. (Silfvenberg. Ideasta projektiksi:1-3)

Keskustelun muoto voi olla niin sanottu porinaryhmä, jonka tarkoitus on herättää keskustelua. Projektissamme tarkoitus oli käydä niin sanottua neuvoa antavaa keskustelua eli herättää keskustelua ja ajatuksia seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvatuksessa. Tarkoituksena oli myös saada varhaiskasvattajilta epäkohtia tai muita asioita ja huomioita tueksi meille koulutusrunгон koontia varten ja näin ollen koulutusrunگو pystyttiin kehittämään varhaiskasvattajien tarpeista lähtien. Keskustelun muoto voi myös olla haastattelutyypinen, jolloin ryhmän koko eikä jälkipuinti ole keskeisiä. (Kansan sivistys-työn liitto KSL ry. 2005:9-10)

2.3.3 Varhaiskasvattajien osallistaminen osana koulutusrunгон suunnittelua

Koulutusrunгон suunnitteluun halusimme osallistaa varhaiskasvattajia, koska projektiryhmämme kehittämään koulutusrunگوä käytettäisiin nimenomaa varhaiskasvattajien

kouluttamiseen. Varhaiskasvattajat osallistuvat projektiin ainoastaan lisätietoa tuovina osapuolina, eivätkä toimi tasa-arvoisesti projektiryhmän jäsenenä eli Barkin ja Hartwickin mukaan ensimmäisellä tasolla (Ylitalo-Kallio. 2012:2- 4). Tämän vuoksi emme erittele varhaiskasvattajien ikää, oppilaitosta tai muuta

Osallistimme projektiryhmän lähipiiriä eli keskustelimme lähipiirin varhaiskasvattajien kanssa. Projektiryhmän lähipiiristä löytyi varhaiskasvattajia, jotka työskentelivät päiväkodeissa ja lastensuojelussa lasten parissa. Saimme yhteensä 6 mielipidevastausta liittyen seksuaalikasvatukseen varhaiskasvatuksessa. Vastaukset varmistivat työmme suuntaa ja toimivat lisämotivaationa koulutusrunkoa suunniteltaessa. Vastaajat olivat erittäin kiinnostuneita aiheesta ja osallistuivat mielellään projektiin vastaamalla kysymyksiin. Tuloksista on koottu yhteenveto taulukon muodossa (Liite 2) ja vastauksia hieman eritelty myöhemmin tekstissä.

2.3.4 Tiedonhaku

Näyttöön perustuvaa tietoa aiheesta haettiin internetin tiedonhakupalveluista sekä kirjallisuudesta. Hakusanat olivat varhaiskasvatus, seksuaalisuus, seksuaalikasvatus, seksuaalikasvatuksen toimintamallit, varhaiskasvatussuunnitelma. Hakusanoja käytettiin erikseen ja eritavoilla yhdistellen sekä englannin kielellä.

Tiedonhaku pohjautuu kuvailevaan kirjallisuuskatsaukseen. Kirjallisuuskatsauksista yleisimmin käytetty perustyyppi on kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Se on yleiskatsaus ilman tarkkoja tai tiukkoja sääntöjä. Katsauksessa käytettävät aineistot ovat laajoja eikä aineiston valintaa rajaa tiukat ja tarkat säännöt, näin tutkittava ilmiö pystytään kuvaamaan laaja-alaisesti. (Salminen 2011.)

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen voi tehdä kahdella eritavalla, narratiivisena tai integroivana kirjallisuuskatsauksella. Narratiivinen kirjallisuuskatsaus on kevyin kirjallisuuskatsauksen muoto. Narratiivisella katsauksella pystytään antamaan laaja kuva käsiteltävästä aiheesta ja sen kehityskulusta. Jos halutaan kuvata tutkittavaa ilmiötä laajasti ja monipuolisesti, käytetään integroivaa kirjallisuuskatsausta. Integroivan kirjallisuuskatsauksen avulla pystyy tuottamaan uutta tietoa jo tutkitusta aiheesta. (Salminen 2011.)

3 Seksuaalikasvatuksen lähtökohdat varhaiskasvatuksessa

3.1 Ohjeistukset ja säädökset

Seksuaaliterveyden parantamisen näkökulmasta lapset ja nuoret ovat ratkaisevassa asemassa. Näin ollen on tärkeää, että lapset ja nuoret saavat seksuaalisuuden riskeistä ja seksuaalisuudesta rikkautena oppiakseen suhtautumaan seksuaalisuuteen positiivisella vastuullisella tavalla. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010: 3.) Mo-ni virallinen asiakirja puoltaa seksuaalikasvatuksen tärkeyttä osana lapsen varhaiskasvatusta.

3.1.1 Seksuaalioikeudet ja ihmisoikeudet

Yhdistyneet kansakunnat (YK) on laatinut sopimuksen lasten oikeuksista yhtiökokouksessaan vuonna 1989. Suomessa sopimus on astunut voimaan vuonna 1991. Tämä ihmisoikeussopimus on erittäin laaja, ja sisältää taloudelliset ja sosiaaliset oikeudet, kansalaispoliittiset oikeudet ja tiedottamisvelvollisuuden. Sopimus sisältää artikkelit liittyen lapsen suojeluun seksuaaliselta hyväksikäytöltä sekä lapsikaupalta. Suomi on ratifoinut kyseisen sopimuksen vuonna 2012. (Unicef. Ihmisoikeudet. Lapsen oikeuksien sopimus, 4.)

Seksuaalioikeuksia ovat määritelleet erilaiset ulkomaiset yhdistykset kuten kansainvälinen perhesuunnittelujärjestö (IPPF 1995), seksologian maailmanjärjestö (WAS 1999) sekä maailman terveysjärjestö WHO (2002). WHO:n seksuaalioikeudet ovat ihmisoi-keuksia, jotka on tunnustettu ja vahvistettu kansainvälisessä lainsäädännössä. Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia, jotka kuuluvat yhtä lailla kaiken ikäisille ihmisille. Varhaiskasvatuksessa tulee huomioida muun muassa seuraavat seksuaalioikeuksien kohdat. Jokaisella on oikeus hakea, vastaanottaa ja levittää seksuaalisuuteen liittyviä tietoja. Jokaisella on oikeus seksuaaliopetukseen ja valistukseen sekä kehon koskemattomuuden kunnioitukseen. (Väestöliitto. Seksuaalioikeudet.)

3.1.2 Edistä, ehkäise, vaikuta

Sosiaali- ja terveys ministeriö STM on julkaissut keväällä 2014 Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman vuosille 2014-2020. Toimintaoh-

jelma on jatkoa vuonna 2007 julkaistulle ensimmäiselle seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelmalle. Terveys- ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) seksuaali- ja lisääntymisterveyden yksikkö (SELI) sai tehtäväkseen päivittää toimintaohjelman. Toimintaohjelma kokoaa tavoitteita seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämiseksi Suomessa ja esittää toimenpide-ehdotuksia tavoitteiden saavuttamiseksi. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 10.)

Toimintaohjelma ottaa myös kantaa seksuaali- ja lisääntymisterveyden opetukseen, ohjaukseen sekä neuvontaan. Ohjelma antaa opetuksen osalta tavoitteeksi seksuaalikasvatuksen sisältämisen kasvatus- ja opetustoimintaan varhaiskasvatuksessa. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 39-41.)

Toimintaohjelman mukaan lapset ja nuoret saavat tietoa seksuaalisuudesta epävirallisista sekä virallisista lähteistä. Vanhemmat ovat epävirallinen lähde, kun taas varhaiskasvatus ja koulut ovat virallisia lähteitä. Varhaiskasvatuksessa annettavan seksuaalilistuksen tulisi olla lapsen oikeuksia ja moninaisuutta kunnioittavaa. Toimintaohjelma viittaa myös WHO:n seksuaalikasvatuksen standardeihin Euroopassa määritellessään varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatuksen sisältöä. Toimintaohjelman mukaan seksuaalikasvatuksen tavoitteena alle kouluikäiselle on luoda hyvää pohjaa itsetunnolle ja ihmissuhteille sekä toisten kunnioittamiselle. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46.)

Tasa-arvoinen ja kaikkien saatavilla oleva seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa sekä henkilökohtaisen koskemattomuuden, yksityiselämän suojaamisen ja itsemäärämisoikeuden opettaminen lapsille ovat edistä, ehkäise ja vaikuta toimintaohjelman seksuaalikasvatuksen tavoitteita lapsille ja nuorille. Toimenpiteeksi on ehdotettu, että varhaiskasvatuksessa työskentelevien ammattihenkilöiden olisi otettava lapsen seksuaalisen kehityksen tukeminen ja hyvinvoinnin huomioiminen yhdeksi osaksi suunniteltaessa opetuksen ja kasvatuksen tavoitteita. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 54.)

3.1.3 Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa

Maailman terveysjärjestö WHO on julkaissut vuonna 2010 Standards for Sexuality Education in Europe – A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists. Julkaisu on käännetty suomenkielelle Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viran-

omaisille ja asiantuntijoille. WHO:n julkaisu lähestyy seksuaalisuutta kokonaisvaltaisesti näkökulmasta. Julkaisun tarkoituksena on edistää kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta lapsille ja nuorille sekä asettaa kansalliset suuntaviivat ja vähimmäisvaatimukset Euroopan alueen seksuaalikasvatukselle. Kokonaisvaltaisessa lähestymistavassa nähdään seksuaalisuus voimavarana, joka auttaa lapsia ja nuoria kehittämään keskeisiä taitoja, joiden turvin he voivat päättää itse seksuaalisuudestaan ja suhteistaan eri kehitysvaiheissaan. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010: 3.)

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -julkaisu jakautuu kahteen osioon. Ensimmäisessä osassa käsitellään seksuaalikasvatuksen taustalla vaikuttavia ajattelumalleja, perusteluita, määritelmiä ja periaatteita. Ensimmäisessä osassa perustellaan miksi kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus on lapsille ja nuorille erityisen tärkeää. Toisessa osassa esitetään taulukkona se, mitä seksuaalikasvatuksen aiheita on käsiteltävä kussakin iässä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010: 4.)

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa antaa selkeät ohjeet, mitä lapsen ja nuoren tulisi eri kehitysvaiheessa tiedostaa ja ymmärtää. Julkaisussa lapset ja nuoret kohderyhmänä jaetaan viiteen eri ikäryhmään. Varhaiskasvatus käsittää ensimmäisen ja toisen ikäryhmän. Ensimmäinen ikäryhmä käsittää 0-3-vuotiaat ja toinen 4-6-vuotiaat. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010: 25.)

3.1.4 Varhaiskasvatuksen linjaukset

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) on julkaissut Helsingissä vuonna 2002 Valtioneuvoston periaatepäätöksen varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Valtioneuvoston periaatepäätöksen tavoitteena on palvelujärjestelmän kehittäminen niin, että se olisi sekä lapsi- että perhelähtöistä. Tavoitteena on myös käyttää julkaisua mallina, jotta kunnat laatisivat vastaavanlaisia varhaiskasvatus linjauksia. STM:n julkaisu varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset sisältää erilaisia parannusehdotuksia liittyen lainsäädännön uudistamiseen, valtakunnallisen ohjauksen kehittämiseen, henkilökunnan ammattitaidon ylläpitämiseen ja vahvistamiseen sekä varhaiskasvatuksen seurannan ja arvioinnin kehittämiseen. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. 2002: 3.)

Valtioneuvoston periaatepäätöksen myötä päivähoitoa koskeva lainsäädäntö uudistettiin. Uudistuksessa tehtiin säännös valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta (vasu). Paikalliset kuntien laatimat varhaiskasvatussuunnitelmat pohjautuvat tähän valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan. Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteena on ohjata sisällöllisesti varhaiskasvatuksen kehitystä sekä edistää varhaiskasvatuksen laadunhallintaa Suomessa. Linjauksissa määritettiin myös Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesin tehtäväksi laatia valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma. Laatiessaan valtakunnallista varhaiskasvatussuunnitelmaa Stakes teki yhteistyötä sosiaali- ja terveysministeriön, opetusministeriön ja opetushallituksen sekä Suomen Kuntaliiton ja muiden asiantuntijatahojen kanssa. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. 2002: 19- 21.)

Stakes on julkaissut varhaiskasvatussuunnitelman perusteet -oppaan ensimmäisen painoksen vuonna 2003. Oppaassa selvitetään varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, määritellään käsitettä varhaiskasvatus, annetaan linjauksia varhaiskasvatuksen toteuttamiseen, kerrotaan vanhempien osallisuudesta lasten varhaiskasvatuksessa, käydään läpi varhaiskasvatuksen erityisestä tuesta, tuodaan esille kieli- ja kulttuurinäkökohtia sekä pureudutaan kuntatason varhaiskasvatussuunnitelmaan. Stakesin opas ei tuo esiin seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen toteuttamisen tavoitteena pidetään kuitenkin hyvinvoivaa lasta. Varhaiskasvatussuunnitelmassa pyritään hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuuteen. Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan varhaiskasvatuksessa toteutetaan sisällöllisiä orientaatioita lapselle ominaisin tavoin: leikkien, liikkuen, taiteellisuuden kokien, ilmaisutaitoja hyväksikäyttäen sekä tutkien. Sisällölliset orientaatiot ovat matemaattinen-, luonnontieteellinen-, historiallis-yhteiskunnallinen-, esteettinen-, eettinen- sekä uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio. Mikään edellä mainituista orientaatioista ei sisällä seksuaalikasvatusta. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. 2002: 6.)

3.2 Seksuaalisuus

Seksuaalisuus on aina läsnä ihmisessä. Se on osa ihmisyyttä ja saattaa muuttua elämän aikana. Seksuaalisuus alkaa samalla kun elämä alkaa ja loppuu kun elämä loppuu.

Seksuaalisuus on ihmisen ominaisuus, kokemuksellinen asia, ”seksuaalisuus on se, mitä me olemme” (THL). Seksuaalisuutta ei voi määritellä toisen puolesta, ainoastaan ihminen itse voi määritellä seksuaalisuutensa. Seksuaalisuus kuuluu kaikille, niin terveille kuin sairaillekin, nuorille ja vanhoille ja se on paljon muuta, kuin seksi ja yhdyntä. Seksuaalisuuden kehittymiseen vaikuttavat perimä, ympäristö sekä kulttuuri. Ihmisen seksuaalinen identiteetti ja minäkuva alkavat muokkautumaan ihmisen syntyessä ja pohja rakentuu lapsuuden ja nuoruuden aikana. Seksuaalisuus kehittyy ja muuttuu koko ajan elämän edetessä, eikä tule täysin valmiiksi missään vaiheessa. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2010: 13; Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 7-8. THL. 2014. Seksuaalisuus.)

Seksuaalisuudelle on olemassa monia määritelmiä. Maailman terveysjärjestön (WHO) määritelmä seksuaalisuudesta: ”Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisyyttä kaikissa elämän vaiheissa ja se käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolit, seksuaalisen suuntautumisen, erotiikan, mielihyvän, seksuaaliset suhteet ja lisääntymisen. Seksuaalisia kokemuksia ja seksuaalisuuden ilmenemismuotoja ovat ajatukset, fantasia, halut, uskomukset, asenteet, käyttäytyminen, seksuaalisuuden harjoittaminen, roolit ja suhteet. Vaikka seksuaalisuus voi pitää sisällään kaikki nämä ulottuvuudet, ihminen ei aina koe tai ilmennä niitä kaikkia. Biologiset, psykologiset, sosiaaliset, taloudelliset, poliittiset, eettiset, lailliset, historialliset, uskonnolliset ja hengelliset tekijät vaikuttavat vuorovaikutuksessa seksuaalisuuteen”. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa: 16; THL. 2014. Seksuaalisuus; WHO Defining sexual health.)

3.3 Seksuaalikasvatus

WHO:n mukaan seksuaalikasvatuksen tarkoitus on seksuaalisuuden kognitiivisten, emotionaalisten, sosiaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökohtien oppiminen (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 19.). Seksuaalikasvatus alkaa ihmisen synnyttyä ja jatkuu läpi elämän. Seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on tukea ja suojella lapsen ja nuoren seksuaalista kehitystä sekä luoda pohjaa hyvälle itsetunnolle, ihmissuhteille ja toisten ihmisten kunnioittamiselle. (Kelemetti - Raussi-Lehto 2014: 46; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 19.) Seksuaalikasvatuksen avulla ihminen kerää tietoja ja taitoja, joiden pohjalta hän voi tehdä seksuaalista hyvinvointiaan koskevia päätöksiä. (THL 2014. Tiedä ja toimi.)

Seksuaalikasvatuksen on tarkoitus kehittää ymmärrystä omasta kehosta ja itsemääräämisoikeudesta (Kelemetti - Raussi-Lehto 2014: 46). WHO:n seksuaalikasvatuksen standardien mukaan seksuaalikasvatuksen tulisi olla ikään nähden sopivaa, siinä otetaan huomioon kehitystaso ja käsityskyky ja se olisi muokattavissa kulttuurin, sosiaalisten tekijöiden ja sukupuolen mukaan (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 28). Seksuaalikasvatuksen yhteydessä annettavan tiedon tulisi olla puolueetonta ja tieteellisesti tutkittua ja se tulisi esittää niin, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus näkyy. (THL 2014. Tiedä ja toimi)

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardeissa 0-3-vuotiaiden seksuaalikasvatus perustuu löytämiseen ja tutkimiseen. 0-1-vuotias vauva kokee asioita aistiensa kautta, koskettamalla, kuuntelemalla, näkemällä, maistelemalla ja haistelemalla. Varhaisenvuorovaikutuksen avulla kehittyä luottamus muihin ihmisiin. 2-3-vuotiaiden taaperoiden seksuaalikasvatuksen ydin on uteliaisuus sekä oman kehon tutkiminen. He tulevat tietoisiksi itsestään ja omasta kehostaan ja heille kehittyä identiteetti, kun he oppivat näyttävänsä erilaiselta kuin muut lapset ja aikuiset. Seksuaalikasvatuksessa huomioidaan uteliaisuus kehoa, sukupuolirooleja ja sukupuolia kohtaan. 4-6-vuotias lapsi oppii säännöt. Tällöin tulee myös ystävyyssuhteiden muodostaminen alkaa. Seksuaalikasvatuksessa tulisikin hyödyntää ryhmässä olemista sekä leikkiä. Tämän ikäiset tietävät olevansa tyttöjä tai poikia, seksuaalikasvatuksessa tulisikin pohtia sukupuolirooleja ja puhua tykkäämisestä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 25.)

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardit suosittavat, että seksuaalikasvatusta lähestytään kattavalla näkökulmalla. Kattavalla seksuaalikasvatuksella pyritään muun muassa edistämään seksuaalisuuden, eri elämäntyylien, asenteiden ja arvojen suvaitsevaista, avointa ja kunnioittavaa suhtautumista. Tarkoituksena on seksuaalisen moninaisuuden ja sukupuolten erojen kunnioittaminen sekä sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolien tiedostaminen. Seksuaalikasvatuksen avulla lapset voivat kehittyä seksuaalisina olentoina ilmaisemaan tunteitaan ja tarpeitaan sekä muodostaa omat sukupuoliroolinsa ja seksuaali-identiteettinsä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 28.)

Seksuaalikasvatusta voi antaa joko virallisesti tai epävirallisesti. Ammattilaisen toimesta toteutettu seksuaalikasvatus on virallista. Huoltajien toteuttama seksuaalikasvatus on epävirallista. Nämä kaksi muotoa täydentävät ja tukevat toisiaan ja niiden yhteistyö on tärkeää. (THL 2014. Tiedä ja toimi; THL Seksuaalikasvatus)

Seksuaalikasvatusta voi antaa kolmella eri tavalla. Seksuaalivalistus on yksisuuntaista tiedottamista, jota annetaan suuremmalle ryhmälle kerrallaan ja yksi tema kerrallaan. Seksuaaliopetusta annetaan yleisimmin pienemmälle joukolle, se on dialogista ja tapahtuu esimerkiksi koululuokassa. Seksuaaliohjausta voi antaa joko ryhmässä tai yksilölle. Ohjaus on useimmiten toiminnallista ja dialogista. Seksuaalineuvontaa voi antaa seksuaalineuvojakoulutuksen saanut ammattihenkilö. (THL 2014. Tiedä ja toimi; THL. Seksuaalikasvatus.)

3.4 Seksuaalikasvattajan oma seksuaalisuus

Bildjuschkin ja Ruuhilahden mukaan seksuaalisuuden puheeksi ottamisen edellytys on oman seksuaalisuuden läpikäyminen. Oman seksuaalisuuden läpikäymiseen kuuluu omien ajatusten, kokemusten, viitekehysten, historian, tunteiden, ilojen ja surujen käsittely. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2010: 24.) Ennen kuin voi alkaa puhua seksuaalisuudesta muiden kanssa, on todella tärkeää, että on kohdannut oman seksuaalisuutensa ja siihen liittyvät kysymykset. Tämä auttaa ymmärtämään omaa seksuaalihistoriaa, asenteita sekä muita omaa elämää ohjaavia tekijöitä. Puhuttaessa seksuaalisuudesta työntekijän roolissa, on omia kokemuksia sekä mielipiteitä opittava säätelämään tai jopa sulkemaan pois. (Väestöliitto. Työntekijän oma seksuaalisuus.)

Seksuaalikasvattajan tärkein työkalu on hänen oma persoonansa. Se kuinka seksuaalikasvatusta antava puhuu, mistä hän puhuu, kuinka hän korostaa puhettaan eleillä ja ilmeillä, kertoo hänen omista asenteistaan ja ajatuksistaan. Nämä mielipiteet ja tiedot välittyvät siis puheiden ja eleiden välityksellä, rivien välistä, kasvatettaville. Tämän vuoksi ennen kuin puhuu muille seksuaalisuudesta ja siihen liittyvistä asioista, tulisi pohtia omaa minuutta, seksuaalisuutta, sukupuolisuutta sekä mitä ajatuksia parisuhde kaikkine yksityiskohtineen herättää. Seksuaalikasvattajalla tulisi olla selvillä mikä omasta mielestä on oikein ja mikä epänormaalia tai väärää. Seksuaalikasvattajan on hyvä pohtia myös, millaisia asioita tulisi nostaa esille tärkeinä, mistä asioista puhuu ja mitä tahtoo seksuaalisuudesta opettaa sekä millaisilla motiiveilla sen tekee. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2008: 28.)

Itselle vieraiden tai jopa epämiellyttävien asioiden parissa on helpompi työskennellä ammatillisesti, jos tuntee ilmiöt ja niiden taustat. Tällöin omat käsitykset eivät vaikuta

negatiivisesti työhön. Oman seksuaalihistorian läpi käymiseen on hyvä käyttää apuna jotain toimintamallia, kuten seksuaalisuuden portaat, jotta voi pohtia ja käydä läpi omaa polkuaan seksuaalisessa kasvussa ja seksuaalihistoriassa. (Väestöliitto. Työntekijän oma seksuaalisuus.)

Ammatillista työskentelyä saattaa hankaloittaa läpikäymättömät traumat seksuaalisuudessa. Se saattaa johtaa asiakkaan asioiden muuttumisen henkilökohtaisiksi, jolloin asiakkaan auttaminen hankaloituu. (Väestöliitto. Työntekijän oma seksuaalisuus.) Lasten kanssa työskennellessä ja lapsen seksuaalisuuden kehitystä tukiessa on ymmärrettävä myös lapsen kehityskaari. Seksuaalikasvattajan on tunnettava ja ymmärrettävä lapsen kehityskausi, jotta hän voi puhua ja kertoa seksuaalisuudesta. (Seksuaaliterveysasema 2013. Lasten seksuaaliterveys.)

3.5 0-6-vuotiaiden seksuaalikasvatus

Lapsen seksuaalikasvatus on lapsen kasvattamista ihmiseksi, ohjaamista saattaen kohti nuoruutta ja aikuisuutta. Seksuaalikasvatuksella vahvistetaan lapsen omanarvon tuntoa ja lisätään itsetuntemusta. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6.) Lapsen seksuaalinen kehitys liittyy tiiviisti lapsen muuhun kehitykseen ja kehitystehtäviin ja sen kehittyminen jatkuu läpi elämän. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 3-22.)

Lapsen seksuaalikasvatuksen tavoitteena on, että lapsi ymmärtää seksuaalisuuden kuuluvan ihmisen elämään. Lapsen olisi hyvä ymmärtää, että hän on tärkeä ja riittävä omana itsenään. Lapsen pitäessä itseään arvokkaana ja tuntiessaan itseään, hänellä on mahdollisuus kasvaa positiiviseen seksuaalisuuteen turvallisesti. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6.) Tavoitteena on myös, että lapsi saa sanoja asioista puhumiseen ja luottaa, että hän voi seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa puhua ja kysellä. (THL 2014. Raskaus ja pikkulapsi vaihe.)

Seksuaalisuuden ollessa osa ihmisyyttä, seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa jo syntymästä. Vauvan seksuaalisuus alkaa rakentua sen mukaan, mitä hän tuntee, aistii ja kokee. Pienen lapsen seksuaalisen kehitystä tuetaan kannustamalla vanhempia pohtimaan perheen arvoja ja ihmissuhteita myös seksuaalisuuden tuen ja suojaamisen alueilla. (THL 2014. Raskaus ja pikkulapsi vaihe.) Ensimmäiset kokemukset, jotka vaikuttavat

seksuaaliseen kasvuun henkisesti, biologisesti ja sosiaalisesti koetaan jo lapsena. Tärkeitä kysymyksiä tässä ovat: onko minun perustarpeisiini vastattu, saanko fyysistä läheisyyttä ja turvaa, onko minun tunteeni otettu huomioon ja hyväksytty, millaiset ihmis- ja vuorovaikutussuhteet ympärilläni on luotu sekä, olenko minä kokenut oloni hyväksi omassa kehossani ja onko kehoani arvostettu. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 23.)

Alle kouluikäisten seksuaalikasvatuksen tulee siis luoda pohjaa hyvälle itsetunnolle ja ihmissuhteille, sekä toisten ihmisten kunnioittamiselle (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46). Avoin ja myönteinen suhtautuminen lapsen seksuaalisuuteen vaikuttavat positiivisesti lapsen minäkuvan, identiteetin ja itsetunnon rakentumiseen. Lapsi etsii jo omaa tyyliään olla tyttö tai poika. Lapsen tulisi oppia kehon osat ja tietää niille nimet, joita hän voi käyttää. (THL 2014. Esiopetus.) Lasten tulee saada tietoa seksuaalisuuden rikauksesta ja riskeistä oppiakseen suhtautumaan seksuaalisuuteen positiivisella ja vastuullisella tavalla. Näin he voivat toimia vastuullisesti itseään ja muita ihmisiä kohtaan seksuaalisuuden osa-alueella. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 3-22.) Seksuaalikasvatuksen tulee kehittää ymmärrystä omasta kehosta ja itsemääräämisoikeudesta (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46). Tunne- ja turvataitojen opettelu on myös osa lapsen seksuaalikasvatusta. Lasta tuetaan tuomaan tunteitaan esille hyväksyttävällä tavalla, sekä korostetaan niiden olevan oikeita ja sallittuja. Lasten kanssa opetellaan yhdessä sosiaalisia sääntöjä, mikä on sallittua ja mikä ei, sekä antamalla lapselle palautetta toimimisestaan. Lasta ohjataan myös toisen henkilön tunteiden arviointiin. Tärkeä osa-alue on myös oman koskemattomuuden ja omien rajojen turvaamisen opettelu. (THL 2014. Esiopetus.)

Seksuaalikasvatusta tulee antaa ikään nähden sopivalla tavalla, eli kehitysvaiheeseen sopivalla tavalla ja oikea-aikaisesti (Bildjuschkin – Laaksonen 2013). Tässä tulee huomioida lapsen oma yksilöllinen kehitystaso ja vastata juuri kyseisen lapsen tarpeeseen (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 12). Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi, sitä että lapselle tulee vastata yksinkertaisesti juuri siihen, mitä hän on kysynyt (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 84). Kysymyksiin tulee vastata niin, että lapsen varttuessa samaa tietoa voidaan täydentää aiemmin kerrottua kumoamatta. (THL 2014. Raskaus ja pikkulapsi vaihe.) Lapsen seksuaalisuus poikkeaa aikuisen seksuaalisuudesta, joten kasvattajan on muistettava tarkastella lasten seksuaalista käyttäytymis-

tä eri näkökulmasta kuin omaansa (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 3-22).

Seksuaalikasvatuksen tärkeänä edellytyksenä on se, että lapset tuntevat olonsa turvaliseksi. Heidän yksityisyyttään ja rajojaan tulee kunnioittaa, eikä henkilökohtaisista kokemuksista tule ryhmässä keskustella, jotta ei luoda turvattomuuden tunnetta. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 30.)

Lasten ollessa uteliaita ja halukkaita oppimaan, he oppivat koko ajan, vaikka kukaan ei heitä varsinaisesti opettaisikaan. Katseet, ilmeet, vastaamattomuus, kieltämiset ja puheenaiheen vaihtamiset kertovat heille jopa enemmän kuin vastaukset ja puhe yleensä. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 84.) Lasten kokemukset ja mielikuvat ovat ratkaisevassa asemassa seksuaaliterveyden parantamisen näkökulmasta (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 3-22). Lapset ja ihmiset yleensä luovat kokemuksiensa pohjalta mielikuvan siitä, millainen seksuaalinen käyttäytyminen on sopivaa, millaisia seurauksia ja reaktioita on odotettavissa, sekä millaisia reaktioita käytöksen pitäisi herättää. Yhdenvertaisuuden ja moninaisuuden kunnioittaminen opitaan myös jo varhaisissa vaiheissa. Lapset oppivat aikuisten puheista ja tilanteiden tunnelmista, kuinka eri ihmisiin suhtaudutaan. (THL 2014. Esiopetus.)

Lapsen seksuaalikasvatuksen päätehtävä ei ole valmistaa lasta aikuiseen seksiin, siksi siinä ei juurikaan puhuta seksistä. Jos lapsi kuitenkin kysyy yhdynnöistä, sukupuolieli mistä tai seksistä, tulee hänelle vastata juuri siihen, mitä hän kysyy. Ei enempää, eikä vähempää. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6.)

WHO:n mukaan seksuaalikasvatuksessa pitää huomioida lasten osallistaminen, sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus, toiminnan jatkuvuus, tilanne lähtöisyys ja inter-aktiivisuus sekä yhteistyö vanhempien ja yhteisöjen kanssa. Vanhempien osuus seksuaalikasvatuksessa on sitä suurempi, mitä nuoremmasta lapsesta on kyse. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46.) Lapsen huoltajat viestivät lapselle syntymästä lähtien kehoon ja läheisyyteen liittyviä viestejä, nämä ovat ensimmäisiä seksuaalisuuteen liittyviä kokemuksia lapselle (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 11).

Lapsen seksuaalisuus on siis läheisyyttä, ihailua, kosketusta, hellyyden tarvetta ja ihmissuhde taitojen opettelua, kehoon ja kehollisuuteen tutustumista, omanarvon tun-

netta, tunteiden ja tuntemusten kokemista, oppimista ja opettelua, rakastamista ja ihastumista. Eli aikuisen tulee muistaa lasten seksuaalikasvatuksessa, tukea positiivista minäkuvaa, opettaa sopivuus sääntöjä, tarjota ikätasoista tietoa, kuvata asteittaista kypsymistä jo-kaisella elämän alueella, tarjota turvakasvatusta ja pärjäämistaitoja, tukea tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta, sekä muistaa että seksi on vain aikuisten juttu. (Cacciatore 2008: 32-35.) Seksuaalikasvattajan kasvatustyö ei saa perustua myöskään oletukseen toisen ihmisen sukupuolesta tai seksuaalisuudesta (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46).

3.5.1 Lapsen psykoseksuaalinen kehitys

Alle 2 vuotiaat havaitsevat aistiensa kautta. He kokevat Itsensä hyväksi hyvän kosketuksen kautta, ja luovat pohjan terveelle sosiaaliselle sekä emotinaaliselle kehitykselleen. Seksuaalisuus on jo vauvasta asti sisään rakennettua. Vauva iässä seksuaalisuus on läheisyyden ja kiintymisen kaipuuta, turvallisten tunteiden tarvetta ja kykyä nautintoon. Pieni lapsi tutkii ympäristöään ja itseään. Hän löytää ensin kädet ja suun, sitten jalat, nenän ja korvat ja viimeiseksi sukupuolielimensä. Sukupuolielimien koskettelu on tässä iässä vielä pikemminkin sattumaa, eikä tarkoituksellista. Noin 1,5 vuotiaat alkavat pikku hiljaa kiinnostua ja tutustua myös toisten kehoihin ja koskettelemaan niitä. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013; Cacciatore 2008: 119, 123; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 25.)

2-3 vuotiaat tulevat tietoiseksi itsestään ja kehostaan. Tämän ikäiset huomaavat, että on tyttöjä ja poikia. Kehollisuus kiinnostaa yleisesti. Sukuelinten tarkoituksellinen koskettelu eli varhaislapsuuden masturbaatio alkaa, kun lapset huomaavat sen tuntuvan hyvälle ja tuovan mielihyvää. Cacciatore kutsuu tätä unnuttamiseksi. Fyysisen kosketuksen tarve on lapselle edelleen suuri. Lapset alkavat oppia, mitä saa ja mitä ei saa tehdä. Noin kolmen vuoden iässä lapset alkavat huomata, että aikuiset ovat seksuaalisuuteen liittyen vaiteliaita ja siksi alkavat kokeilla rajoja esim. riisuuntumalla varoittamatta tai käyttämällä seksuaaliväritteistä sanastoa. Hassuttelu ja vitsailu seksuaalisuuteen liittyen tulevat ajankohtaiseksi. Lapset oppivat asioista paljon kyselemällä. Kolme vuotiaana lapset voivat alkaa myös kokea rakastuvansa omiin vanhempoihinsa ja haaveilevansa menevänsä heidän kanssaan naimisiin. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013; Cacciatore 2008: 123-125, 140; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 23, 25.)

4-6 vuotiaat oppivat sosiaalisia sääntöjä. He huomaavat paheksunnan ja näin häpeän tunne voi kehittyä. Seksuaaliset leikit, piirustukset ja puheet ovat ajankohtaisia, kuten isä ja äiti tai lääkärileikit. Toimissa tutustutaan kehoon ja haetaan rajoja. Alkuun seksuaalisetleikit ovat yleensä avoimia ja pikkuhiljaa niitä aletaan salaamaan. Lapset kiinnostuvat lisääntymisestä ja sukupuolirooleista. He tuntevat rakastumista, ystävyyttä ja tykkäämistä, sekä alkavat muodostaa ystävyssuhteita. Noin kuusi vuotiaat alkavat kääntymään seksuaalisten kysymystensä kanssa ikätovereidensa puoleen. Myös ulkoisten viestimien antama tieto kiinnostaa lapsia. Lapset voivat alkaa ujustella kehoaan ja asettamaan rajoja. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013; Cacciatore 2008: 124-126; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 24-25.)

3.5.2 Seksuaalikasvatuksen vähimmäissisältö 0-4 ja 4-6 vuotiaille

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa määrittelevät suositeltavat seksuaalikasvatuksen sisällöt eri ikävaiheissa (Liite 3). Ne määrittelevät myös vähimmäissisällöt ikäryhmittäin. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 33-54.)

Seksuaalikasvatusta edellytetään antamaan tieto-, taito- ja asennekasvatuksena.

Tiedot on tarkoitus esittää kasvatettaville faktatietoina tasapainoisella, kattavalla ja ikään nähden sopivalla tavalla. Taidot ovat taitoja, jotka lapsen tulisi osata oppimisen jälkeen. Ja asenteet eli mielipiteet ja arvot ovat aiheeseen liittyviä käyttäytymistämme ohjaavia perusperiaatteita, joiden toivottuun suuntaan kehittymiseen lapsi tarvitsee tukea ja esimerkkiä. Ikäryhmät ovat suuntaa-antavia, joten lapsia kasvatettaessa on otettava huomioon lasten yksilölliset erot. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 33-35.)

Osa seksuaalikasvatuksen sisällöistä toistuu ikäryhmissä useampaan kertaan. Toistolla pyritään ennakoimaan seuraavaa tai myöhempää kehitysvaihetta, jotta lapsilla olisi paremmat valmiudet käsitellä niitä. Samalla tulee huomioitua myös käsityskyvyn erot, jotka kasvavat iän varttuessa. Lasten kanssa tulee käsitellä kutakin asiaa aina ikään ja kehitystasoon nähden sopivalla tavalla, tämä taas luo pohjaa edistyneemmälle tasolle. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 33-36).

Nollasta neljään vuotiaiden seksuaalikasvatuksen vähimmäissisältöön kuuluu ruumiinosien ja kehojen sekä sukupuolten erojen opettelu, hygieniasta huolehtiminen sekä kehon tuottaman mielihyvän tiedostaminen. Lapsille kerrotaan rakkaudesta, syntymästä ja vauvoista, sekä erilaisista perheistä ja ihmissuhteista. Lapsia tuetaan myönteiseen kehonkuvaan ja minäkuvaan, sekä ilmaisemaan tarpeitaan, toiveitaan ja tunteitaan. Lapsille kerrotaan myönteisistä ja kielteisistä tunteista sekä rakkauden eri tyypeistä. Lapsille puhutaan hellyydestä ja fyysisestä läheisyydestä rakkauden osoituksena. Heitä tuetaan puhumaan (epä)miellyttävistä ruumiillisista tuntemuksista ja omista rajoista sekä noudattamaan kolmivaiheista menetelmää. Lapsia opetetaan myös kunnioittamaan toisia ja erilaisuutta. Heille kerrotaan myös oikeudesta saada aikuisilta turvaa ja suojelua sekä kysyä kysymyksiä ja tutkiskella omaa sukupuoli-identiteettiään. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 38-40).

Neljästä kuuteen vuotiaiden seksuaalikasvatuksen vähimmäissisältöön kuuluu myös ruumiinosista, tehtävistä, hygieniasta ja sukupuolieroista puhuminen. Lasten kanssa käydään läpi myös omaan kehoon tutustuminen ja kehon mielihyvän tuottaminen. Lapsille puhutaan myös elämästä ja ihmisen lisääntymiseen liittyvistä perusasioista. Lisäksi heille puhutaan lisääntymiseen liittyvistä myyteistä kuten esim. haikaroista sekä kulttuuri- ja ikäeroista seksuaalisuuteen liittyen. Lapsia tuetaan puhumaan seksuaalisista asioista. Heitä tuetaan myös kehittämään myönteinen kehonkuva ja minäkuva, sekä lisäksi myönteinen sukupuoli-identiteetti. Lapsia muistutetaan hyvistä ja huonoista ruumiillisista kokemuksista sekä noudattamaan kolmivaiheista menetelmää. Heille puhutaan hyväksikäytöstä ja omista oikeuksistaan. Heitä autetaan kunnioittamaan erilaisuutta ja yhden-vertaisuutta sekä toimimaan toisten ihmisten kanssa sopivalla tavalla ja näin luomaan ja ylläpitämään ihmissuhteita. Tunteiden osa-alueella käsitellään kauteutta, vihaa, aggressioita ja pettymyksiä sekä ystävyyttä ja rakkautta, sekä tunteista samaa sukupuolta olevaa kohtaan. Lapsia tuetaan ilmaisemaan omia toiveitaan, tarpeitaan ja tunteitaan asiallisesti, sekä erityisesti käsittelemään pettymyksiä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 41-42.)

3.5.3 Seksuaalikasvatusohjelma varhaiskasvatuksessa

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardien mukaan seksuaalikasvatuksen perusedellytyksenä on, että sille varataan oma paikka ja että sitä käsitellään yksityiskohtaisesti opetusohjelmassa (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 30). Seksuaali-

ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman 2014-2020 yhtenä tavoitteena on sisällyttää seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksen kasvatus- ja opetustoimintaan. Toimintaohjelmassa ohjeistetaan, että seksuaalikasvatuksen tulee näkyä varhaiskasvatuksen opetussuunnitelmassa omana kokonaisuutena seksuaalikasvatus sanaa käyttäen. Lapsen seksuaalisen kehityksen tukeminen ja seksuaalinen hyvinvointi tulisi siis kirjata yhdeksi opetuksen ja kasvatuksen tavoitteeksi (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 41, 54, 182)

Seksuaalikasvatuksen aikataulujen, sisältöjen ja suunnittelun sekä toteutuksen tulisi pohjautua WHO:N standardeihin (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46). Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa toteuttamisohjeet kuvaavat seksuaalikasvatusohjelmien luomis- ja uudistamisprosessia. Ohjeiden tarkoitus on tukea seksuaalikasvatuksen käynnistys- ja kehittämisprosessia (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 6).

Seksuaalikasvatuksen opetusohjelmaa tehdessä tulee määrittää mm. seksuaalikasvatuksen oppimistavoitteet, ikäryhmä ja tasolle sopiva lähestymistapa. Seksuaalikasvatuksen opettaja on valittava erikseen sekä seksuaalikasvatukseen käytettävä aika suunnitella. Lisäksi tulee valmistautua haasteisiin ja mahdollisuuksiin, ohjelman arviointiin ja opetusmateriaalien kehittämiseen. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 10-20.)

Seksuaalikasvatusta suunniteltaessa on otettava huomioon myös kaikki yhteistyökumppanit, jotka osallistuvat lapsen seksuaalikasvatukseen. Näin yhteistyökumppanit voidaan ottaa mukaan seksuaalikasvatus toimenpiteiden kehittämiseen ja toteuttamiseen. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 29.) Eri ammattiryhmien ja toimialojen tehdessä yhteistyötä saadaan seksuaalikasvatukseen ja sitä tarjoaville palveluille yhtenäiset tavoitteet, jotka tukevat toisiaan (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 42).

Lasten seksuaalikasvatusta edistää opetusympäristö. Opetusympäristö käsittää perusasioita koskevan opetuksen antamisen ja oppimateriaalin, jossa huomioidaan erityistarpeet ja kysymykset. Lapsille tulisi myös tarjota tilaa ja oppimismahdollisuuksia, jotta he voivat hankkia kokemuksia turvallisesti ja stimuloivassa ympäristössä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 34.)

3.6 Varhaiskasvatuksessa käytettävät menetelmät seksuaalikasvatuksessa

3.6.1 Arjessa opettaminen

Osa lapsen seksuaalikasvatuksesta tulee tapahtua arkisissa tilanteissa. Seksuaaliaiheet keskustelut etenevät lapsen kiinnostuksen mukaan, eikä se vaadi varta vasten suunniteltua tilannetta, aikaa tai paikkaa. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013)

Lapsen tulee saada olla lapsi ilman liiallista tietoa. Seksuaalikasvatuksen tulisi olla kasvattamista arkisesti ihmiseksi (Cacciatore. Väestöliitto). Lapsen kysellessä seksuaalisuudesta on tärkeää vastata asioihin kiertelemättä ja selkeästi sekä antaa vastaukset suoraan kysymyksiin. Kiertely tai vastaamatta jättäminen tekevät asiasta hämmentävän ja pelottavan sekä hävettävän asian (Bildjuschkin – Ruuhilahti. 2012:11).

Arjessa opettaminen alkaa jo vauvana varhaisen vuorovaikutuksen luomisella. Arjessa on tärkeää opettaa, mikä seksuaalisuuteen liittyvä on väärää. Tulee antaa tietoa, että kukaan ei saa koskea ilman lupaa sukupuolielimiin tai muualle kehoa. Tärkeää on vahvistaa lapsen minä kuvaa sekä kasvatuksella, jolla pystytään vaikuttamaan lapsen asenteisiin, persoonan ja taitoihin tiedon lisäksi. Lapsen kanssa työskennellessä on tärkeä huomioida niin sanallinen kuin sanatonkin viestintä. Jos sanallisesti sanoo ”kaunistä”, niin lapsi aistii herkästi, jos sanaton viestintä on vastakkainen. Sanallisen ja sanattoman viestinnän tärkeys tulee huomioida jo varhaisessa vuorovaikutuksessa. (Bildjuschkin – Ruuhilahti. 2012:13-18.)

Lapsen tulee saada tietää, että tunteita saa tuntea ja näyttää. Kun kasvattaja hyväksyy itsensä, on hänen helpompi hyväksyä myös lapsi. Lapselle tulee opettaa nimet eri tunteille; ”sinua itkettää, oletko surullinen” tai ”voi, kun sinua naurattaa taidat olla iloinen”. Lapsen tunteita ei saa vähätellä, koska lapselle ne ovat todellisia. Lapselle on tärkeää antaa tilaa ja aikaa puhua omia ajatuksiaan omalla tavallaan, eikä hänen tunteuksiaan pidä lähteä tulkitsemaan. (Bildjuschkin – Ruuhilahti 2. 2012.)

Arkisissa toiminnoissa aikuisen tulee myös huomioida oma toimintansa, sillä lapsi mallintaa käyttäytymistä ja suhtautumista turvallisesta aikuisesta. Tarkoituksena seksuaalikasvatuksessa on vastata lapsen kysymyksiin ikätason mukaisesti, huomioiden lapsen

tarpeet ja toiveet. Aikuisen tehtävänä on antaa kysytyille asioille merkitys, jotta lapsi pystyy asioita itse käsittelemään. Myös julkinen media ja mainonta vaikuttavat lapsen seksuaalisuuden kehittymiseen, siksi on tärkeää, että aikuinen huomioi nämä asiat ja ottaa kantaa niihin lapsen kuullen. Lapselle rajojen asettaminen on tärkeää. Rajojen asettamisessa on tärkeää, että niistä keskustellaan ja sovitaan yhdessä. (Bildjuschkin – Ruuhilahti 2. 2012.)

3.6.2 Varhainen vuorovaikutus

Varhainen vuorovaikutus tarkoittaa vanhempien ja lapsen kaikkea yhdessä olemista ja kokemista sekä tekemistä ensimmäisinä vuosina. Varhaisen hyvän vuorovaikutussuhteen luominen vanhempaa lisää lapsen perusturvallisuutta, jonka kautta hän uskaltaa aloittaa ympäristöönsä tutustumisen ja sen valloittamisen. (MLL. Kehittymistä vuorovaikutuksessa vanhemman kanssa.)

Seksuaalikasvatus alkaa jo heti lapsen synnyttyä. Vauvan kokemukset, tunteet ja aistimukset jo alkuhetkiltä saakka vaikuttavat seksuaalisuuden kehittymiseen. Tärkeää on, että lapsi oppii oman arvokkuutensa ja perheen arvot perheen jäsenten välisessä vuorovaikutuksessa. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena vauvalla ja pienellä lapsella on turvallisuuden tunne sekä näkyväksi tulemisen tunne. Tärkeää on myös, että pieni lapsi kokee olevansa arvokas, hyvä ja hoidon arvoinen omana itsenään. (THL 2014. Raskausaika ja pikkulapsivaihe.)

Varhaista vuorovaikutusta voi tukea vauvan ja pienen lapsen hoivaamisena sekä vuorovaikutuksellisenä kanssakäymisenä. Läheisyys ja lapsen tarpeisiin vastaaminen esimerkiksi koskettamalla ovat tärkeitä lapsen kiintymyssuhteen luomiselle. Lapsen ensimmäinen kiintymyssuhde on tärkeää myös lapsen aikuisuuden ihmissuhteille. Hyviä tukemisen keinoja ovat sylissä pitäminen ja leikkiminen sekä juttelu. Silittely, tunteiden sanoittaminen ja tunteiden tunnistaminen sekä kysymyksiin vastaaminen vahvistavat vauvan sekä lapsen varhaista vuorovaikutusta osana seksuaalista kehitystä. (THL 2014. Raskausaika ja pikkulapsivaihe.)

3.6.3 PLISSIT -malli

PLISSIT-malli on seksuaalisuuden puheeksi oton malli, jonka on kehittänyt vuonna 1976 Jack Annon. Mallissa seksuaalineuvonta- ja terapiatyö on jaettu neljälle eri tasolle. PLISSIT- mallin ajatus on, että seksuaalisuus hyväksytään osaksi elämää saatujen tietojen, tuen ja ohjauksen avulla. Annonin mukaan antamalla lupa puhua seksuaalisuudesta ja antamalla tietoa ja ohjeita sekä harjoituksia seksuaalisuuteen liittyen, voidaan auttaa suurta osaa ihmisistä, joilla on seksuaalisuuteen liittyviä ongelmia. PLISSIT-mallilla tarkoitetaan seksuaalisuuteen liittyvän tiedon antamista tilannekohtaisesti yksilön tarpeista lähtien. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2010: 94; Metropolia; THL 2014. Seksuaalisuus puheeksi.)

PLISSIT- mallin neljä tasoa ovat

1. P= Permission, Luvan antaminen, salliminen, normalisointi
2. LI= limited information, Kohdennetun, rajatun tiedon antaminen
3. SS= Spesific suggestion, Eritysohjeiden antaminen
4. IT= Intensive therapy = Intensiivinen terapia.

PLISSIT- mallin neljä tasoa kuvaavat erilaisia lähestymistapoja käsiteltäessä seksuaalisuutta ja sen alueella ilmeneviä ongelmia. Kaksi ensimmäistä tasoa kuuluvat peruspalveluihin ja ne sisältävät seksuaaliohjauksen ja - neuvonnan, joita tarjotaan perusterveydenhuollossa. Kaksi viimeistä SS- ja IT-tasot kuuluvat erikoispalveluihin, joihin kuuluvat erikoislääkärin vastaanotto, seksuaaliterapia ja pariterapia. (Kuvio 2.) (Metropolia. THL. Seksuaalisuus puheeksi.)

Ensimmäisellä tasolla, johon kuuluu luvan antaminen, salliminen ja normalisointi, suhtaudutaan myönteisesti ja sallivasti seksuaalisuuteen ja sen erilaisiin ilmenemismuotoihin. Ensimmäisellä tasolla kuunnellaan asiakasta, hänen huolenaiheitaan sekä kysymyksiään seksuaalisuuteen liittyvistä ajatuksista, tunteista ja käyttäytymisestä. Toimija voi antaa luvan joko suoraan, sanallisesti tai epäsuorasti sanattoman viestin avulla siitä, että asiakaan seksuaalisuuteen liittyvät tunteet, ajatukset ja tarpeet ovat luvallisia ja tavallisia. Perusta luvan antamiselle on luottamuksellinen asiakassuhde. (Metropolia; THL. Seksuaalisuus puheeksi.)

Rajatun tiedon antamisella tarkoitetaan ammattilaisen antamaa tietoa asiakkaan sen hetkiseen huoleen tai kysymykseen. PLISSIT- mallin toisella tasolla annettava tieto voi liittyä esimerkiksi sukupuolielinten anatomiaan, raskauteen, synnytykseen, ehkäisyyn tai sukupuolitauteihin. Toiselle tasolle kuuluu myös seksuaaliseen suuntautumiseen ja moninaisuuteen liittyvä tiedonanto. Myönteiseen sävyyn ja asiallisesti kerrotulla tiedolla voi olla huomattava merkitys sukupuolielämän tyydyttävyyden kannalta. Rajattua tietoa voidaan antaa päivittäin jokaisen toimijan toimesta. (Metropolia; THL. Puhutaan seksuaalisuudesta.)

Kolmas ja neljäs taso kuuluvat erikoispalveluihin, joita antaa koulutettu ammattihenkilö esimerkiksi seksuaaliterapeutti. Näillä tasoilla on tärkeää tietää yksityiskohtia asiakkaan seksuaalielämästä ja elämäntilanteesta, jotta voidaan luoda yksilöllinen ratkaisu. (Metropolia.) Varhaiskasvatuksessa voidaan hyödyntää PLISSIT -mallin ensimmäistä ja toista tasoa.

Kuvio 2. PLISSIT -malli (Ryttyläinen - Valkama 2010: 52.)

3.6.4 Seksuaalisuuden portaat

Seksuaalisuuden portaat antavat tietoa varhaiskasvattajille lapsen seksuaalisesta kehityksestä ja sen vaiheista. Ihmisen seksuaalinen kehitys tapahtuu erilaisten kehitysvaiheiden kautta läpi elämän. Seksuaalisuuden portaat kuvaavat näitä vaiheita yhdeksällä

askelmalla. Jokaisella kehitysvaiheella eli portaalla on oma tehtävänsä, joka valmistaa seuraavan askeleen ottamista. Harva käy portaat läpi oikeassa järjestyksessä. Tärkeintä on käydä jokaisella portaalla ja oppia portaalle liittyvät asiat. (Cacciatore - Korteniemi-Poikela. 2010: 10; MLL. Seksuaalisuuden portaat; Väestöliitto. Seksuaalisuuden portaita askel kerrallaan.)

Seksuaalisuuden portaissa ihmisen seksuaalinen kehitys nähdään kolmen eri kerroksen portaittaisena tapahtumana; järjen, tunteen ja biologian kerroksina. Tietoinen prosessointi, johon kuuluu asenteiden muokkaaminen, uskomukset, harkinta-, riskinarviointi- ja päätöksentekokyky sekä kokemukset ja oppiminen kuuluvat järjen kerrokseen. Toisella, tunteen kerroksella lapsen ihastumiset ja rakastumiset auttavat häntä suuntautumaan ikätovereihin ja itsenäistymiseen. Kolmas kerros on biologia. Siinä huomioidaan ihmisen muutos murrosiän kautta lapsesta sukukypsäksi aikuiseksi. (Cacciatore - Korteniemi-Poikela. 2010: 17-18.)

Seksuaalisuuden portaiden yhdeksän porrasta on jaettu kolmeen vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe on pikkulapsi-/ uteliaisuusvaihe, joka pitää sisällään ensimmäisen askelman, äiti/isä - nainen-mies. Toinen vaihe on murrosikä-/ herkistymisvaihe. Tämä vaihe pitää sisällään portaat kahdesta kahdeksaan. Kolmas vaihe on rohkaistuminen/ varhaisaikuisuus, joka sisältää viimeisen eli yhdeksännen portaan, rohkaistuminen - rakasteleminen. (Väestöliitto. Seksuaalisuuden portaat.)

Ensimmäisellä portaalla koetaan ensimmäistä kertaa rakastumisen tunteet. Monet leikki-ikäiset lapset rakastuvat omaan vanhempaan tai muuhun lähipiiriin kuuluvaan aikuiseseen, koska ei tee vielä eroa sukupuolen tai sukupolven välille. Lapset myös kiinnostuvat alkuperästään sekä siitä mistä vauvat tulevat. Ensimmäisen portaan tarkoituksena on oppia rakastumisen ja pettymyksen tunteita ja niistä selviämistä. (Cacciatore - Korteniemi-Poikela. 2010: 19; Väestöliitto 1.porras.)

3.6.5 Lumme -malli

Lumme-mallin on tarkoitus tuoda esille seksuaalisuuteen vaikuttavia asioita, nostaa niistä esille näkökulmia ja haastaa pohtimaan omakohtaisia ajatuksia ja vastauksia näihin. Lumme-mallissa kuvataan lumpeenkukan metaforan avulla seksuaalisuutta, siihen liittyviä asioita sekä niiden kasvua ja kehitystä. Siinä kuvataan metaforalla seksuaali-

suutta ihmisyyden kehittyvänä ja kasvavana ulottuvuutena. Mallin mukaan seksuaalisuus on mahdollisuus, myönteinen voima elämässä ja kaunis osa ihmistä, kunhan seksuaalisuuden moninaisuus ja monisyisyys huomioidaan. Lumme-mallin on tarkoitus herättää kysymään mikä on seksuaalisuuden merkitys ihmisen elämässä ja mikä sen merkitys on terveydelle nyt ja tässä. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2010: 24; Bildjuschkin - Ruuhilahti 2011: 5-6; Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012 Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun.)

Lumme-mallissa kuvataan ihmisen seksuaalisuutta ja seksuaalisuuden kehitystä läpi elämän sekä seksuaalisuuden merkitystä ihmisen hyvinvoinnille. Mallin tavoitteena on oman seksuaalisuuden ja siihen liittyvien asioiden syvempi pohdinta ja pohdinnan kautta edistää ja vahvistaa hyvinvointia ja ammatillista osaamista. Lumme-mallia voi hyödyntää oman itsensä ja omien asenteidensa sekä eri kulttuureissa elävien, terveiden tai sairaiden ihmisten seksuaalisuuden pohtimiseen ja ymmärtämiseen. Lumme-mallia voidaan käyttää varhaiskasvattajien oman seksuaalisuuden kohtaamiseen ja seksuaalikasvatuksessa esiintyvien ristiriitojen pohtimiseen. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2011: 5-7; Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012 Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun.)

Lumme-mallissa vesi kuvaa jokaisen ihmisen elämän asioita ja tilanteita joita ei voi muuttaa. Vesi kuvaa elämäntiekkoa ja muutosta, jota tapahtuu ihmisen elämässä jatkuvasti. Kukan juuret kuvastavat seksuaalisuuden perustaa, ihmiskäsitystä ja arvoja. Lumpeenkukan varsi kuvastaa seksuaalisuutta tukevia asioita, jotka koostuvat muun muassa terveydestä ja varhaisesta vuorovaikutuksesta, kuinka ihminen kokee itsensä arvokkaaksi ja hyväksytyksi sekä kuinka hän kokee oman sukupuolensa. Kukan alaterähdet kuvastavat ihmisen elämäänsä kuuluvia erilaisia kehityspolkuja ja –tehtäviä, jotka haastavat seksuaalisuuttakin muuttumaan. Lumpeen vihreät lehdet kuvaavat seksuaalisuutta kannattelevia tekijöitä; rakkautta, seksuaalikasvatusta sekä geneettisiä piirteitä. Lumme-mallissa seksuaalisuuden kokonaisuus tiivistyy kukan keskustaan, ihmisyyteen. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2010: 24-26; Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012 Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun.)

3.6.6 Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9-vuotiaille – kirjanen

Katriina Bildjuschkin ja Susanna Ruuhilahden kirjoittama Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9-vuotiaille, Opas ammattilaisille kirjanen on tarkoitettu aikuisille, ammattilaisil-

le tai lapsen vanhemmille. Kirjasen on tarkoitus helpottaa keskustelua seksuaalikasvatuksesta 3-9 vuotiain lasten kanssa ja tarjota tukea kasvattajan arvojen pohtimiseen, sekä seksuaalikasvatuksen arvopohjan luomiseen. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6, 84.)

Kirjanen rakentuu lapsen seksuaalikasvatukseen liittyvistä eri teemoista: seksuaalisuus, lapsen seksuaalisuus, varhainen vuorovaikutus, perhe, hellyys ja läheisyys, syntymä, terveys, tunteet, keho, media, väkivalta ja oikeudet. Kaikista teemoista on ensin alkuun tietoa ja lukijalle teemaan liittyviä pohdintatehtäviä. Pohdintatehtävien tarkoitus on herätellä lukijan omakohtaisia ajatuksia ja kokemuksia aiheesta. Lukijan tehtävät on merkattu kirjaan pääprofiililla. Tehtäviä voi tehdä hitaasti ajan kanssa tai valita vain itseä kiinnostavat tehtävät. Lapsille suunnatut tehtävät on merkattu kirjaan lapsen ja pehmolelun kuvalla. Tehtävät ovat aktiivisia ja aikuisen kanssa yhdessä suoritettavia. Tehtävät ohjaavat muun muassa miettimiseen, keskusteluun, piirtämiseen, askarteeluun, maalaamiseen, näyttelemiseen, leikkiin, kosketukseen ja niin edelleen. Jokainen seksuaalisuuden aihealue on viety konkreettiselle tasolle ja ohjaajalle on annettu selkeät ohjeet, kuinka lasten kanssa kyseistä aihetta tulee käsitellä. Tarkoituksena on antaa lasten itse ihmetellä ja kuvitella asioita ja aikuinen oikaisee vain väärät käsitykset. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-83.)

Kirjasen aktivoivat tehtävät haastavat lasta aikuisen avulla tutkimaan ja pohtimaan omia ajatuksia ja yhteiskunnan asettamia arvo- ja normituksia ikä- ja kehitystaso huomioiden. Kirjasessa muistutetaan, että keskustelun lapsen kanssa on hyvä edetä lapsen kiinnostuksen ja arkisten tilanteiden luomien tarpeiden mukaan. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on saada lapsi ymmärtämään, että hän on tärkeä ja riittävä omana itsenään. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6.)

3.6.7 Kirjallisuus ja sadutus

Lapsille on myös paljon suunnattu kirjallisuutta seksuaalikasvatukseen liittyen. Kirjallisuutta on laajasti ja ne ovat erityyppisiä. Osassa seksuaalisuudesta ja lisääntymisestä on kerrottu eläinperheiden kautta hienovaraisesti ja toisissa hyvin suorasanaisesti sekä kuvitettuna lapsen kielellä. Hyvin kuvitetut kirjat ovat hyviä, sillä lapsi pystyy niitä itse selailemaan ja miettimään oman tasonsa mukaisesti ja tarvittaessa aikuinen voi kysy-

myksiin vastata. Kirjat käsittelevät kehoa, tunteita, seksiä ja lisääntymistä. (Cacciatore. Miten osaisi antaa seksuaalikasvatusta?.)

Lapselle on hyvä lukea jo vauvasta alkaen kuvien kautta ja myöhemmin tekstin kautta. Kirjaa lukiessa on tärkeä eläytyä myös itse kirjaan. Eläytyminen lisää lapsen mielenkiintoa ja mielikuvitusta. Lukeminen on myös tärkeää lapsen lukutaidon kehittymisen kannalta. (Vaukirja.)

Sadutus tarkoittaa erityisesti lasten kuuntelun ja osallistavan toiminnan korostavaa työvälinettä, jonka tarkoituksena on kuunnella lasta, antaa läheisyyttä ja turvallisuutta. Vaikeissa tilanteissa on myös hyvä saduttaa. Tarkoituksena on, että lapsi kertoo kokemistaan asioista sadun ja aikuinen kirjoittaa sen sanasta sanaan, miten lapsi sen kertoo. Tarinan valmistuttua aikuinen lukee sen ja lapsi voi sitä vielä muuttaa jos haluaa. (THL. Sadutus.) Sadutuksen avulla lapsi pystyy tuomaan esille seksuaalisuuteen liittyviä asioita.

3.6.8 Sanottaminen ja leikin kautta oppiminen

Tunteen sanottaminen lapselle, kertoo, että aikuinen ymmärtää lapsen tunteen sekä lapsi myös oppii tunteille nimet. Tärkeää on myös, että lapsi kokee tunteet normaalina eikä noloina asioina. Esimerkiksi, kun lapsi kaatuu ja satuttaa kätensä, jonka vuoksi lapsi on surullinen, peloissaan ja käteen sattuu. Tällaisessa tilanteessa aikuisen on hyvä sanoa, että ” Olipa kurjaa, kun kaaduit ja sinuun sattui ja pelästyit. Käteesikin taitaa sattua. En ihmettele yhtään, että sinua itkettää.” Mutta on tärkeää, että lapsi tuodaan pois myös kivusta ja pelosta lohduttamalla. ”Kyllä tämä tästä paranee nopeasti. Tulehan tänne niin puhalletaan, sekin auttaa. Voidaan laittaa vielä laastarikin.” (MLL. Kasvatus ja kasvatustietoisuus.)

Leikki-ikäinen lapsi leikkii usein roolileikkejä ja monesti myös rakastuu johonkin lähipiirissä olevaan aikuiseen. Monesti lapsi myös rakastuu omaan vanhempansa. Aikuisen olisi tärkeä selittää lapselle, miksi olisi mahdotonta mennä naimisiin isän/äidin kanssa, eikä tyrmätä asiaa suoraan. Jos asian tyrmää heti jää lapselle herkästi negatiivinen kuva itsestään sekä itsestään osana parisuhdetta. (Hermanson. 2012.)

Lapsi oppii leikkiessä (Bildjuschkin – Laaksonen 2013) ja seksuaalisuutta voi lapselle opettaa monella tavalla. Lapsen kanssa voidaan yhdessä piirtää tai askarrella omia läheisiä, ryhmässä voidaan leikkiä eri rooleissa perhettä. Tärkeää on myös keskustelun kautta tuoda lapselle esille kysymyksiä esimerkiksi; kuka voi halata minua, kenen haluan haalaavan minua, ketä pitäisit kädestä sekä mitä sanotaan kun ei haluta toisen koskettavan? Tunne asioista voi tehdä runoja, lauluja, esityksiä tai piirroksia. Tärkeää on myös vahvistaa lapsen omaa minäkuvaa. Lapsen minäkuvaa voidaan tukea kannustamalla lasta erilaisissa tilanteissa ja tunteiden esille tuomisissa. Lasten kanssa voi myös päiväkodissa käydä läpi eri kehon osia piirustusten kautta, askartelemalla tai vessareissuilla, kun asiat tulevat esille. Esiin nousevista kysymyksistä ja ajatuksista on tärkeää keskustella joko ryhmänä tai yksilöllisesti jonkun lapsen kanssa. (Bildjuschkin – Ruuhilahti. 2012).

3.7 Yhteistyö vanhempien kanssa seksuaalikasvatuksessa

Vanhempien ohjeistaminen lapsen seksuaaliseen kehittymiseen on hyvä aloittaa jo raskausaikana. Se miten vanhempi tai vanhemmat kokevat perheen arvot ja omat ihmissuhteet vaikuttavat lapsen seksuaalisuuden kehittymiseen. Varhaiskasvattajien ammattilaisten sekä terveydenhuollon henkilöstön tulee tarjota vanhemmille mahdollisuutta keskusteluun ja kyselemiseen lapsen seksuaalisuudesta. Jokaisella perheellä on oma tapa käsitellä seksuaalisuutta. (THL 2014. Raskausaika ja pikkulapsivaihe.) Lasten seksuaaliselle kasvulle vanhempien merkitys on todella tärkeää. Tutkimusten mukaan lapset joiden vanhemmat puhuvat lapsilleen seksuaalisuudesta sekä siihen liittyvistä asioista myönteisesti ja avoimesti ovat enemmän sinut itsensä kanssa. Myös vanhempien mallittaminen terveeseen ja luonnolliseen ihmissuhteeseen, suhtautumisen omaan kehoon sekä toiseen ihmiseen ovat tärkeitä lapsen seksuaalisuuden kasvamiseen. Näiden vuoksi on hyvin tarpeellista vanhempien tiedostaa, miten lasta kasvatetaan. (Bildjuschkin – Ruuhilahti.2012:17) Koska seksuaalikasvatukseen liittyy seksuaalioikeuksien sekä kulttuuristen ja sosiaalisten erojen käsittelyä on kuitenkin tärkeää, että virallinen lähde toteuttaa seksuaalikasvatusta hyvässä yhteistyössä epävirallisen lähteen kanssa.(Klemetti - Raussi-Lehto 2014. 46.)

Tikkanen (2013) tuo opinnäytetyössään ilmi, että vanhemmat kokevat tärkeäksi sen, että heidän kanssaan keskustellaan lapsen seksuaalisuudesta. Vanhemmat pitävät myös normaaleina seksuaalissältöisiä leikkejä. Kehosta, lisääntymisestä sekä lasten

oikeuksista puhumista vanhemmat pitävät tärkeinä, mutta satujen ja tarinoiden kautta kertomista asioista jakoi mielipiteitä tai niitä ei osattu hyödyntää. Suurin osa vanhemmista olivat sitä mieltä, että lastenseksuaalikasvatus on hyvä aloittaa jo päiväkodissa. Jotkut perheet kokevat, että seksuaalikasvatus kuuluu vasta murrosikään ja jonkun mielestä seksuaalikasvatus kuuluu päiväkotiin ja koululle. Kasvattajat kokivat olevansa epävarmoja siitä kenelle seksuaalikasvatus kuuluu. (Tikkanen. 2013.) Vanhempien ja ammattilaisten kokemus on, että aiheesta on vaikea puhua jopa keskenään asiallisesti ja luontevasti. On kuitenkin tärkeää lapsen kasvun tukemiseksi, että aikuisella on kyky ja halu vastata lapsen sanoihin ja tekoihin, lapsen ikätaso huomioiden. (Cacciatore. Väestöliitto.)

Seksuaalikasvatus on kodin ja ammattikasvattajien yhteistyötä. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013) Vanhempien kanssa tulisi järjestää seksuaalikasvatuksen opetusohjelman kehittämiseen tähtäävää yhteistyötä, jotta taattaisiin, että vanhempien epämuodollinen rooli ja ammattikasvattajien muodollinen rooli nivoutuvat saumattomasti yhteen ja tukevat toisiaan. Vanhemmat kannattavat usein ammattikasvattajien (koulujen) antamaa seksuaalikasvatusta, koska he eivät itse koe olevansa tehtävän tasalla ja pitävät aiheen käsittelemistä ajan tasalla. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 12-13l)

3.8 Varhaiskasvattajien tarpeet seksuaalikasvatuksessa

Lastentarhanopettajat koulutuksessaan sivuavat lapsen seksuaalisuutta. Päiväkodin henkilökunta on usein keinoton lapsen seksuaalisuuden edessä. Ei tiedetä, miten seksuaalisuutta pitäisi lasten kanssa käsitellä sekä milloin siihen voi puuttua ja miten? Kehitteillä on lisätä tiedon tarjontaa lapsen seksuaalisuudesta lastentarhanopettajien ja lasten-hoitajien koulutuksiin. Tällä hetkellä kuitenkin kokemus, käytäntö ja työtoverit toimivat työpaikoilla opettajina tiedon lisäämiseksi. (Cacciatore 2000: 265.)

Lastentarhanopettajat kokevat, että päiväkodissa usein kohtaa seksuaalisia tekoja sekä leikkejä. Haastattelussa lastentarhaopettajilla oli monenlaisia keinoja lasten seksuaalisuuteen puuttumiseen jos se on ollut häiritsevää. Yleensä, jos seksuaalisuus on rajoittunut yhteen lapseen eikä se ole häirinnyt muita niin asian on annettu olla. Lapsen seksuaalisuus herättää lastentarhaopettajissa monia tunteita, kuten hämmennystä, pelkoa ja ahdistusta sekä he kokivat seksuaalikasvatuksen vanhempien tehtäväksi. Pelkoa herättää esimerkiksi se, että lapselle annetaan liiallista tietoa liian varhaisessa

vaiheessa. Mutta suurin osa haastatteluun osallistujista kokivat seksuaalisuuden osaksi työtään. (Tikkanen. 2013.)

Väestöliitto on tehnyt kyselyn seksuaalikasvatuksesta päiväkodeissa. Vastauksissa kävi ilmi, että seksuaalikasvatus ja seksuaalisuus ovat läsnä päiväkodin arjessa. Puuttuvien ohjeiden vuoksi tilanteet koettiin joissakin paikoissa hankaliksi. Osa myös koki, ettei asia kuulu varhaiskasvatukseen, eikä siitä lapsille tulisi puhua. Vastanneista jonkun mielestä seksuaalisuus on vaikea aihe puhua jopa omassa parisuhteessa, eikä töissä se sen helpompaa ole. Ammattilaiset kokivat myös hankalaksi sen, ettei tiedetä, mitä vanhemmat ajattelevat seksuaalikasvatuksesta. (Cacciatore. Väestöliitto.)

3.8.1 Opettajakoulutuksen kehittäminen –standardit

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa toteuttamisohjeissa kuvataan myös opettajakoulutuksen kehittämistä ja toteutusta. Koska Euroopan maiden välillä on paljon eroja, tulee jokaisen maan soveltaa ohjeita omaan tilanteeseensa ja tarpeeseensa sopiviksi. Opettajakoulutusta on hyvä suunnitella työryhmässä, johon kuuluu samoja henkilöitä, jotka osallistuvat myös seksuaalikasvatuksen opetusohjelman työstämiseen. Työryhmässä tulee olla myös opettajakoulutuksen, seksuaalikasvatuksen, seksuaali- ja lisääntymisterveyden metodologian ja pedagogian asiantuntijoita. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 6, 24-25.)

Seksuaalikasvatuskoulutusta on tärkeä järjestää osana korkeakoulujen opettajakoulutusta. Täydennyskoulutus jo työssä oleville opettajille voi kuitenkin olla erinomainen askel kohti seksuaalikasvatuksen aloittamista, sillä vie aikaa ennen kuin perusopinnoista seksuaalikasvatukseen perehtyneitä ammattilaisia siirtyy työelämään. Täydennyskoulutuksen tulisi sisältää muutakin kuin kertaluontoisen opintojakson. Opettajille on tarjottava alusta asti aiheeseen liittyvää jatkuvaa tukea ja on suunniteltava kertaussarjoja. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 24.)

Koulutuksen yleinen suunta riippuu opetusohjelman ja suunnitelman sisällöistä ja niihin liittyvistä oppimistavoitteista. Opetusohjelman tulisi sisältää täsmällistä ja ajantasaista tietoa ihmisen seksuaalisuutta koskevista osa-alueista, kasvatuksen kohderyhmän kehitysprosessista ja seksuaalisuudesta. Koulutuksen tulisi käydä läpi kasvattajan omaa seksuaalisuutta ja itsereflektiota. Koulutuksen tulee tukea myös seksuaalisuuteen liitty-

vän kielen ammattimaista ja luontevaa käyttöä. Kasvattajien kanssa on hyvä käydä läpi erilaisia interaktiivisia oppimismetodeja ja tehokkaita opetustaitojen kehittämistä. Koulutuksen on myös tärkeä sisältää tietoa lasten tukiverkostoista, oikeusjärjestelmästä ja opetusmateriaalin löytämisestä. Opintojaksoilla voidaan hyödyntää erilaisia sähköisiä ja teknologisia menetelmiä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 26.)

Koulutusta suunniteltaessa tulee huomioida, millaista koulutusta tarjotaan, kuka toimii kouluttajana, kuinka usein koulutus jaksoja toteutetaan ja kuinka pitkiä ne ovat? Lisäksi tulee huomioida, että opettajat tarvitsevat sijaisia osallistuessaan koulutuksiin. Seksuaalikasvatus koulutusta on myös suositeltavaa arvioida ja siihen on tarjolla erilaisia oppaita. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 26.)

Seksuaalikasvattajien opettaminen on tärkeää, koska opetettavat aiheet voivat olla arkaluonteisia ja edellyttävät siksi opettajalta erityistaitoja. Opettajat voivat kokea aiheet arkaluonteisiksi henkilökohtaisista, uskonnollisista tai moraalisisista syistä. He voivat tuntea olonsa epävarmaksi ja siksi jättää aiheet pois opetuksesta. Seksuaalikasvatus helpottuu, kun on itse pohtinut seksuaalisuutta koskevia asenteita, tunteita, uskomuksia, kokemuksia ja tapoja, sekä niiden vaikutusta kykyynsä opettaa aiheesta. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 24.)

3.8.2 Osallistavan keskustelun yhteenveto

Liitteenä olevaan taulukkoon on koottu varhaiskasvattajien ajatuksia ja mielteitä liittyen seksuaalikasvatukseen varhaiskasvatuksessa. (Liite 2) Pääpiirteittäin esille nousi fakta, että seksuaalikasvatusta esiintyi varhaiskasvatuksessa ja lapsia seksuaalikasvatettiin päivittäin huomaamatta arjen askareiden yhteydessä tai arjen toiminnoissa ilmenneiden tarpeiden myötä. Tietoa seksuaalikasvatuksesta itsessään ei varhaiskasvattajilla ollut.

Keskusteluun osallistuneiden varhaiskasvattajien näkemykset vaikuttivat suvaitsevaisilta seksuaalikasvatuksen suhteen. Kaikki kokivat seksuaalikasvatuksen positiivisena sekä tärkeänä asiana osana lapsen kehitystä. Varhaiskasvattajat kokevat myös olevansa hyvin tietoisia omasta seksuaalisuudestaan, näin ollen seksuaalisuuden puheeksi ottoa ei koeta vaikeaksi. Kuilu vanhempien kollegoiden kanssa on kuitenkin havaittavissa

muun muassa seksuaalisuuden puheeksi oton osalta. Arjen toimintojen yhteydessä esiintynyttä seksuaalikasvatus tarvetta ja sitä seurannutta opetus-tuokiota esimerkiksi naisen ja miehen anatomiaan liittyen, ei pidetty alkuun osattu ajatella seksuaalikasvatuksena. Keskustelun edetessä monet tajusivatkin huomaamattaan seksuaalikasvattavansa lapsia päivittäin. Oppilaitosten koulutuksiin ei myöskään kuulu seksuaalikasvatus kokonaisuutta, joten varhaiskasvattajien tiedot seksuaalikasvatuksesta osana lapsen kehitystä ovat lähes olemattomat. Myös puheeksiottokeinot koettiin tärkeäksi kehityskohdaksi. Keskusteluiden ja sähköpostitse saatujen vastausten perusteella tieto seksuaalikasvatuksesta on vähäistä.

Varhaiskasvattajien mielipiteiden perusteella koulutustarve lapsen seksuaalikasvatukseen liittyen on suuri. Varhaiskasvatuksen toteutukseen, päiväkoteihin ja lastensuojeluun, tulisi jalkauttaa seksuaali- ja lisääntymisterveyden ammattilaisia, jotka voisivat tietoa seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvatuksessa eteenpäin.

3.9 Yhteistyötahot/lisäkoulutukset

Seksuaalikasvatuskoulutusta saaneille opettajille tulisi tarjota jatkuvaa tukea myös koulutuksen jälkeen. Opettajia kannattaa koulutuksen yhteydessä myös valmistella luomaan tukiverkostoja oman ammatillisuutensa tueksi ja löytämään opetusmateriaalia kasvatuksensa tueksi. Koulutuksen tulee tarjota tietoa myös lasten tukiverkostoista kuten lastensuojelusta ja oikeusjärjestelmän määräyksistä esimerkiksi suojaikärajoista. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 24-26.)

4 Seksuaalikasvatuksen koulutusrunko varhaiskasvattajille

Aineiston pohjalta kehitettävä työväline on koulutusrunko (Liite 4), joka koostuu seksuaalikasvatuksen keskeisistä kokonaisuuksista varhaiskasvattajille. Koulutusrunko ei sisällä koulutuksessa käytettävää laajempaa tietoa vaan koulutuksen sisältö on tarkoitus hankkia pidettävän koulutuksen laajuuden ja tyyppin mukaan koulutusrunkoa hyödyntäen.

Koulutusrunko on tarkoitettu varhaiskasvattajille suunnatun seksuaalikasvatuskoulutuksen vetäjille, koulutuksen pohjaksi ja tueksi. Koulutusrunkon on tarkoitus tukea var-

haiskasvattajien seksuaalikasvatuksen tietoisuuden lisäämistä. Työn otsikot on luotu koulutusrungon pohjaksi. Näiden otsikoiden olisi hyvä toimia koulutuksen pääteemoina. Koulutuksen vetäjä itse määrittelee koulutuksen sisällön ja laajuuden kohderyhmän koulutustarpeen mukaan. Koulutusrungon pohjalta voi toteuttaa erityyppisiä koulutuksia kuten informaatiopisteen tai luentosarjan.

5 Pohdinta

Aloitimme työmme viikolla 46. Ideaa jalostettiin ja työstiin ensimmäisen päivän aikana. Jo alusta lähtien ryhmällä oli melko selvät sävelet työn toteuttamisesta. Idea tuli seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman julkaisutilaisuudessa keväällä 2014, kun eräs puheenvuoron pitäneistä varhaiskasvattajista kertoi, kuinka vähäistä varhaiskasvattajien tietämys seksuaalikasvatukseen liittyen oli. Alkuperäisen idean mukaan tarkoituksena oli pitää varhaiskasvattajille koulutusiltapäivä päiväkotikäisen lapsen seksuaalikasvatuksesta. Idea kuitenkin muotoutui nykyiseen muotoonsa, koulutusrungon suunnitteluun ja oppilaitoksen yhteistä hanketta mukaillen. Aikaa työn toteuttamiseen oli viisi viikkoa. Oppilaitoksen innovaatioprojektit olivat osa Metropolian hybridi-kampus hanketta. Hybridikampus-hankkeen ohjaamana päätimme koota koulutusrungon seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvattajille.

Koulutusrunkoamme voisi ensisijaisesti käyttää varhaiskasvattajien kouluttamiseen. Koulutuksen pitäjiä voisivat olla esimerkiksi kättilökoulutuksen opettajat tai kättilöopiskelijat. Myös Metropolia ammattikorkeakoulun opettajat voisivat hyödyntää koulutusrunkoa esimerkiksi sosionomiopiskelijoiden kouluttamisessa. Tulevaisuudessa koulutuksia voisi järjestää Metropolia ammattikorkeakoulun uusissa tiloissa Myllypuron kampuksella. Koulutusrunkomme on toimitettu muutamille Metropolia ammattikorkeakoulun kättilökoulutuksen lehtoreille. Koulutusrunko on hyödynnettävissä erilaisia opintokokonaisuuksia suunniteltaessa. Innovaatioprojektiraportti julkaistaan Theseus-tietokannassa, jossa se on avoimesti kaikkien saatavilla.

Innovaatioprojektia työstäessämme huomasimme työnaiheen herättävän keskustelua ja kiinnostusta monella taholla. Osallistavien keskustelujen kautta varhaiskasvattajien aktiivisuus aiheeseen liittyen lisääntyi. Heti osallistavan keskustelun jälkeen osa varhaiskasvattajista oli tulostanut seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -julkaisun

työ-paikalleen tutkittavaksi ja osa myös puhui esimiehilleen seksuaalikasvatuksen liittyvän koulutuksen tarpeellisuudesta, koska heräsi keskusteluidemme myötä asian tärkeyteen. Myös kättilökoulutuksen lehtorit osoittivat mielenkiintoa aiheeseen ja asian ajankohtaisuuteen.

Innovaatioprojektimme tuo myös lisämahdollisuuden esimerkiksi uusille innovaatioprojekti opintokokonaisuuden aloittaville ryhmille. Jatkoaiheita voisi olla muun muassa koulutusrungon testaaminen varhaiskasvattajilla ja koulutusrungon pohjalta järjestetty koulutus varhaiskasvattajille tai sosionomiopiskelijoille. Koulutusrunkoa voisi hyödyntää myös internetissä tapahtuvan virtuaali- tai verkkokoulutuksen pohjana.

Lähteet

Bildjuschkin, Katriina – Laaksonen, Reetta 2013. Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa. THL. Verkkodokumentti <<http://www.slideshare.net/THLfi/seksuaalikasvatus-varhaiskastuksessa-07102013>> Luettu 18.11.2014.

Biljuschin, Katriina – Ruuhilahti, Susanna. 2012. Lasten ja nuorten seksuaalikasvatus vanhemmuuden näkökulmasta. Lääkärikirja Duodecim. Verkkodokumentti. <http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00956>. Luettu 27.11.14.

Bildjuschkin, Katriina – Ruuhilahti, Susanna. 2012. Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun. Verkkodokumentti. <<http://www.turku.fi/download.aspx?ID=154374&GUID=%7B38FA2613-A9E5-4E92-B7E0-BE8CDE228ED4%7D>>. Luettu 2.12.2014.

Bildjuschkin, Katriina – Ruuhilahti, Susanna. 2012. Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun. Verkkodokumentti. <https://moodle.amk.fi/pluginfile.php/1521/mod_resource/content/9/Lumme_Malli.pdf>. Luettu 2.12.2014.

Bildjuschkin, Katriina – Ruuhilahti, Susanna 2012. Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9- vuotiaille Opas ammattilaisille. Nektaria ry. Verkkodokumentti. <<http://www.nektaria.fi/site/wp-content/uploads/downloads/2012/09/Mitä-ihmettä.pdf>> Luettu 28.11.2014.

Bildjuschkin, Katriina - Ruuhilahti, Susanna. 2010. Puhutaan seksuaalisuudesta. Helsinki: Kirjapaja.

Bildjuschkin, Katriina - Ruuhilahti, Susanna. 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Tammi.

Cacciatore, Raisa 2008. Huomenna pannaan pussauskoppiin. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Cacciatore - Raisa. 2000. Lasten seksuaaliterveys. Teoksessa Kontula, Osmo – Lottes, Ilsa (toim.): Seksuaaliterveys Suomessa. Tampere: Tammerpaino. 251-269.

Cacciatore. Miten osaisi antaa seksuaalikasvatusta? Verkkodokumentti. <<http://www.raisacacciatore.fi/79>>. Luettu 26.11.2014.

Cacciatore, Raisa. Väestöliitto. Päivähoidossa seksuaalikasvatusta. Verkkodokumentti. <<https://www.perheaikaa.fi/jutut/lapsi-perheessa/hyvinvointi/paivahoidossa-seksuaalikasvatusta/>>. Luettu 26.11.2014.

Hermanson, Elina. 2012. Seksuaalikasvatus. Duodecim kotineuvola. Verkkodokumentti. <http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=kot00307>. Luettu 26.11.2014.

Kansan sivistystyön liitto KSL ry. 2005. Osallistavat menetelmät – Tuki- ja virikeaineisto.

Klemetti, Reija - Raussi-Lehto, Eija 2014. Edistä, Ehkäise, vaikuta. Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014-2020. THL. Tampere: Juvenes Print.

Metropolia. PLISSIT- malli. Verkkodokumentti.

<https://moodle.metropolia.fi/pluginfile.php/213614/mod_resource/content/1/Plissit%20-malli.pdf>. Luettu 2.12.2014.

MLL. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Kasvatus ja kasvatustietoisuus. Verkkodokumentti.

<http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/vanhemmuus_ja_kasvatus/kasvatukseen_tapoja/>. Luettu 26.11.2014.

MLL. Kehittymistä vuorovaikutuksessa vanhemman kanssa. Vanhempainnetti. Verkkodokumentti. <http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/0_1-vuotias/vuorovaikutus/>. Luettu 20.11.2014.

MLL. Seksuaalisuuden portaat. Nuortennetti. Verkkodokumentti.

<http://www.mll.fi/nuortennetti/seurustelu/seksuaalisuus/seksuaalisuuden_portaat . > Luettu 2.12.2014.

Pirilä, Kaarina - Roivas, Marianne - Vehkaperä, Ulla. 2013. Innostu ja innovoi. Käsikirja innovaatioprojektioihin. Metropolia ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Verkkodokumentti.

<http://www.metropolia.fi/fileadmin/user_upload/Julkaisutoiminta/Julkaisusarjat/OIVA/Innostu_ja_innovoi.pdf> Luettu 11.12.2014.

Ryttyläinen, Katri - Valkama, Sirpa. 2010. Seksuaalisuus hoitotyössä. Helsinki: Edita.

Salminen, Ari. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopisto. Verkkodokumentti.

<http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf> Luettu 11.12.2014.

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010. WHO. Verkkodokumentti.

<<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1>>. Luettu 1.12.2014.

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014. THL. Verkkodokumentti.

<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116767/URN_NBN_fi-fe2014092644952.pdf?sequence=1> Luettu 28.11.2014.

Seksuaalioikeudet. Väestöliitto. Verkkodokumentti.

<http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tietopankki/seksuaalioikeudet/>> Luettu 1.12.2014.

Seksuaaliterveysasema 2013 Lasten seksuaaliterveys. Verkkodokumentti.

<<https://moodle.amk.fi/course/view.php?id=26&topic=0#section-1>>. Luettu 2.12.2014.

Silvenberg, Paul. Ideasta projektiksi –projektivetäjän käsikirja. Konsulttitoimisto Planpoint Oy. Verkkodokumentti.

<<http://www.ksl.fi/images/osallistavatmenetelmat.pdf>> Luettu 17.11.2014.

Standards for Sexuality Education in Europe. 2010. WHO. <<http://www.bzga-whocc.de/pdf.php?id=061a863a0fdf28218e4fe9e1b3f463b3>> Luettu 3.12.2014.

THL 2014 Esiopetus. Verkkodokumentti. <<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalikasvatus-elamankulussa/esiopetus>> Luettu 18.11.2014.

THL 2014 Raskaus ja pikkulapsi vaihe. Verkkodokumentti. <<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalikasvatus-elamankulussa/raskausaika-ja-pikkulapsivaihe>> Luettu 18.11.2014.

THL 2014. Raskausaika ja pikkulapsivaihe. Seksuaalikasvatus alkaa 0-vuotiaasta. Verkkodokumentti. <<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalikasvatus-elamankulussa/raskausaika-ja-pikkulapsivaihe>> Luettu 19.11.2014.

THL. 2014. Seksuaalikasvatus. Verkkodokumentti. <http://www4.thl.fi/fi_FI/web/fi/aiheet/tietopaketit/seksuaalinen_hyvinvointi/seksuaalikasvatus> Luettu 2.12.2014.

THL 2014. Seksuaalisuus. Verkkodokumentti. <<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalisuus>> Luettu 2.12.2014.

THL 2014 Seksuaalisuus puheeksi. Verkkodokumentti. <<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalisuus-puheeksi>> Luettu 2.12.2014.

THL. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Sadutus. Verkkodokumentti. <<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/lastensuojelun-kasikirja/tyomenetelmat-ja-valineet/tyomenetelmat/sadutus>> Luettu 26.11.2014.

THL 2014 Tiedä ja toimi. Verkkodokumentti. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116825/THL_Tied%C3%A4%20ja%20toimi_Seksuaalikasvatus_web.pdf?sequence=1> Luettu 2.12.2014.

Tikkanen- Henriikka. 2013. Lastentarhanopettaja lapsen seksuaalisen kasvun tukijana. Opinnäytetyö. Verkkodokumentti. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/66023/Opinnaytetyo2013_pdf_muodossa.pdf?sequence=1> Luettu 20.11.2014.

Työministeriö. Verkkodokumentti. <<http://www.mol.fi/esf/ennakointi/raportit/pvopas.pdf>> Luettu 2.12.2014.

Unicef. Ihmisoikeudet. Lapsen oikeuksien sopimus. Verkkodokumentti. <www.ihmisoikeudet.net/index.php?page=lapsen-oikeuksien-sopimus> Luettu 1.12.2014.

Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. 2002. Sosiaali- ja terveysministeriö. Verkkodokumentti. <<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/113591/kasvatus.pdf?sequence=1>> Luettu 1.12.2014.

Vaukirja.Iloitse kirjoista: Lue lapselle syntymästä lähtien. Verkkodokumentti.
<<http://www.vaukirja.fi/Luetaan-yhdessa/Lue-lapselle-syntymasta-alkaen/>> Luettu 26.11.2014.

Väestöliitto. 1.porras. Verkkodokumentti.
<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/murrosika/seksuaalisuuden_portaat/ensimmainenporras/> Luettu 2.12.2014.

Väestöliitto. Seksuaalioikeudet. Verkkodokumentti.
<<http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tietopankki/seksuaalioikeudet/>> Luettu 1.12.2014.

Väestöliitto. Seksuaalisuuden portaat askel kerrallaan. Verkkodokumentti.
<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/murrosika/seksuaalisuuden_portaat/> Luettu 2.12.2014.

Väestöliitto. Työntekijän oma seksuaalisuus. Verkkodokumentti.
<http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tietopankki/seksuaalikasvatus/tyontekijan_oma_seksuaalisuus/> Luettu 2.12.2014.

YK:n yleissopimus lasten oikeuksista. Unicef. Verkkodokumentti.
<http://www.lskl.fi/files/206/LOS_sopimus.pdf> Luettu 3.12.2014.

WHO. Defining sexual health. Verkkodokumentti.
<http://www.who.int/reproductivehealth/topics/sexual_health/sh_definitions/en/> Luettu 2.12.2014.

Liitteet

Liite 1 Kutsukirje

Hei,

Myllypuroon ollaan suunnittelemassa Metropolia ammattikorkeakoulun kampusaluetta. Kampusalueen suunnitteluun on pyritty osallistamaan alueen asukkaita ja käyttäjiä Käyttäjälähtöisen hybridikampus-hankkeen kautta.

Teemme innovaatioprojektia aiheesta Seksuaalikasvatus tutuksi varhaiskasvattajille. Työn tarkoitus on lisätä varhaiskasvattajien tietoisuutta seksuaalikasvatuksesta sekä laatia aiheesta koulutusrunko, työvälineeksi kouluttajille.

21.11.2014 Myllypuron ostarilla, vietetään Hybridikampus-päivää klo 12 alkaen. Virallinen kutsu on liitteenä.

Kutsumme teidät päivään mukaan ja toivoisimme, että voisitte poiketa pisteellämme keskustelemassa seksuaalikasvatuksesta, sen puutteista ja hyödyistä. Keskustelussa ilmenneitä asioita hyödynnämme projektin tuotoksen laadinnassa. Keskustelemaan toivomme varhaiskasvatuksen työntekijöitä. Pisteemme löytyy asukastalo Myllärin salista. Ilmoittautumalla 14.11. mennessä tarjoiluissa voidaan varautua erityisruokavalioihin. Ilmoittautuminen tapahtumaan ei ole välttämätöntä lyhyen tiedotusajan vuoksi.

Kerromme mielellämme lisää aiheesta. Tervetuloa keskustelemaan

Ystävällisin terveisin Kätilö- ja sairaanhoitajaopiskelijat

Leni Koskelainen, Maija Liikanen, Eeva-Leena Peura ja Sonja Lehtinen

Sonja Lehtinen
/1400679, Hops opiskelija
sonja.lehtinen@metropolia.fi
p. 0440880323

Liite 2 Taulukko kysymyksistä ja vastauksista

KYSYMYKSET	VASTAUKSET
Tunteet ja ajatukset seksuaalikasvatuksesta	<ul style="list-style-type: none"> • tärkeää opettaa lapsille oikeilla nimityksillä • positiivisia ajatuksia, tärkeä asia • kehittynyt ajan myötä paljon, parempaan suuntaan menossa • hyvä juttu, että lisääntynyt nykyaikana
Seksuaalikasvatuksen käsittely koulutuksen aikana tai työpaikka koulutuksissa	<ul style="list-style-type: none"> • ei tullut esille koulussa eikä työpaikan koulutuksissa • työssä joutunut käyttämään, itsenäisesti perehtymään • vain peruskoulussa jotain seksuaalisuuteen liittyvää • työntekijöiden kanssa keskenään keskusteltu ja asioiden puinti • oma maalaisjärki ja oma elämäkokemus auttanut • tullut esille kun käsitelty lapsen kehitystä, työpaikka koulutuksissa ei ole tullut esille
Seksuaalikasvatuksen näkyvyys työpaikalla, työpaikalla käytettävät menetelmät	<ul style="list-style-type: none"> • ei näy nuorimmilla juurikaan • esimerkin kautta arjen toiminnoissa, esim. wc käynnin yhteydessä • tutkimisen ja ihastumisen kautta • kun lapset esittelevät esim. anatomisia eroavaisuuksia, käydään niitä läpi yhdessä • halaaminen ja hellittely • koulutusmahdollisuus on, itse etsittävä koulutukset, • ei ole tiedossa, onko koulutus tarjontaa? • tulee esille, kun lapset tiedostavat sukupuolensa
Seksuaalikasvatuksen tärkeys osana lapsen kehitystä	<ul style="list-style-type: none"> • koetaan tärkeäksi • osa ihmistä • osa lapsen kehitystä
Lasten seksuaalikasvatuksen ja seksuaalisuuden puheeksi otto vanhempien kanssa	<ul style="list-style-type: none"> • jos kiinnostuneita niin otetaan puheeksi, yhteistyö vanhempien ja sosiaalitoimen kanssa • lastenkodissa me olemme kasvattajia, eli arjessa vastuu meillä • otetaan puheeksi vain iältään vanhempien lasten vanhempien kanssa • vanhempien kanssa keskustellaan, jos erityinen tarve nousee
Mistä etsiä tietoa seksuaalikasvatuksesta	<ul style="list-style-type: none"> • Internet • koulutukset

Seksuaalikasvatukseen liittyvä tuen tarve	<ul style="list-style-type: none"> • sosionomikoulutukseen mukaan • tarpeen tullessa olisi hyvä osata toimia • liittyy työhön, joten koulutusta tarvitaan • koulutus, joka tukee seksuaalisuuden puheeksi otossa • miten puhua aiheesta • milloin ottaa esille onko oman perheen asia, puhutaanko vanhempien kanssa ristiin
Seksuaalikasvatukseen liittyvä tiedon tarve	<ul style="list-style-type: none"> • puheeksi otto keinot • mitä seksuaalikasvatus on, mitä termi sisältää • tietoa voisi olla enemmän, aihe vieras • mitä puhua aiheesta

Liite 3 Seksuaalikasvatustaulukko WHO:n mukaan

Seksuaalikasvatus taulukossa kuvataan eri ikävaiheissa käsiteltäviä seksuaalikasvatus aiheita ja ohjataan tukemaan lasta seksuaalisessa kasvussa sekä tietojen, taitojen, että asenteiden osalta. Aihealueet on jaoteltu kahdeksan osa-alueen mukaan. Jokaista osa-aluetta käsitellään näistä kolmesta näkökulmasta: tiedoista, taidoista ja asenteista.

Tiedot osion asiat on tarkoitus esittää kasvatettaville faktatietoina tasapainoisella, kattavalla ja ikään nähden sopivalla tavalla. Taidot osion asiat ovat taitoja, jotka lapsen tulisi osata oppimisen jälkeen. Asenteet osion mielipiteet ja arvot ovat aiheeseen liittyviä käyttäytymistämme ohjaavia peruseräiteitä, joiden kehittymiseen toivottuun suuntaan lapsi tarvitsee tukea ja esimerkkiä.

Taulukon ikäryhmät ovat suuntaa antavia, joten lapsia kasvatettaessa on otettava huomioon lasten yksilölliset erot. Tiedot asiat toistuvat taulukossa useampaan kertaan. Toistolla pyritään ennakoimaan seuraavaa tai myöhempää kehitys vaihetta, jotta lapsilla olisi paremmat valmiudet käsitellä niitä. Samalla tulee huomioitua myös käsityskyvyn erot, jotka kasvavat iän varttuessa. Lasten kanssa tulee käsitellä kutakin asiaa aina ikään ja kehitystasoon nähden sopivalla tavalla, joka taas luo pohjaa seuraavalle tasolle.

Taulukossa on käytetty erilaisia merkintätapoja ilmaisemaan eritasoista aiheiden käsittelyä kasvatuksessa. **Tummennetulla** tekstillä olevat aiheet ovat seksuaalikasvatuksessa käsiteltäviä pääaiheita ja sille asetettuja vähimmäisvaatimuksia. *Kursiivisella* olevat aiheet ovat täydentäviä aiheita ja niiden ottaminen opetusohjelmaan on vapaaehtoista. Näiden aiheiden esittely olisi kuitenkin optimaalisinta tässä ikävaiheessa. Tummennettu etumerkki ilmaisee aiheen olevan uusi ja tyhjä etumerkki kertoo aihetta käsitellyn jo aikaisemmin ja nyt on aika syventyä asiaan.

■ uusi pääaihe

□ syventävä pääaihe

● uusi täydentävä aihe

○ syventävä, täydentävä aihe

0–4v	Lapselle kerrottavat TIEDOT	Lapselle opetettavat TAITOT	ASENTEET, joissa lasta autetaan
Osa-alue: Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	<ul style="list-style-type: none"> ■ kaikista ruumiinosista ja niiden tehtävistä ■ kehojen ja sukupuolten eroista ■ hygieniasta • itsen ja muiden välisestä erosta 	<ul style="list-style-type: none"> ■ nimeämään ruumiin osat ■ harjoittamaan hygieniää (pesemään kehon joka puolelta) ■ tunnistamaan kehojen erot ■ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita 	<ul style="list-style-type: none"> ■ kehittämään myönteinen kehonkuva ja minäkuva: itsetunto ■ kunnioittamaan erilaisuutta ■ arvostamaan omaa kehoaan • arvostamaan ruumiillisen kokemuksen ja läheisen suhteen luomisen kautta syntyvää hyvinvoinnin, läheisyyden ja luottamuksen tunnetta • kunnioittamaan sukupuolten yhdenvertaisuutta
Osa-alue: Hedelmällisyys ja lisääntyminen	<ul style="list-style-type: none"> ■ raskaudesta, syntymästä ja vauvoista ■ ihmisen lisääntymisen perusasioista (mistä vauvat tulevat) • eritavoista tulla perheenjäseneksi (esimerkiksi tulemalla adoptoiduksi) • siitä, että jotkut saavat lapsia ja jotkut eivät 	<ul style="list-style-type: none"> ■ puhumaan näistä asioista niiden oikeilla nimillä 	<ul style="list-style-type: none"> • hyväksymään eri tavat tulla lapseksi perheeseen
Osa-alue: Seksuaalisuus	<ul style="list-style-type: none"> ■ omaa kehoa kosketettaessa syntyvästä nautinnosta ja mielihyvästä, varhaislapsuuden masturbaatiosta ■ oman kehon ja omien sukuelinten tutkimisesta ■ siitä, että nauttiminen fyysisestä läheisyydestä on normaali osa jokaisen elämää ■ hellyydestä ja fyysisestä läheisyydestä rakkauten ja kiintymyksen osoituksena 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tiedostamaan sukupuoli-identiteettinsä ■ puhumaan (epä)miellyttävistä ruumiillisista tuntemuksista ■ ilmaisemaan omia tarpeitaan, toiveitaan ja rajojaan esimerkiksi ”lääkärileikin” yhteydessä 	<ul style="list-style-type: none"> ■ suhtautumaan myönteisesti omaan kehoonsa ja sen kaikkiin toimintoihin = myönteinen kehonkuva ■ kunnioittamaan muita • suhtautumaan uteliaasti omaan kehoonsa ja muiden kehoihin

Osa-alue: Tunteet	<p>■rakkauden eri tyypeistä</p> <p>■myönteisistä ja kielteisistä tunteista ("kyllä"- ja "ei"-tunteista)</p> <ul style="list-style-type: none"> tunteita kuvaavista sanoista yksityisyyden tarpeen tunteesta 	<p>■tuntemaan ja osoittamaan empatiaa</p> <p>■sanomaan kyllä/ei</p> <p>■ilmaisemaan omia tunteitaan, toiveitaan ja tarpeitaan, sekä kertomaan niistä</p> <ul style="list-style-type: none"> ilmaisemaan oman yksityisyyden tarpeen tunnetta 	<p>■ymmärtämään, että tunteita ilmaistaan monin eri tavoin</p> <p>■suhtautumaan myönteisesti omiin sukupuolieliimiinsä ja omaan sukupuoleensa (on hienoa olla tyttö tai poika!)</p> <p>■ajattelemaan, että hänen kokemansa tunteet ja niiden ilmaiseminen on oikein.</p> <ul style="list-style-type: none"> suhtautumaan myönteisesti eri tunteisiin eri tilanteissa
0–4v	Lapselle kerrottavat TIEDOT	Lapselle opetettavat TAITOT	ASENTEET, joissa lasta autetaan
Osa-alue: Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<p>■hyvistä ja huonoista ruumiillisista kokemuksista/ mikä tuntuu hyvältä? (oman kehon kuuntelemisesta)</p> <p>■ siitä, että jos kokemus/tunne ei ole hyvä, siihen ei tarvitse aina suostua</p>	<p>■luottamaan vaistoihinsa</p> <p>■noudattamaan kolmi-vaiheista menetelmää (sano ei, lähde pois, puhu jollekulle, johon luotat)</p> <p>■hankkimaan hyvinvoinnin tunteita</p>	<p>■arvostamaan omaa kehoaan</p> <p>■tiedostamaan, että on sallittua pyytää apua</p>
Osa-alue: Seksuaalisuus ja oikeudet	<p>■oikeudesta saada turvaa ja suojelua</p> <p>■siitä, että aikuisilla on velvollisuus huolehtia lasten turvallisuudesta</p> <p>■ oikeudesta esittää kysymyksiä seksuaalisuudesta</p> <p>■ oikeudesta tutkiskella sukupuoli-identiteettiä</p> <ul style="list-style-type: none"> oikeudesta tutustua alastomuuteen ja omaan kehoon, oikeudesta olla utelias 	<p>■sanomaan "kyllä" ja "ei"</p> <p>■kehittämään viestintätaitojaan</p> <p>■ilmaisemaan tarpeita ja toiveita</p> <ul style="list-style-type: none"> erottamaan "hyvät" ja "pahat" salaisuudet toisistaan 	<p>■tiedostamaan omat oikeutensa, mikä johtaa itseluottamukseen</p> <p>■omaksumaan asenne "Minun kehoni kuuluu minulle"</p> <p>■tuntemaan, että hän voi tehdä omat päätöksensä</p>
Osa-alue: Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)	<p>■sosiaalisista säännöistä ja kulttuurisista normeista/arvoista</p> <p>■sukupuolirooleista</p> <p>■eri ihmisten kanssa noudatettavasta sosiaalisesta etäisyydestä</p> <ul style="list-style-type: none"> ian vaikutuksesta seksuaalisuuteen ja ikäryhmälle sopivasta käyttäytymisestä alastomuutta koskevista normeista 	<p>■erottamaan yksityisen ja julkisen käyttäytymisen toisistaan</p> <p>■noudattamaan sosiaalisia sääntöjä ja kulttuurinormeja</p> <p>■käyttäytymään tilanteen mukaan sopivalla tavalla</p> <ul style="list-style-type: none"> tietämään, mihin saa koskettaa 	<p>■kunnioittamaan omaa kehoaan ja muiden kehoja</p> <p>■hyväksymään yksityisyyttä ja intimitteettiä koskevat sosiaaliset säännöt</p> <p>■kunnioittamaan sitä, että muut sanovat "kyllä" tai "ei"</p>

4–6v	Lapselle kerrottavat TIE-DOT	Lapselle opetettavat TAI DOT	ASENTEET, joissa lasta autetaan
Osa-alue: Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	☐ kaikista ruumiinosista ja niiden tehtävistä ☐ kehojen ja sukupuolten eroista ☐ hygieniasta <ul style="list-style-type: none"> • eri ikäisten ihmisten kehojen ja kehityksen eroista 	☐ nimeämään ruumiinosat ☐ harjoittamaan hygieniää (pesemään kehon joka puolelta) ☐ tunnistamaan kehojen erot ☐ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita <ul style="list-style-type: none"> • tunnistamaan oma yksityisyyden tarpeensa ja muiden yksityisyyden tarve 	☒ kehittämään myönteinen sukupuoli-identiteetti ☐ kehittämään myönteinen kehonkuva ☐ kunnioittamaan erilaisuutta ☐ kunnioittamaan sukupuolten yhdenvertaisuutta
Osa-alue: Hedelmällisyys ja lisääntyminen	☒ lisääntymiseen liittyvistä myyteistä (esimerkiksi joissakin maissa lapsille sanotaan haikaroiden tuovan vauvoja) ☐ elämästä: raskaudesta, syntymästä ja vauvoista; elämän päättymisestä ☐ ihmisen lisääntymiseen liittyvistä perusasioista	☐ puhumaan näistä asioista niiden oikeilla nimillä	<ul style="list-style-type: none"> • kunnioittamaan erilaisuutta: joillakuilla on lapsia ja toisilla ei

Osa-alue: Seksuaalisuus	☐ omaa kehoa koskettaessa syntyvästä nautinnosta ja mielihyvästä, varhaislapsuuden masturbaatiosta ☐ oman kehon ja omien sukelinten tutkimisesta <ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisuuden merkityksestä ja sen ilmaisemisesta (esimerkiksi rakkauden tunteiden ilmaisemisesta) • asianmukaisesta seksuaalisesta kielenkäytöstä • seksuaalisista tunteista (läheisyydestä, nautinnosta, kiihottumisesta) osana ihmisen eri tunteita (näiden pitäisi olla myönteisiä tunteita, eikä niihin saa liittyä pakottamista tai satuttamista) 	<p>■ puhumaan seksuaalisoista (viestintätaidot)</p> <p>■ lujittamaan sukupuoli-identiteettiä</p> <ul style="list-style-type: none"> • käyttämään seksuaalista kieltä tavalla, joka ei ole loukkaava 	☐ kehittämään myönteinen kehonkuva ☐ kunnioittamaan muita
Osa-alue: Tunteet	<p>■ kateudesta, vihasta, aggressiosta, pettymyksestä</p> <p>■ ystävyydestä ja rakkaudesta saman sukupuolen edustajia kohtaan</p> <ul style="list-style-type: none"> • ystävyyden ja rakkauden välisestä erosta • salaisista rakkauksista, ensirakkaudesta (ihastumisista ja yksipuolisesta rakkaudesta) 	<p>■ käsittelemään pettymyksiä</p> ☐ ilmaisemaan omia tunteitaan, toiveitaan ja tarpeitaan sekä kertomaan niistä <ul style="list-style-type: none"> • käsittelemään omaa yksityisyyden tarvetta ja muiden yksityisyyden tarvetta <ul style="list-style-type: none"> ◦ nimeämään omat tunteensa asianmukaisesti 	<p>■ hyväksymään, että rakkauden tunteet ovat luonnollisia (osana kaikkia tunteita)</p> ☐ ajattelemaan, että hänen oma tunnekokemuksensa ja tunteen ilmaiseminen on oikein ja tärkeää (omientunteiden arvostaminen)
4–6v	Lapselle kerrottavat TIEDOT	Lapselle opetettavat TAITOT	ASENTEET, joissa lasta autetaan
Osa-alue: Ihmissuhteet ja elämäntyylit	<p>■ ystävyydestä</p> <p>■ saman sukupuolen edustajien suhteista</p> ☐ erilaisista ihmissuhteista (perhesuhteista) <ul style="list-style-type: none"> • perheen eri käsitteistä 	<p>■ toimimaan toisten lasten perheenjäsenten ja ystävien kanssa sopivalla tavalla</p> <p>■ elämään jäsenenä perheessä, jossa perhesuhteet perustuvat vastavuoroiseen kunnioitukseen</p> <p>■ luomaan ja ylläpitämään ihmissuhteita</p>	<p>■ hyväksymään erilaisuutta</p> ☐ kunnioittamaan erilaisia elämäntyylejä
Osa-alue: Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	☐ hyvistä ja huonoista ruumiillisista kokemuksista/mikä tuntuu hyvältä? (oman kehon kuuntelemisesta) ☐ siitä, että jos kokemus/tunne ei ole hyvä siihen ei tarvitse aina suostua	☐ luottamaan vaistoihinsa ja noudattamaan kolmi-vaiheista menetelmää (sano ei lähde pois, puhu jollekulle, johon luotat) ☐ hankkimaan hyvinvoinnin tunteita	<p>■ ajattelemaan, että hänellä on mahdollisuus valita</p> <p>■ tiedostamaan riskit</p> ☐ arvostamaan omaa kehoaan ☐ tiedostamaan, että on sallittua pyytää apua

Osa-alue: Seksuaalisuus ja oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> ■hyväksikäytöstä; jotkut ihmiset eivät ole hyviä – he esittävät kilttejä, mutta voivat olla väkivaltaisia □ oikeuksistaan (myös oikeudesta saada tietoa ja oikeudesta saada suojelua) □ siitä että aikuisilla on velvollisuus huolehtia lasten turvallisuudesta 	<ul style="list-style-type: none"> ■esittämään kysymyksiä ■kääntymään ongelmatilanteissa jonkun luotettavan henkilön puoleen □ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita 	<ul style="list-style-type: none"> □ omaksumaan asenne ”Minun kehoni kuuluu minulle” □ tiedostamaan oikeutensa
Osa-alue: Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)	<ul style="list-style-type: none"> ■sukupuoli-, kulttuuri- ja ikäeroista ■siitä, että arvot ja normit riippuvat maasta ja kulttuurista ■siitä, että kaikki normit ovat sallittuja, mutta kaikki niiden tunteiden seurauksena tehdyt teot eivät ole □ sosiaalisista säännöistä ja kulttuurisista normeista/arvoista 	<ul style="list-style-type: none"> ■tunnistamaan ja käsittelemään arvoihin liittyviä eroja □ noudattamaan sosiaalisia sääntöjä ja kulttuurinormeja • puhumaan eroista 	<ul style="list-style-type: none"> ■käyttäytymään sosiaalisesti vastuullisella tavalla ■suhtautumaan avoimesti, ei tuomitsevasti ■hyväksymään yhdenvertaiset oikeudet ■kunnioittamaan seksuaalisuuteen liittyviä eri normeja □ kunnioittamaan omaa kehoaan ja muiden kehoja

Taulukko 1. Seksuaalikasvatustaulukko WHO:n mukaan. (Standards for Sexuality Education in Europe. 2010: 33-42.)

Liite 4 Koulutusrunko seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvattajille

Koulutusrunko seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvattajille

Leni Koskelainen-Yläraakkola
1305460
Sonja Lehtinen 1400679
Maija Liikanen 1205549
Eeva-Leena Peura 1201120
Metropolia Ammattikorkeakoulu
Tukholmankatu 10
Kätilö (AMK), Sairaanhoid-
aja(AMK)
Innovaatioprojekti XX00AB51-
3006
Koulutusrunko
4.12.2014
Ohjaaja Liisa Rytönen-Kontturi

Sisällys

- 1 Saatesanat **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
- 2 Varhaiskasvattajien tarpeet **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
- 3 WHO:n standardit opettajakoulutuksen kehittämisestä **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
- 4 Seksuaalikasvatus tutuksi varhaiskasvattajille –koulutusrunko **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
  - 4.1 Ohjeistukset ja säädökset **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.1.1 Ihmisoikeudet ja seksuaalioikeudet **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.1.2 Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.1.3 Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014-2020 **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.1.4 Varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
  - 4.2 Seksuaalisuus **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
  - 4.3 Seksuaalikasvattajan oma seksuaalisuus **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
  - 4.4 Seksuaalikasvatus **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
  - 4.5 0-6 –vuotiaiden seksuaalikasvatus **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.5.1 Lapsen psykososiaalinen kehitys **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.5.2 Seksuaalikasvatuksen vähimmäissisältö 0-4- ja 4-6-vuotiaille **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.5.3 Seksuaalikasvatusohjelma varhaiskasvatuksessa **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
  - 4.6 Varhaiskasvatuksessa käytettävät menetelmät seksuaalikasvatuksessa **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.6.1 Arjessa opettaminen **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.6.2 Varhainen vuorovaikutus **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.6.3 PLISSIT –malli **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.6.4 Seksuaalisuuden portaat **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**
    - 4.6.5 Lumme –malli **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

4.6.6 Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9-vuotiaille –kirjanen **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

4.6.7 Kirjallisuus ja sadutus **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

4.6.8 Sanottaminen ja leikin kautta oppiminen **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

4.7 Yhteistyö vanhempien kanssa seksuaalikasvatuksessa **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

4.8 Muut seksuaalikasvatusta tukevat aiheet **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

Lähteet **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

Liitteet **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

1 Saatesanat

Tämä koulutusrunko on tarkoitettu varhaiskasvattajille suunnatun seksuaalikasvatuskoulutuksen vetäjille, koulutuksen pohjaksi ja tueksi. Koulutusrunгон on tarkoitus tukea varhaiskasvattajien seksuaalikasvatuksen tietoisuuden lisäämistä. Työn otsikot on luotu koulutusrunгон pohjaksi. Näiden otsikoiden olisi hyvä toimia koulutuksen pääteemoina. Koulutuksen vetäjä itse määrittelee koulutuksen sisällön ja laajuuden kohde-ryhmän koulutustarpeen mukaan. Koulutusrunгон pohjalta voi toteuttaa eri-tyyppisiä koulutuksia kuten informaatiopisteen tai luentosarjan.

Työ on tehty Metropolia ammattikorkeakoulun innovaatioprojektina. Ajatuksena on, että työtä voisi hyödyntää Metropolian hybridi kampuksessa. Koulutusrunko pohjautuu voimassa oleviin virallisiin seksuaalikasvatuksen ohjeistuksiin ja säädöksiin sekä niistä esille tulleisiin tarpeisiin.

2 Varhaiskasvattajien tarpeet

Lastentarhanopettajat koulutuksessaan sivuavat lapsen seksuaalisuutta. Päiväkodin henkilökunta on usein keinoton lapsen seksuaalisuuden edessä. Ei tiedetä, miten seksuaalisuutta pitäisi lasten kanssa käsitellä sekä milloin siihen voi puuttua ja miten? Kehitteillä on lisätä tiedon tarjontaa lapsen seksuaalisuudesta lastentarhanopettajien ja

lasten-hoitajien koulutuksiin. Tällä hetkellä kuitenkin kokemus, käytäntö ja työtoverit toimivat työpaikoilla opettajina tiedon lisäämiseksi. (Cacciatore. 2000: 265.)

Lastentarhanopettajat kokevat, että päiväkodissa usein kohtaa seksuaalisia tekoja sekä leikkejä. Haastattelussa lastentarhaopettajilla oli monenlaisia keinoja lasten seksuaalisuuteen puuttumiseen jos se on ollut häiritsevää. Yleensä, jos seksuaalisuus on rajoittunut yhteen lapseen eikä se ole häirinnyt muita niin asian on annettu olla. Lapsen seksuaalisuus herättää lastentarhaopettajissa monia tunteita, kuten hämmennystä, pelkoa ja ahdistusta sekä he kokivat seksuaalikasvatuksen vanhempien tehtäväksi. Pelkoa herättää esimerkiksi se, että lapselle annetaan liiallista tietoa liian varhaisessa vaiheessa. Mutta suurin osa haastatteluun osallistujista kokivat seksuaalisuuden osaksi työtään. (Tikkanen. 2013.)

Väestöliitto on tehnyt kyselyn seksuaalikasvatuksesta päiväkodeissa. Vastauksissa kävi ilmi, että seksuaalikasvatus ja seksuaalisuus ovat läsnä päiväkodin arjessa. Puuttuvien ohjeiden vuoksi tilanteet koettiin joissakin paikoissa hankaliksi. Osa myös koki, ettei asia kuuluu varhaiskasvatukseen, eikä siitä lapsille tulisi puhua. Vastanneista jonkun mielestä seksuaalisuus on vaikea aihe puhua jopa omassa parisuhteessa, eikä töissä se sen helpompaa ole. Ammattilaiset kokivat myös hankalaksi sen, ettei tiedetä, mitä vanhemmat ajattelevat seksuaalikasvatuksesta. (Cacciatore. Väestöliitto.)

3 WHO:n standardit opettajakoulutuksen kehittämisestä

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa toteuttamisohjeissa kuvataan myös opettajakoulutuksen kehittämistä ja toteutusta. Koska Euroopan maiden välillä on paljon eroja, tulee jokaisen maan soveltaa ohjeita omaan tilanteeseensa ja tarpeeseensa sopiviksi. Opettajakoulutusta on hyvä suunnitella työryhmässä, johon kuuluu samoja henkilöitä, jotka osallistuvat myös seksuaalikasvatuksen opetusohjelman työstämiseen. Työryhmässä tulee olla myös opettajakoulutuksen, seksuaalikasvatuksen, seksuaali- ja lisääntymisterveyden metodologian ja pedagogian asiantuntijoita. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014:6, 24-25.)

Seksuaalikasvatuskoulutusta on tärkeä järjestää osana korkeakoulujen opettajakoulutusta. Täydennyskoulutus jo työssä oleville opettajille voi kuitenkin olla erinomainen askel kohti seksuaalikasvatuksen aloittamista, sillä vie aikaa ennen kuin perusopinnoista seksuaalikasvatukseen perehtyneitä ammattilaisia siirtyy työelämään. Täydennyskoulutuksen tulisi sisältää muutakin kuin kertaluontoisen opintojakson. Opettajille on tarjottava alusta asti aiheeseen liittyvää jatkuvaa tukea ja on suunniteltava kertausjaksoja. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 24.)

Koulutuksen yleinen suunta riippuu opetusohjelman ja suunnitelman sisällöistä ja niihin liittyvistä oppimistavoitteista. Opetusohjelman tulisi sisältää täsmällistä ja ajantasaista tietoa ihmisen seksuaalisuutta koskevista osa-alueista, kasvatuksen kohderyhmän kehitysprosessista ja seksuaalisuudesta. Koulutuksen tulisi käydä läpi kasvattajan omaa seksuaalisuutta ja itsereflektiota. Koulutuksen tulee tukea myös seksuaalisuuteen liittyvän kielen ammattimaista ja luontevaa käyttöä. Kasvattajien kanssa on hyvä käydä läpi erilaisia interaktiivisia oppimismetodeja ja tehokkaita opetustaitojen kehittämistä. Koulutuksen on myös tärkeä sisältää tietoa lasten tukiverkostoista, oikeusjärjestelmästä ja opetusmateriaalin löytämisestä. Opintojaksoilla voidaan hyödyntää erilaisia sähköisiä ja teknologisia menetelmiä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 26.)

Koulutusta suunniteltaessa tulee huomioida, millaista koulutusta tarjotaan, kuka toimii kouluttajana, kuinka usein koulutus jaksoja toteutetaan ja kuinka pitkiä ne ovat? Lisäksi tulee huomioida, että opettajat tarvitsevat sijaisia osallistuessaan koulutuksiin. Seksuaali-kasvatus koulutusta on myös suositeltavaa arvioida ja siihen on tarjolla erilaisia oppaita. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 26.)

Seksuaalikasvattajien opettaminen on tärkeää, koska opetettavat aiheet voivat olla arkaluontoisia ja edellyttävät siksi opettajalta erityistaitoja. Opettajat voivat kokea aiheet arkaluonteisiksi henkilökohtaisista, uskonnollisista tai moraalisista syistä. He voivat tuntea olonsa epävarmaksi ja siksi jättää aiheita pois opetuksesta. Seksuaalikasvatus helpottuu, kun on itse pohtinut seksuaalisuutta koskevia asenteita, tunteita, uskomuksia, kokemuksia ja tapoja, sekä niiden vaikutusta kykyynsä opettaa aiheesta. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 24.)

4 Seksuaalikasvatus tutuksi varhaiskasvattajille –koulutusrunko

Monet ohjeistukset ja säädökset ohjaavat seksuaalikasvatusta. Nämä ohjeistukset ja säädökset olisi hyvä huomioida varhaiskasvatuksessa työskennellessä. Alemmissa kappaleissa on kuvattu eri säädöksiä, jotka määrittelevät lapsen seksuaalikasvatus-ta varhaiskasvatuksessa.

Tässä kappaleessa on lisäksi avattu seksuaalikasvatukseen liittyvää käsitteistöä. Koulutusrun-gossa on käsitelty aihealueita, jotka on koettu hyödylliseksi varhaiskas-vattajien näkökulmasta. Seksuaalikasvatuksen ollessa uusi virallinen alue varhaiskas-vatuksessa, olemme keränneet seksuaalikasvatuksen toimintamalleja tukemaan seksuaalikasvatusta varhaiskasvatuksessa. Esittelemämme toimintamallit tulivat esiin kirjallisuudesta.

4.1 Ohjeistukset ja säädökset

Seksuaaliterveyden parantamisen näkökulmasta lapset ja nuoret ovat ratkaisevassa asemassa. Näin ollen on tärkeää, että lapset ja nuoret saavat seksuaalisuuden riskeistä ja seksuaalisuudesta rikkautena oppiakseen suhtautumaan seksuaalisuuteen positiivisella vastuullisella tavalla. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010: 3). Mo-ni virallinen asiakirja puoltaa seksuaalikasvatuksen tärkeyttä osana lapsen varhaiskas-vatusta.

4.1.1 Ihmisoikeudet ja seksuaalioikeudet

Yhdistyneet kansakunnat (YK) on laatinut sopimuksen lasten oikeuksista yhtiökokouk-sessaan vuonna 1989. Suomessa sopimus on astunut voimaan vuonna 1991. Tämä ihmisoikeussopimus on erittäin laaja, ja sisältää taloudelliset ja sosiaaliset oikeudet, kansalaispoliittiset oikeudet ja tiedottamisvelvollisuuden. Sopimus sisältää artikkelit liitty-en lapsen suojeluun seksuaaliselta hyväksikäytöltä sekä lapsikaupalta. (YK:n yleissopi-mus lapsen oikeuksista: 4.) Suomi on ratifoinut kyseisen sopimuksen vuonna 2012 (Unicef. Ihmisoikeudet. Lapsen oikeuksien sopimus).

Seksuaalioikeuksia ovat määritelleet erilaiset ulkomaiset yhdistykset kuten kansainvälinen perhesuunnittelujärjestö (IPPF 1995), seksologian maailmanjärjestö (WAS 1999) sekä maailman terveysjärjestö WHO (2002). WHO:n seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia, jotka on tunnustettu ja vahvistettu kansainvälisessä lainsäädännössä. Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia, jotka kuuluvat yhtä lailla kaiken ikäisille ihmisille. Varhaiskasvatuksessa tulee huomioida muun muassa seuraavat seksuaalioikeuksien kohdat. Jokaisella on oikeus hakea, vastaanottaa ja levittää seksuaalisuuteen liittyviä tietoja. Jokaisella on oikeus seksuaaliopetukseen ja valistukseen sekä kehon koskemattomuuden kunnioitukseen. (Väestöliitto. Seksuaalioikeudet.)

4.1.2 Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa

Maailman terveysjärjestö, WHO on julkaissut vuonna 2010 Standards for Sexuality Education in Europe – A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists. Julkaisu on käännetty suomenkielelle Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. WHO:n julkaisu lähestyy seksuaalisuutta kokonaisvaltaisesti näkökulmasta. Julkaisun tarkoituksena on edistää kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta lapsille ja nuorille sekä asettaa kansalliset suuntaviivat ja vähimmäisvaatimukset Euroopan alueen seksuaalikasvatukselle. Kokonaisvaltaisessa lähestymistavassa nähdään seksuaalisuus voimavarana, joka auttaa lapsia ja nuoria kehittämään keskeisiä taitoja, joiden turvin he voivat päättää itse seksuaalisuudestaan ja suhteistaan eri kehitysvaiheissaan. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010: 3.)

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -julkaisu jakautuu kahteen osioon. Ensimmäisessä osassa käsitellään seksuaalikasvatuksen taustalla vaikuttavia ajattelumalleja, perusteluita, määritelmiä ja periaatteita. Ensimmäisessä osassa perustellaan miksi kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus on lapsille ja nuorille erityisen tärkeää. Toisessa osassa esitetään taulukkona se, mitä seksuaalikasvatuksen aiheita on käsiteltävä kussakin iässä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010: 4.)

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa antaa selkeät ohjeet, mitä lapsen ja nuoren tulisi eri kehitysvaiheessa tiedostaa ja ymmärtää. Julkaisussa lapset ja nuoret kohderyhmänä jaetaan viiteen eri ikäryhmään. Varhaiskasvatus käsittää ensimmäisen ja toisen ikäryhmän. Ensimmäinen ikäryhmä käsittää 0-3-vuotiaat ja toinen 4-6-vuotiaat. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010: 25.)

4.1.3 Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014-2020

Sosiaali- ja terveys ministeriö STM on julkaissut keväällä 2014 Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman vuosille 2014-2020. Toimintaohjelma on jatkoa vuonna 2007 julkaistulle ensimmäiselle seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelmalle. Terveys- ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) seksuaali- ja lisääntymisterveyden yksikkö (SELI) sai tehtäväkseen päivittää toimintaohjelman. Toimintaohjelma kokoaa tavoitteita seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämiseksi Suomessa ja esittää toimenpide-ehdotuksia tavoitteiden saavuttamiseksi. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014:10.)

Toimintaohjelma ottaa myös kantaa seksuaali- ja lisääntymisterveyden opetukseen, ohjaukseen sekä neuvontaan. Ohjelma antaa opetuksen osalta tavoitteeksi seksuaalikasvatuksen sisältämisen kasvatus- ja opetustoimintaan varhaiskasvatuksessa. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 39-41.)

Toimintaohjelman mukaan lapset ja nuoret saavat tietoa seksuaalisuudesta epävirallisista sekä virallisista lähteistä. Vanhemmat ovat epävirallinen lähde, kun taas varhaiskasvatus ja koulut ovat virallisia lähteitä. Varhaiskasvatuksessa annettavan seksuaalivaikuttamisen tulisi olla lapsen oikeuksia ja moninaisuutta kunnioittavaa. Toimintaohjelma viittaa myös WHO:n seksuaalikasvatuksen standardeihin Euroopassa määritellessään varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatuksen sisältöä. Toimintaohjelman mukaan seksuaalikasvatuksen tavoitteena alle kouluikäiselle on luoda hyvää pohjaa itsetunnolle ja ihmissuhteille sekä toisten kunnioittamiselle. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46.)

Tasa-arvoinen ja kaikkien saatavilla oleva seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa sekä henkilökohtaisen koskemattomuuden, yksityiselämän suojaamisen ja itsemääräämisoikeuden opettaminen lapsille ovat edistä, ehkäise ja vaikuta toimintaohjelman seksuaalikasvatuksen tavoitteita lapsille ja nuorille. Toimenpiteeksi on ehdotettu, että varhaiskasvatuksessa työskentelevien ammattihenkilöiden olisi otettava lapsen seksuaalisen kehityksen tukeminen ja hyvinvoinnin huomioiminen yhdeksi osaksi suunniteltaessa opetuksen ja kasvatuksen tavoitteita. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 54.) Varhaiskasvatuksen linjaukset

4.1.4 Varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) on julkaissut Helsingissä vuonna 2002 Valtioneuvoston periaatepäätöksen varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Valtioneuvoston periaatepäätöksen tavoitteena on palvelujärjestelmän kehittäminen niin, että se olisi sekä lapsi- että perhelähtöistä. Tavoitteena on myös käyttää julkaisua mallina, jotta kunnat laatisivat vastaavanlaisia varhaiskasvatus linjauksia. STM:n julkaisu varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset sisältää erilaisia parannusehdotuksia liittyen lainsäädännön uudistamiseen, valtakunnallisen ohjauksen kehittämiseen, henkilökunnan ammattitaidon ylläpitämiseen ja vahvistamiseen sekä varhaiskasvatuksen seurannan ja arvioinnin kehittämiseen. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. 2002: 3.)

Valtioneuvoston periaatepäätöksen myötä päivähoidon koskeva lainsäädäntö uudistettiin. Uudistuksessa tehtiin säännös valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta (vasu). Paikalliset kuntien laatimat varhaiskasvatussuunnitelmat pohjautuvat tähän valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan. Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteena on ohjata sisällöllisesti varhaiskasvatuksen kehitystä sekä edistää varhaiskasvatuksen laadunhallintaa Suomessa. Linjauksissa määritettiin myös Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesin tehtäväksi laatia valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma. Laatiessaan valtakunnallista varhaiskasvatussuunnitelmaa Stakes teki yhteistyötä sosiaali- ja terveysministeriön, opetusministeriön ja opetushallituksen sekä Suomen Kuntaliiton ja muiden asiantuntijatahojen kanssa. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. 2002: 19-21.)

Stakes on julkaissut varhaiskasvatussuunnitelman perusteet -oppaan ensimmäisen painoksen vuonna 2003. Oppaassa selvitetään varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, määritellään käsitettä varhaiskasvatus, annetaan linjauksia varhaiskasvatuksen toteuttamiseen, kerrotaan vanhempien osallisuudesta lasten varhaiskasvatuksessa, käydään läpi varhaiskasvatuksen erityisestä tuesta, tuodaan esille kieli- ja kulttuurinäkökohtia sekä pureudutaan kuntatason varhaiskasvatussuunnitelmaan. Stakesin opas ei tuo esiin seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen toteuttamisen tavoitteena pidetään kuitenkin hyvinvoivaa lasta. Varhaiskasvatussuunnitelmassa pyritään hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuuteen. Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan varhaiskasvatuksessa toteutetaan sisällöllisiä orientaatioita lapselle ominaisin tavoin: leikkien, liikkuen, taiteellisuuden kokien, ilmaisutaitoja hyväksikäyttäen sekä tutkien. Sisällölliset orientaatiot ovat matemaattinen-, luonnontieteellinen-, historiallis-yhteiskunnallinen-, esteettinen-, eettinen- sekä uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio. Mikään edellä mainituista orientaatioista ei sisällä seksuaalikasvatusta. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. 2002: 6.)

4.2 Seksuaalisuus

Seksuaalisuus on aina läsnä ihmisessä. Se on osa ihmisyyttä ja saattaa muuttua elämän aikana. Seksuaalisuus alkaa samalla kun elämä alkaa ja loppuu kun elämä loppuu. Seksuaalisuus on ihmisen ominaisuus, kokemuksellinen asia, ”seksuaalisuus on se, mitä me olemme” (THL). Seksuaalisuutta ei voi määritellä toisen puolesta, ainoastaan ihminen itse voi määritellä seksuaalisuutensa. Seksuaalisuus kuuluu kaikille, niin terveille kuin sairaillekin, nuorille ja vanhoille ja se on paljon muuta, kuin seksi ja yhdyntä. Seksuaalisuuden kehittymiseen vaikuttavat perimä, ympäristö sekä kulttuuri. Ihmisen seksuaalinen identiteetti ja minäkuva alkavat muokkautumaan ihmisen syntyessä ja pohja rakentuu lapsuuden ja nuoruuden aikana. Seksuaalisuus kehittyy ja muuttuu koko ajan elämän edetessä, eikä tule täysin valmiiksi missään vaiheessa. (Bildjuschkin - Ruuhilah-ti 2010: 13; Bildjuschkin - Ruuhilah-ti 2012: 7-8. THL 2014. Seksuaalisuus.)

Seksuaalisuudelle on olemassa monia määritelmiä. Maailman terveysjärjestön (WHO) määritelmä seksuaalisuudesta: "Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisyyttä kaikissa elämän vaiheissa ja se käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja suku-puoliroolit, seksuaalisen suuntautumisen, erotiikan, mielihyvän, seksuaaliset suhteet ja lisääntymisen. Seksuaalisia kokemuksia ja seksuaalisuuden ilmenemismuotoja ovat ajatukset, fantasia, halut, uskomukset, asenteet, käyttäytyminen, seksuaalisuuden harjoittaminen, roolit ja suhteet. Vaikka seksuaalisuus voi pitää sisällään kaikki nämä ulottuvuudet, ihminen ei aina koe tai ilmennä niitä kaikkia. Biologiset, psykologiset, sosiaaliset, taloudelliset, poliittiset, eettiset, lailliset, historialliset, uskonnolliset ja hengelliset tekijät vaikuttavat vuorovaikutuksessa seksuaalisuuteen". (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa: 16; THL 2014. Seksuaalisuus; WHO Defining sexual health.)

4.3 Seksuaalikasvattajan oma seksuaalisuus

Bildjuschkinin ja Ruuhilahden mukaan seksuaalisuuden puheeksi ottamisen edellytys on oman seksuaalisuuden läpikäyminen. Oman seksuaalisuuden läpikäymiseen kuuluu omien ajatusten, kokemusten, viitekehysten, historian, tunteiden, ilojen ja surujen käsittely. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2010: 24.) Ennen kuin voi alkaa puhua seksuaalisuudesta muiden kanssa, on todella tärkeää, että on kohdannut oman seksuaalisuutensa ja siihen liittyvät kysymykset. Tämä auttaa ymmärtämään omaa seksuaalihistoriaa, asenteita sekä muita omaa elämää ohjaavia tekijöitä. Puhuttaessa seksuaalisuudesta työntekijän roolissa, on omia kokemuksia sekä mielipiteitä opittava säätelemään tai jopa sulkemaan pois. (Väestöliitto. Työntekijän oma seksuaalisuus.)

Seksuaalikasvattajan tärkein työkalu on hänen oma persoonansa. Se kuinka seksuaalikasvatusta antava puhuu, mistä hän puhuu, kuinka hän korostaa puhettaan eleillä ja ilmeillä, kertoo hänen omista asenteistaan ja ajatuksistaan. Nämä mielipiteet ja tiedot välittyvät siis puheiden ja eleiden välityksellä, rivien välistä, kasvatettaville. Tämän vuoksi ennen kuin puhuu muille seksuaalisuudesta ja siihen liittyvistä asioista, tulisi pohtia omaa minuutta, seksuaalisuutta, sukupuolisuutta sekä mitä ajatuksia parisuhde

kaikkine yksityiskohtineen herättää. Seksuaalikasvattajalla tulisi olla selvillä mikä omasta mielestä on oikein ja mikä epänormaalia tai väärää. Seksuaalikasvattajan on hyvä pohtia myös, millaisia asioita tulisi nostaa esille tärkeinä, mistä asioista puhuu ja mitä tahtoo seksuaalisuudesta opettaa sekä millaisilla motiiveilla sen tekee. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2008: 28.)

Itselle vieraiden tai jopa epämiellyttävien asioiden parissa on helpompi työskennellä ammatillisesti, jos tuntee ilmiöt ja niiden taustat. Tällöin omat käsitykset eivät vaikuta negatiivisesti työhön. Oman seksuaalihistorian läpi käymiseen on hyvä käyttää apuna jotain toimintamallia, kuten seksuaalisuuden portaat, jotta voi pohtia ja käydä läpi omaa polkuaan seksuaalisessa kasvussa ja seksuaalihistoriassa. (Väestöliitto. Työntekijän oma seksuaalisuus.)

Ammatillista työskentelyä saattaa hankaloittaa läpikäymättömät traumat seksuaalisuudessa. Se saattaa johtaa asiakkaan asioiden muuttumisen henkilökohtaisiksi, jolloin asiakkaan auttaminen hankaloituu. (Väestöliitto. Työntekijän oma seksuaalisuus.) Lasten kanssa työskennellessä ja lapsen seksuaalisuuden kehitystä tukiessa on ymmärrettävä myös lapsen kehityskaari. Seksuaalikasvattajan on tunnettava ja ymmärrettävä lapsen kehityskausi, jotta hän voi puhua ja kertoa seksuaalisuudesta. (Seksuaaliterveysasema 2013. Lasten seksuaaliterveys.)

4.4 Seksuaalikasvatus

WHO:n mukaan seksuaalikasvatuksen tarkoitus on seksuaalisuuden kognitiivisten, emotionaalisten, sosiaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökohtien oppiminen (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 19.). Seksuaalikasvatus alkaa ihmisen synnyttyä ja jatkuu läpi elämän. Seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on tukea ja suojella lapsen ja nuoren seksuaalista kehitystä sekä luoda pohjaa hyvälle itsetunnolle, ihmissuhteille ja toisten ihmisten kunnioittamiselle. (Kelemetti - Raussi-Lehto 2014: 46; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 19.) Seksuaalikasvatuksen avulla ihminen kerää tietoja ja taitoja, joiden pohjalta hän voi tehdä seksuaalista hyvinvointiaan koskevia päätöksiä. (THL 2014. Tiedä ja toimi.)

Seksuaalikasvatuksen on tarkoitus kehittää ymmärrystä omasta kehosta ja itsemääräämisoikeudesta (Kelemetti - Raussi-Lehto 2014: 46). WHO:n seksuaalikasvatuksen standardien mukaan seksuaalikasvatuksen tulisi olla ikään nähden sopivaa, siinä otetaan huomioon kehitystaso ja käsityskyky ja se olisi muokattavissa kulttuurin, sosiaalisten tekijöiden ja sukupuolen mukaan (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 28). Seksuaalikasvatuksen yhteydessä annettavan tiedon tulisi olla puolueetonta ja tieteellisesti tutkittua ja se tulisi esittää niin, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus näkyy. (THL 2014. Tiedä ja toimi)

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardeissa 0-3-vuotiaiden seksuaalikasvatus perustuu löytämiseen ja tutkimiseen. 0-1-vuotias vauva kokee asioita aistiensa kautta, koskettamalla, kuuntelemalla, näkemällä, maistelemalla ja haistelemalla. Varhaisenvuorovaikutuksen avulla kehittyy luottamus muihin ihmisiin. 2-3-vuotiaiden taaperoiden seksuaalikasvatuksen ydin on uteliaisuus sekä oman kehon tutkiminen. He tulevat tietoisiksi itsestään ja omasta kehostaan ja heille kehittyy identiteetti, kun he oppivat näyttävänsä erilaiselta kuin muut lapset ja aikuiset. Seksuaalikasvatuksessa huomioidaan uteliaisuus kehoa, sukupuolirooleja ja sukupuolia kohtaan. 4-6-vuotias lapsi oppii säännöt. Tällöin tulee myös ystävyyssuhteiden muodostaminen alkaa. Seksuaalikasvatuksessa tulisikin hyödyntää ryhmässä olemista sekä leikkiä. Tämän ikäiset tietävät olevansa tyttöjä tai poikia, seksuaalikasvatuksessa tulisikin pohtia sukupuolirooleja ja puhua tykkäämisestä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 25.)

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardit suosittavat, että seksuaalikasvatusta lähestytään kattavalla näkökulmalla. Kattavalla seksuaalikasvatuksella pyritään muun muassa edistämään seksuaalisuuden, eri elämäntyylien, asenteiden ja arvojen suvaitsevaista, avointa ja kunnioittavaa suhtautumista. Tarkoituksena on seksuaalisen moninaisuuden ja sukupuolten erojen kunnioittaminen sekä sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolien tiedostaminen. Seksuaalikasvatuksen avulla lapset voivat kehittyä seksuaalisina olentoina ilmaisemaan tunteitaan ja tarpeitaan sekä muodostaa omat sukupuoliroolinsa ja seksuaali-identiteettinsä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 28.)

Seksuaalikasvatusta voi antaa joko virallisesti tai epävirallisesti. Ammattilaisen toimesta toteutettu seksuaalikasvatus on virallista. Huoltajien toteuttama seksuaalikasvatus on

epävirallista. Nämä kaksi muotoa täydentävät ja tukevat toisiaan ja niiden yhteistyö on tärkeää. (THL 2014. Tiedä ja toimi; THL Seksuaalikasvatus)

Seksuaalikasvatusta voi antaa kolmella eri tavalla. Seksuaalivalistus on yksisuuntaista tiedottamista, jota annetaan suuremmalle ryhmälle kerrallaan ja yksi teema kerrallaan. Seksuaaliopetusta annetaan yleisimmin pienemmälle joukolle, se on dialogista ja tapahtuu esimerkiksi koululuokassa. Seksuaaliohjausta voi antaa joko ryhmässä tai yksilölle. Ohjaus on useimmiten toiminnallista ja dialogista. Seksuaalineuvontaa voi antaa seksuaalineuvontakoulutuksen saanut ammattihenkilö. (THL 2014. Tiedä ja toimi; THL Seksuaalikasvatus.)

4.5 0-6 –vuotiaiden seksuaalikasvatus

Lapsen seksuaalikasvatus on lapsen kasvattamista ihmiseksi, ohjaamista saattaen kohti nuoruutta ja aikuisuutta. Seksuaalikasvatuksella vahvistetaan lapsen omanarvon tuntoa ja lisätään itsetuntemusta. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6.) Lapsen seksuaalinen kehitys liittyy tiiviisti lapsen muuhun kehitykseen ja kehitystehtäviin ja sen kehittyminen jatkuu läpi elämän. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 3-22.)

Lapsen seksuaalikasvatuksen tavoitteena on, että lapsi ymmärtää seksuaalisuuden kuuluvan ihmisen elämään. Lapsen olisi hyvä ymmärtää, että hän on tärkeä ja riittävä omana itsenään. Lapsen pitäessä itseään arvokkaana ja tuntiessaan itseään, hänellä on mahdollisuus kasvaa positiiviseen seksuaalisuuteen turvallisesti. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6.) Tavoitteena on myös, että lapsi saa sanoja asioista puhumiseen ja luottaa, että hän voi seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa puhua ja kysellä. (THL 2014. Raskaus ja pikkulapsi vaihe.)

Seksuaalisuuden ollessa osa ihmisyyttä, seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa jo syntymästä. Vauvan seksuaalisuus alkaa rakentua sen mukaan, mitä hän tuntee, aistii ja kokee. Pienen lapsen seksuaalisen kehitystä tuetaan kannustamalla vanhempia pohtimaan perheen arvoja ja ihmissuhteita myös seksuaalisuuden tuen ja suojaamisen alueilla. (THL 2014. Raskaus ja pikkulapsi vaihe.) Ensimmäiset kokemukset, jotka vaikuttavat

seksuaaliseen kasvuun henkisesti, biologisesti ja sosiaalisesti koetaan jo lapsena. Tärkeitä kysymyksiä tässä ovat: onko minun perustarpeisiini vastattu, saanko fyysistä läheisyyttä ja turvaa, onko minun tunteeni otettu huomioon ja hyväksytty, millaiset ihmis- ja vuorovaikutussuhteet ympärilläni on luotu sekä, olenko minä kokenut oloni hyväksi omassa kehossani ja onko kehoani arvostettu. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 23.)

Alle kouluikäisten seksuaalikasvatuksen tulee siis luoda pohjaa hyvälle itsetunnon ja ihmissuhteille, sekä toisten ihmisten kunnioittamiselle (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46). Avoin ja myönteinen suhtautuminen lapsen seksuaalisuuteen vaikuttavat positiivisesti lapsen minäkuvan, identiteetin ja itsetunnon rakentumiseen. Lapsi etsii jo omaa tyyliään olla tyttö tai poika. Lapsen tulisi oppia kehon osat ja tietää niille nimet, joita hän voi käyttää. (THL 2014. Esiopetus.) Lasten tulee saada tietoa seksuaalisuuden rikkaudesta ja riskeistä oppiakseen suhtautumaan seksuaalisuuteen positiivisella ja vastuullisella tavalla. Näin he voivat toimia vastuullisesti itseään ja muita ihmisiä kohtaan seksuaalisuuden osa-alueella. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 3-22.) Seksuaalikasvatuksen tulee kehittää ymmärrystä omasta kehosta ja itsemääräämisoikeudesta (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46). Tunne- ja turvataitojen opettelu on myös osa lapsen seksuaalikasvatusta. Lasta tuetaan tuomaan tunteitaan esille hyväksyttävällä tavalla, sekä korostetaan niiden olevan oikeita ja sallittuja. Lasten kanssa opetellaan yhdessä sosiaalisia sääntöjä, mikä on sallittua ja mikä ei, sekä antamalla lapselle palautetta toimimisestaan. Lasta ohjataan myös toisen henkilön tunteiden arviointiin. Tärkeä osa-alue on myös oman koskemattomuuden ja omien rajojen turvaamisen opettelu. (THL 2014. Esiopetus.)

Seksuaalikasvatusta tulee antaa ikään nähden sopivalla tavalla, eli kehitysvaiheeseen sopivalla tavalla ja oikea-aikaisesti (Bildjuschkin – Laaksonen 2013). Tässä tulee huomioida lapsen oma yksilöllinen kehitystaso ja vastata juuri kyseisen lapsen tarpeeseen (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 12). Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi, sitä että lapselle tulee vastata yksinkertaisesti juuri siihen, mitä hän on kysynyt (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 84). Kysymyksiin tulee vastata niin, että lapsen varttuessa samaa tietoa voidaan täydentää aiemmin kerrottua kumoamatta. (THL 2014. Raskaus ja pikkulapsi vaihe.) Lapsen seksuaalisuus poikkeaa aikuisen seksuaali-

suudesta, joten kasvattajan on muistettava tarkastella lasten seksuaalista käyttäytymistä eri näkökulmasta kuin omaansa (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 3-22).

Seksuaalikasvatuksen tärkeänä edellytyksenä on se, että lapset tuntevat olonsa turvalle. Heidän yksityisyyttään ja rajojaan tulee kunnioittaa, eikä henkilökohtaisista kokemuksista tule ryhmässä keskustella, jotta ei luoda turvattomuuden tunnetta. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 30.)

Lasten ollessa uteliaita ja halukkaita oppimaan, he oppivat koko ajan, vaikka kukaan ei heitä varsinaisesti opettaisikaan. Katseet, ilmeet, vastaamattomuus, kieltämiset ja puheenaiheen vaihtamiset kertovat heille jopa enemmän kuin vastaukset ja puhe yleensä. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 84.) Lasten kokemukset ja mielikuvat ovat ratkaisevassa asemassa seksuaaliterveyden parantamisen näkökulmasta (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 3-22). Lapset ja ihmiset yleensä luovat kokemuksiensa pohjalta mielikuvan siitä, millainen seksuaalinen käyttäytyminen on sopivaa, millaisia seurauksia ja reaktioita on odotettavissa, sekä millaisia reaktioita käytöksen pitäisi herättää. Yhdenvertaisuuden ja moninaisuuden kunnioittaminen opitaan myös jo varhaisissa vaiheissa. Lapset oppivat aikuisten puheista ja tilanteiden tunnelmista, kuinka eri ihmisiin suhtaudutaan. (THL. 2014. Esiopetus.)

Lapsen seksuaalikasvatuksen päätehtävä ei ole valmistaa lasta aikuiseen seksiin, siksi siinä ei juurikaan puhuta seksistä. Jos lapsi kuitenkin kysyy yhdynnöistä, sukupuolieliimistä tai seksistä, tulee hänelle vastata juuri siihen, mitä hän kysyy. Ei enempää, eikä vähempää. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6.)

WHO:n mukaan seksuaalikasvatuksessa pitää huomioida lasten osallistaminen, sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus, toiminnan jatkuvuus, tilannelähtöisyys ja interaktiivisuus sekä yhteistyö vanhempien ja yhteisöjen kanssa. Vanhempien osuus seksuaalikasvatuksessa on sitä suurempi, mitä nuoremasta lapsesta on kyse. (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46.) Lapsen huoltajat viestivät lapselle syntymästä lähtien kehoon ja läheisyyteen liittyviä viestejä, nämä ovat ensimmäisiä seksuaalisuuteen liittyviä kokemuksia lapselle (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 11).

Lapsen seksuaalisuus on siis läheisyyttä, ihailua, kosketusta, hellyyden tarvetta ja ihmissuhde taitojen opettelua, kehoon ja kehollisuuteen tutustumista, omanarvon tunnetta, tunteiden ja tuntemusten kokemista, oppimista ja opettelua, rakastamista ja ihastumista. Eli aikuisen tulee muistaa lasten seksuaalikasvatuksessa, tukea positiivista minäkuva, opettaa sopivuus sääntöjä, tarjota ikätasoista tietoa, kuvata asteittaista kypsymistä jokaisella elämän alueella, tarjota turvakasvatusta ja pärjäämistaitoja, tukea tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta, sekä muistaa että seksi on vain aikuisten juttu. (Cacciatore 2008: 32-35.) Seksuaalikasvattajan kasvatustyö ei saa perustua myöskään oletukseen toisen ihmisen sukupuolesta tai seksuaalisuudesta (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46).

4.5.1 Lapsen psykososiaalinen kehitys

Alle 2 -vuotiaat havaitsevat aistiensa kautta. He kokevat Itsensä hyväksi hyvän kosketuksen kautta, ja luovat pohjan terveelle sosiaaliselle sekä emotionaaliselle kehitykselleen. Seksuaalisuus on jo vauvasta asti sisään rakennettua. Vauva iässä seksuaalisuus on läheisyyden ja kiintymisen kaipuuta, turvallisten tunteiden tarvetta ja kykyä nautintoon. Pieni lapsi tutkii ympäristöään ja itseään. Hän löytää ensin kädet ja suun, sitten jalat, nenän ja korvat ja viimeiseksi sukupuolielimensä. Sukupuolielimien koskettelu on tässä iässä vielä pikemminkin sattumaa, eikä tarkoituksellista. Noin 1,5 -vuotiaat alkavat pikku hiljaa kiinnostua ja tutustua myös toisten kehoihin ja koskettelemaan niitä. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013; Cacciatore 2008: 119, 123; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 25.)

2-3 -vuotiaat tulevat tietoiseksi itsestään ja kehostaan. Tämän ikäiset huomaavat, että on tyttöjä ja poikia. Kehollisuus kiinnostaa yleisesti. Sukuelinten tarkoituksellinen koskettelu eli varhaislapsuuden masturbaatio alkaa, kun lapset huomaavat sen tuntuvan hyvälle ja tuovan mielihyvää. Cacciatore kutsuu tätä unnuttamiseksi. Fyysisen kosketuksen tarve on lapselle edelleen suuri. Lapset alkavat oppia, mitä saa ja mitä ei saa

tehdä. Noin kolmen vuoden iässä lapset alkavat huomata, että aikuiset ovat seksuaalisuuteen liittyen vaiteliaita ja siksi alkavat kokeilla rajoja esim. riisuuntumalla varoittamatta tai käyttämällä seksuaaliväritteistä sanastoa. Hassuttelu ja vitsailu seksuaalisuuteen liittyen tulevat ajankohtaiseksi. Lapset oppivat asioista paljon kyselemällä. Kolme -vuotiaana lapset voivat alkaa myös kokea rakastuvansa omiin vanhempiinsa ja haaveilevansa menevänsä heidän kanssaan naimisiin. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013; Cacciatore 2008: 123-125, 140; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 23, 25.)

4-6 -vuotiaat oppivat sosiaalisia sääntöjä. He huomaavat paheksunnan ja näin häpeän tunne voi kehittyä. Seksuaaliset leikit, piirustukset ja puheet ovat ajankohtaisia, kuten isä ja äiti tai lääkärileikit. Toimiessa tutustutaan kehoon ja haetaan rajoja. Alkuun seksuaaliset leikit ovat yleensä avoimia ja pikkuhiljaa niitä aletaan salaamaan. Lapset kiinnostuvat lisääntymisestä ja sukupuolirooleista. He tuntevat rakastumista, ystävyyttä ja tykkäämistä, sekä alkavat muodostaa ystävyys-suhteita. Noin kuusi -vuotiaat alkavat kääntymään seksuaalisten kysymystensä kanssa ikätovereidensa puoleen. Myös ulkoisten viestimien antama tieto kiinnostaa lapsia. Lapset voivat alkaa ujostella kehoaan ja asettamaan rajoja. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013; Cacciatore 2008: 124-126; Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 24-25.)

4.5.2 Seksuaalikasvatuksen vähimmäissisältö 0-4- ja 4-6-vuotiaille

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa määrittelevät suositeltavat seksuaalikasvatuksen sisällöt eri ikävaiheissa (Liite 1). Ne määrittelevät myös vähimmäissisällöt ikäryhmittäin (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 33-54).

Seksuaalikasvatusta edellytetään antamaan tieto-, taito- ja asennekasvatuksena.

Tiedot on tarkoitus esittää kasvatettaville faktatietoina tasapainoisella, kattavalla ja ikään nähden sopivalla tavalla. Taidot ovat taitoja, jotka lapsen tulisi osata oppimisen jälkeen. Ja asenteet eli mielipiteet ja arvot ovat aiheeseen liittyviä käyttäytymistämme ohjaavia perusperiaatteita, joiden toivottuun suuntaan kehittymiseen lapsi tarvitsee tukea ja esimerkkiä. Ikäryhmät ovat suuntaa-antavia, joten lapsia kasvatettaessa on

otettava huomioon lasten yksilölliset erot. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 33-35.)

Osa seksuaalikasvatuksen sisällöistä toistuu ikäryhmissä useampaan kertaan. Toistolla pyritään ennakoimaan seuraavaa tai myöhempää kehitysvaihetta, jotta lapsilla olisi paremmat valmiudet käsitellä niitä. Samalla tulee huomioitua myös käsityskyvyn erot, jotka kasvavat iän varrtuessa. Lasten kanssa tulee käsitellä kutakin asiaa aina ikään ja kehitystasoon nähden sopivalla tavalla, tämä taas luo pohjaa edistyneemmälle tasolle. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 33-36).

Nollasta neljään vuotiaiden seksuaalikasvatuksen vähimmäissisältöön kuuluu ruumiinosien ja kehojen sekä sukupuolten erojen opettelu, hygieniasta huolehtiminen sekä kehon tuottaman mielihyvän tiedostaminen. Lapsille kerrotaan rakkaudesta, syntymästä ja vauvoista, sekä erilaisista perheistä ja ihmissuhteista. Lapsia tuetaan myönteiseen kehonkuvaan ja minäkuvaan, sekä ilmaisemaan tarpeitaan, toiveitaan ja tunteitaan. Lapsille kerrotaan myönteisistä ja kielteisistä tunteista sekä rakkauden eri tyypeistä. Lapsille puhutaan hellyydestä ja fyysisestä läheisyydestä rakkauden osoituksena. Heitä tuetaan puhumaan (epä)miellyttävistä ruumiillisista tuntemuksista ja omista rajoista sekä noudattamaan kolmivaiheista menetelmää. Lapsia opetetaan myös kunnioittamaan toisia ja erilaisuutta. Heille kerrotaan myös oikeudesta saada aikuisilta turvaa ja suojelua sekä kysyä kysymyksiä ja tutkiskella omaa sukupuoli-identiteettiään. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 38-40).

Neljästä kuuteen vuotiaiden seksuaalikasvatuksen vähimmäissisältöön kuuluu myös ruumiinosista, tehtävistä, hygieniasta ja sukupuolieroista puhuminen. Lasten kanssa käydään läpi myös omaan kehoon tutustuminen ja kehon mielihyvän tuottaminen. Lapsille puhutaan myös elämästä ja ihmisen lisääntymiseen liittyvistä perusasioista. Lisäksi heille puhutaan lisääntymiseen liittyvistä myyteistä kuten esim. haikaroista sekä kulttuuri- ja ikäeroista seksuaalisuuteen liittyen. Lapsia tuetaan puhumaan seksuaalisista asioista. Heitä tuetaan myös kehittämään myönteinen kehonkuva ja minäkuva, sekä lisäksi myönteinen sukupuoli-identiteetti. Lapsia muistutetaan hyvistä ja huonoista ruumiillisista kokemuksista sekä noudattamaan kolmivaiheista menetelmää. Heille puhutaan hyväksikäytöstä ja omista oikeuksistaan. Heitä autetaan kunnioittamaan erilai-

suutta ja yhden-vertaisuutta sekä toimimaan toisten ihmisten kanssa sopivalla tavalla ja näin luomaan ja ylläpitämään ihmissuhteita. Tunteiden osa-alueella käsitellään kateutta, vihaa, aggressioita ja pettymyksiä sekä ystävyyttä ja rakkautta, sekä tunteista samaa sukupuolta olevaa kohtaan. Lapsia tuetaan ilmaisemaan omia toiveitaan, tarpeitaan ja tunteitaan asiallisesti, sekä erityisesti käsittelemään pettymyksiä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 41-42.)

4.5.3 Seksuaalikasvatusohjelma varhaiskasvatuksessa

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardien mukaan seksuaalikasvatuksen perus edellytyksenä on, että sille varataan oma paikka ja että sitä käsitellään yksityiskohtaisesti opetusohjelmassa (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 30). Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman 2014-2020 yhtenä tavoitteena on sisällyttää seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksen kasvatus- ja opetustoimintaan. Toimintaohjelmassa ohjeistetaan, että seksuaalikasvatuksen tulee näkyä varhaiskasvatuksen opetussuunnitelmassa omana kokonaisuutena seksuaalikasvatus sanaa käyttäen. Lapsen seksuaalisen kehityksen tukeminen ja seksuaalinen hyvinvointi tulisi siis kirjata yhdeksi opetuksen ja kasvatuksen tavoitteeksi (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 41, 54, 182)

Seksuaalikasvatuksen aikataulujen, sisältöjen ja suunnittelun sekä toteutuksen tulisi pohjautua WHO:N standardeihin (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 46). Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa toteuttamisohjeet kuvaavat seksuaalikasvatusohjelmien luomis- ja uudistamisprosessia. Ohjeiden tarkoitus on tukea seksuaalikasvatuksen käynnistys- ja kehittämisprosessia (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 6).

Seksuaalikasvatuksen opetusohjelmaa tehdessä tulee määrittää mm. seksuaalikasvatuksen oppimistavoitteet, ikäryhmä ja tasolle sopiva lähestymistapa. Seksuaalikasvatuksen opettaja on valittava erikseen sekä seksuaalikasvatukseen käytettävä aika suunnitella. Lisäksi tulee valmistautua haasteisiin ja mahdollisuuksiin, ohjelman arviointiin ja opetusmateriaalien kehittämiseen. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 10-20.)

Seksuaalikasvatusta suunniteltaessa on otettava huomioon myös kaikki yhteistyökumppanit, jotka osallistuvat lapsen seksuaalikasvatukseen. Näin yhteistyökumppanit voidaan ottaa mukaan seksuaalikasvatus toimenpiteiden kehittämiseen ja toteuttamiseen. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 29.) Eri ammattiryhmien ja toimialojen tehdessä yhteistyötä saadaan seksuaalikasvatukseen ja sitä tarjoaville palveluille yhtenäiset tavoitteet, jotka tukevat toisiaan (Klemetti - Raussi-Lehto 2014: 42).

Lasten seksuaalikasvatusta edistää opetusympäristö. Opetusympäristö käsittää perusasioita koskevan opetuksen antamisen ja oppimateriaalin, jossa huomioidaan erityistarpeet ja kysymykset. Lapsille tulisi myös tarjota tilaa ja oppimismahdollisuuksia, jotta he voivat hankkia kokemuksia turvallisesti ja stimuloivassa ympäristössä. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 34.)

4.6 Varhaiskasvatuksessa käytettävät menetelmät seksuaalikasvatuksessa

Varhaiskasvatuksessa seksuaalikasvatusta voi opettaa eri menetelmillä eri tilanteissa. Seksuaalikasvatuksen tueksi on kehitetty erilaisia malleja, jotka sekä auttavat varhaiskasvattajaa ymmärtämään oman sekä lapsen seksuaalisuutta sekä myös keinoja seksuaalikasvatukseen.

4.6.1 Arjessa opettaminen

Osa lapsen seksuaalikasvatuksesta tulee tapahtua arkisissa tilanteissa. Seksuaaliaiheet keskustelut etenevät lapsen kiinnostuksen mukaan, eikä se vaadi varta vasten suunniteltua tilannetta, aikaa tai paikkaa. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013)

Lapsen tulee saada olla lapsi ilman liiallista tietoa. Seksuaalikasvatuksen tulisi olla kasvattamista arkisesti ihmiseksi (Cacciatore. Väestöliitto). Lapsen kysellessä seksuaalisuudesta on tärkeää vastata asioihin kiertelemättä ja selkeästi sekä antaa vastaukset

suoraan kysymyksiin. Kiertely tai vastaamatta jättäminen tekevät asiasta hämmentävän ja pelottavan sekä hävettävän asian (Bildjuschkin – Ruuhilahti. 2012:11).

Arjessa opettaminen alkaa jo vauvana varhaisen vuorovaikutuksen luomisella. Arjessa on tärkeää opettaa, mikä seksuaalisuuteen liittyvä on väärää. Tulee antaa tietoa, että kukaan ei saa koskea ilman lupaa sukupuolielimiin tai muualle kehoa. Tärkeää on vahvistaa lapsen minä kuvaa sekä kasvatuksella, jolla pystytään vaikuttamaan lapsen asenteisiin, persoonan ja taitoihin tiedon lisäksi. Lapsen kanssa työskennellessä on tärkeä huomioida niin sanallinen kuin sanatonkin viestintä. Jos sanallisesti sanoo ”kaunistaa”, niin lapsi aistii herkästi, jos sanaton viestintä on vastakkainen. Sanallisen ja sanattoman viestinnän tärkeys tulee huomioida jo varhaisessa vuorovaikutuksessa. (Bildjuschkin – Ruuhilahti. 2012:13-18.)

Lapsen tulee saada tietää, että tunteita saa tuntea ja näyttää. Kun kasvattaja hyväksyy itsensä, on hänen helpompi hyväksyä myös lapsi. Lapselle tulee opettaa nimet eri tunteille; ”sinua itkettää, oletko surullinen” tai ”voi, kun sinua naurattaa taidat olla iloinen”. Lapsen tunteita ei saa vähätellä, koska lapselle ne ovat todellisia. Lapselle on tärkeää antaa tilaa ja aikaa puhua omia ajatuksiaan omalla tavallaan, eikä hänen tunteuksiaan pidä lähteä tulkitsemaan. (Bildjuschkin – Ruuhilahti 2. 2012.)

Arkisissa toiminnoissa aikuisen tulee myös huomioida oma toimintansa, sillä lapsi mallintaa käyttäytymistä ja suhtautumista turvallisesta aikuisesta. Tarkoituksena seksuaalikasvatuksessa on vastata lapsen kysymyksiin ikätason mukaisesti, huomioiden lapsen tarpeet ja toiveet. Aikuisen tehtävänä on antaa kysytyille asioille merkitys, jotta lapsi pystyy asioita itse käsittelemään. Myös julkinen media ja mainonta vaikuttavat lapsen seksuaalisuuden kehittymiseen, siksi on tärkeää, että aikuinen huomioi nämä asiat ja ottaa kantaa niihin lapsen kuullen. Lapselle rajojen asettaminen on tärkeää. Rajojen asettamisessa on tärkeää, että niistä keskustellaan ja sovitaan yhdessä. (Bildjuschkin – Ruuhilahti 2. 2012.)

4.6.2 Varhainen vuorovaikutus

Varhainen vuorovaikutus tarkoittaa vanhempien ja lapsen kaikkea yhdessä olemista ja kokemista sekä tekemistä ensimmäisinä vuosina. Varhaisen hyvän vuorovaikutussuhteen luominen vanhempaa lisää lapsen perusturvallisuutta, jonka kautta hän uskaltaa aloittaa ympäristöönsä tutustumisen ja sen valloittamisen. (MLL. Kehittymistä vuorovaikutuksessa vanhemman kanssa.)

Seksuaalikasvatus alkaa jo heti lapsen synnyttyä. Vauvan kokemukset, tunteet ja aistimukset jo alkuhetkiltä saakka vaikuttavat seksuaalisuuden kehittymiseen. Tärkeää on, että lapsi oppii oman arvokkuutensa ja perheen arvot perheen jäsenten välisessä vuorovaikutuksessa. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena vauvalla ja pienellä lapsella on turvallisuuden tunne sekä näkyväksi tuleminen tunne. Tärkeää on myös, että pieni lapsi kokee olevansa arvokas, hyvä ja hoidon arvoinen omana itsenään. (THL 2014. Raskausaika ja pikkulapsivaihe.)

Varhaista vuorovaikutusta voi tukea vauvan ja pienen lapsen hoivaamisena sekä vuorovaikutuksellisenä kanssakäymisenä. Läheisyys ja lapsen tarpeisiin vastaaminen esimerkiksi koskettamalla ovat tärkeitä lapsen kiintymyssuhteen luomiselle. Lapsen ensimmäinen kiintymyssuhde on tärkeää myös lapsen aikuisuuden ihmissuhteille. Hyviä tukemisen keinoja ovat sylissä pitäminen ja leikkiminen sekä juttelu. Silittely, tunteiden sanoittaminen ja tunteiden tunnistaminen sekä kysymyksiin vastaaminen vahvistavat vauvan sekä lapsen varhaista vuorovaikutusta osana seksuaalista kehitystä. (THL 2014. Raskausaika ja pikkulapsivaihe.)

4.6.3 PLISSIT –malli

PLISSIT-malli on seksuaalisuuden puheeksi oton malli, jonka on kehittänyt vuonna 1976 Jack Annon. Mallissa seksuaalineuvonta- ja terapiatyö on jaettu neljälle eri tasolle. PLISSIT- mallin ajatus on, että seksuaalisuus hyväksytään osaksi elämää saatujen tietojen, tuen ja ohjauksen avulla. Annonin mukaan antamalla lupa puhua seksuaalisuudesta ja antamalla tietoa ja ohjeita sekä harjoituksia seksuaalisuuteen liittyen, voidaan auttaa suurta osaa ihmisistä, joilla on seksuaalisuuteen liittyviä ongelmia. PLIS-SIT-mallilla tarkoitetaan seksuaalisuuteen liittyvän tiedon antamista tilanne-

kohtaisesti yksilön tarpeista lähtien. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2010: 94; Metropolia; THL 2014. Seksuaalisuus puheeksi.)

PLISSIT- mallin neljä tasoa ovat

1. P= Permission, Luvan antaminen, salliminen, normalisointi
2. LI= limited information, Kohdennetun, rajatun tiedon antaminen
3. SS= Spesific suggestion, Eritysohjeiden antaminen
4. IT= Intensive therapy = Intensiivinen terapia.

PLISSIT- mallin neljä tasoa kuvaavat erilaisia lähestymistapoja käsiteltäessä seksuaalisuutta ja sen alueella ilmeneviä ongelmia. Kaksi ensimmäistä tasoa kuuluvat peruspalveluihin ja ne sisältävät seksuaaliohjauksen ja - neuvonnan, joita tarjotaan perus-terveydenhuollossa. Kaksi viimeistä SS- ja IT-tasot kuuluvat erikoispalveluihin, joihin kuuluvat erikoislääkärin vastaanotto, seksuaaliterapia ja pariterapia. (Kuvio 1.) (Metro-polia. THL 2014. Seksuaalisuus puheeksi.)

Ensimmäisellä tasolla, johon kuuluu luvan antaminen, salliminen ja normalisointi, suhdaudutaan myönteisesti ja sallivasti seksuaalisuuteen ja sen erilaisiin ilmenemis-
muotoihin. Ensimmäisellä tasolla kuunnellaan asiakasta, hänen huolenaiheitaan sekä kysymyksiään seksuaalisuuteen liittyvistä ajatuksista, tunteista ja käyttäytymisestä. Toimija voi antaa luvan joko suoraan, sanallisesti tai epäsuorasti sanattoman viestin avulla siitä, että asiakkaan seksuaalisuuteen liittyvät tunteet, ajatukset ja tarpeet ovat luvallisia ja tavallisia. Perusta luvan antamiselle on luottamuksellinen asiakassuhde. (Metropolia; THL 2014. Seksuaalisuus puheeksi.)

Rajatun tiedon antamisella tarkoitetaan ammattilaisen antamaa tietoa asiakkaan sen hetkiseen huoleen tai kysymykseen. PLISSIT- mallin toisella tasolla annettava tieto voi liittyä esimerkiksi sukupuolielinten anatomiaan, raskauteen, synnytykseen, ehkäisyyn tai sukupuolitauteihin. Toiselle tasolle kuuluu myös seksuaaliseen suuntautumiseen ja moninaisuuteen liittyvä tiedonanto. Myönteiseen sävyyn ja asiallisesti kerrotulla tiedolla voi olla huomattava merkitys sukupuolielämän tyydyttävyyden kannalta. Rajattua tietoa voidaan antaa päivittäin jokaisen toimijan toimesta. (Metropolia; THL. Puhutaan seksuaalisuudesta.)

Kolmas ja neljäs taso kuuluvat erikoispalveluihin, joita antaa koulutettu ammattihenkilö esimerkiksi seksuaaliterapeutti. Näillä tasoilla on tärkeää tietää yksityiskohtia asiakkaan seksuaalielämästä ja elämäntilanteesta, jotta voidaan luoda yksilöllinen ratkaisu. (Metropolia.) Varhaiskasvatuksessa voidaan hyödyntää PLISSIT -mallin ensimmäistä ja toista tasoa.

Kuvio 1. PLISSIT -malli (Ryttyläinen - Valkama 2010: 52.)

4.6.4 Seksuaalisuuden portaat

Seksuaalisuudenportaavat antavat tietoa varhaiskasvattajille lapsen seksuaalisesta kehityksestä ja sen vaiheista. Ihmisen seksuaalinen kehitys tapahtuu erilaisten kehitysvaiheiden kautta läpi elämän. Seksuaalisuuden portaavat kuvaavat näitä vaiheita yhdeksällä askelmalla. Jokaisella kehitysvaiheella eli portaalla on oma tehtävänsä, joka valmistaa seuraavan askeleen ottamista. Harva käy portaavat läpi oikeassa järjestyksessä. Tärkeintä on käydä jokaisella portaalla ja oppia portaalle liittyvät asiat. (Cacciatore - Korteniemi-Poikela. 2010: 10; MLL. Seksuaalisuuden portaavat; Väestöliitto. Seksuaalisuuden portaita askel kerrallaan.)

Seksuaalisuuden portaissa ihmisen seksuaalinen kehitys nähdään kolmen eri kerroksen portaittaisena tapahtumana; järjen, tunteen ja biologian kerroksina. Tietoinen prosessointi, johon kuuluu asenteiden muokkaaminen, uskomukset, harkinta-, riskinarviointi- ja päätöksentekokyky sekä kokemukset ja oppiminen kuuluvat järjen kerrokseen. Toisella, tunteen kerroksella lapsen ihastumiset ja rakastumiset auttavat häntä suuntautumaan ikätovereihin ja itsenäistymiseen. Kolmas kerros on biologia. Siinä huomioidaan ihmisen muutos murrosiän kautta lapsesta sukukypsäksi aikuiseksi. (Cacciatore - Korteniemi-Poikela. 2010: 17-18.)

Seksuaalisuuden portaiden yhdeksän porrasta on jaettu kolmeen vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe on pikkulapsi-/ uteliaisuusvaihe, joka pitää sisällään ensimmäisen askelman, äiti/isä - nainen-mies. Toinen vaihe on murrosikä-/ herkistymisvaihe. Tämä vaihe pitää sisällään portaavat kahdesta kahdeksaan. Kolmas vaihe on rohkaistuminen/

varhaisaikuisuus, joka sisältää viimeisen eli yhdeksännen portaan, rohkaistuminen - rakasteleminen. (Väestöliitto. Seksuaalisuuden portaat.)

Ensimmäisellä portaalla koetaan ensimmäistä kertaa rakastumisen tunteet. Monet leikki-ikäiset lapset rakastuvat omaan vanhempaan tai muuhun lähipiiriin kuuluvaan aikuiseseen, koska ei tee vielä eroa sukupuolen tai sukupolven välille. Lapset myös kiinnostuvat alkuperästään sekä siitä mistä vauvat tulevat. Ensimmäisen portaan tarkoituksena on oppia rakastumisen ja pettymyksen tunteita ja niistä selviämistä. (Cacciatore - Korteniemi-Poikela. 2010: 19; Väestöliitto. 1.porras.)

4.6.5 Lumme –malli

Lumme-mallin on tarkoitus tuoda esille seksuaalisuuteen vaikuttavia asioita, nostaa niistä esille näkökulmia ja haastaa pohtimaan omakohtaisia ajatuksia ja vastauksia näihin. Lumme-mallissa kuvataan lumpeenkukan metaforan avulla seksuaalisuutta, siihen liittyviä asioita sekä niiden kasvua ja kehitystä. Siinä kuvataan metaforalla seksuaalisuutta ihmisyyden kehittyvänä ja kasvavana ulottuvuutena. Mallin mukaan seksuaalisuus on mahdollisuus, myönteinen voima elämässä ja kaunis osa ihmistä, kunhan seksuaalisuuden moninaisuus ja monisyisyys huomioidaan. Lumme-mallin on tarkoitus herättää kysymään mikä on seksuaalisuuden merkitys ihmisen elämässä ja mikä sen merkitys on terveydelle nyt ja tässä. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2010: 24; Bildjuschkin - Ruuhilahti 2011: 5-6; Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012 Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun.)

Lumme-mallissa kuvataan ihmisen seksuaalisuutta ja seksuaalisuuden kehitystä läpi elämän sekä seksuaalisuuden merkitystä ihmisen hyvinvoinnille. Mallin tavoitteena on oman seksuaalisuuden ja siihen liittyvien asioiden syvempi pohdinta ja pohdinnan kautta edistää ja vahvistaa hyvinvointia ja ammatillista osaamista. Lumme-mallia voi hyödyntää oman itsensä ja omien asenteidensa sekä eri kulttuureissa elävien, terveiden tai sairaiden ihmisten seksuaalisuuden pohtimiseen ja ymmärtämiseen. Lumme-mallia voidaan käyttää varhaiskasvattajien oman seksuaalisuuden kohtaamiseen ja seksuaalikasvatuksessa esiintyvien ristiriitojen pohtimiseen. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2011: 5-7; Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012 Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun.)

Lumme-mallissa vesi kuvaa jokaisen ihmisen elämän asioita ja tilanteita joita ei voi muuttaa. Vesi kuvaa elämäntulkua ja muutosta, jota tapahtuu ihmisen elämässä jatkuvasti. Kukan juuret kuvastavat seksuaalisuuden perustaa, ihmiskäsitystä ja arvoja. Lumpeenkukan varsi kuvastaa seksuaalisuutta tukevia asioita, jotka koostuvat muun muassa terveydestä ja varhaisesta vuorovaikutuksesta, kuinka ihminen kokee itsensä arvokkaaksi ja hyväksytyksi sekä kuinka hän kokee oman sukupuolensa. Kukan alalehdet kuvastavat ihmisen elämään kuuluvia erilaisia kehityspolkuja ja – tehtäviä, jotka haastavat seksuaalisuuttakin muuttumaan. Lumpeen vihreät lehdet kuvaavat seksuaalisuutta kannattelevia tekijöitä; rakkautta, seksuaalikasvatusta sekä geneettisiä piirteitä. Lumme-mallissa seksuaalisuuden kokonaisuus tiivistyy kukan keskustaan, ihmisytyteen. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2010: 24-26; Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012 Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun.)

4.6.6 Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9-vuotiaille –kirjanen

Katriina Bildjuschkin ja Susanna Ruuhilahden kirjoittama Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9-vuotiaille, Opas ammattilaisille kirjanen on tarkoitettu aikuisille, ammattilaisille tai lapsen vanhemmille. Kirjaseen on tarkoitus helpottaa keskustelua seksuaalikasvatuksesta 3-9 vuotiaiden lasten kanssa ja tarjota tukea kasvattajan arvojen pohtimiseen, sekä seksuaalikasvatuksen arvopohjan luomiseen. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6, 84.)

Kirjanen rakentuu lapsen seksuaalikasvatukseen liittyvistä eri teemoista: seksuaalisuus, lapsen seksuaalisuus, varhainen vuorovaikutus, perhe, hellyys ja läheisyys, syntymä, terveys, tunteet, keho, media, väkivalta ja oikeudet. Kaikista teemoista on ensin alkuun tietoa ja lukijalle teemaan liittyviä pohdintatehtäviä. Pohdintatehtävien tarkoitus on herätellä lukijan omakohtaisia ajatuksia ja kokemuksia aiheesta. Lukijan tehtävät on merkattu kirjaan päänprofiililla. Tehtäviä voi tehdä hitaasti ajan kanssa tai valita vain itseä kiinnostavat tehtävät. Lapsille suunnatut tehtävät on merkattu kirjaan lapsen ja pehmolelun kuvalla. Tehtävät ovat aktiivisia ja aikuisen kanssa yhdessä suoritettavia. Tehtävät ohjaavat muun muassa miettimiseen, keskusteluun, piirtämiseen, askarteeluun, maalaamiseen, näyttelemiseen, leikkiin, kosketukseen ja niin edelleen. Jokainen

seksuaalisuuden aihealue on viety konkreettiselle tasolle ja ohjaajalle on annettu selkeät ohjeet, kuinka lasten kanssa kyseistä aihetta tulee käsitellä. Tarkoituksena on antaa lasten itse ihmetellä ja kuvitella asioita ja aikuinen oikaisee vain väärät käsitykset. (Bildjuschkin - Ruuhi-lahti 2012: 5-83.)

Kirjasen aktivoivat tehtävät haastavat lasta aikuisen avulla tutkimaan ja pohtimaan omia ajatuksia ja yhteiskunnan asettamia arvo- ja normituksia ikä- ja kehitystaso huomioiden. Kirjasessa muistutetaan, että keskustelun lapsen kanssa on hyvä edetä lapsen kiinnostuksen ja arkisten tilanteiden luomien tarpeiden mukaan. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on saada lapsi ymmärtämään, että hän on tärkeä ja riittävä omana itsenään. (Bildjuschkin - Ruuhilahti 2012: 5-6.)

4.6.7 Kirjallisuus ja sadutus

Lapsille on myös paljon suunnattu kirjallisuutta seksuaalikasvatukseen liittyen. Kirjallisuutta on laajasti ja ne ovat erityyppisiä. Osassa seksuaalisuudesta ja lisääntymisestä on kerrottu eläinperheiden kautta hienovaraisesti ja toisissa hyvin suorasanaisesti sekä kuvitettuna lapsen kielellä. Hyvin kuvitetut kirjat ovat hyviä, sillä lapsi pystyy niitä itse selailemaan ja miettimään oman tasonsa mukaisesti ja tarvittaessa aikuinen voi kysymyksiin vastata. Kirjat käsittelevät kehoa, tunteita, seksiä ja lisääntymistä. (Cacciatore. Miten osaisi antaa seksuaalikasvatusta?.)

Lapselle on hyvä lukea jo vauvasta alkaen kuvien kautta ja myöhemmin tekstin kautta. Kirjaa lukiessa on tärkeä eläytyä myös itse kirjaan. Eläytyminen lisää lapsen mielenkiintoa ja mielikuvitusta. Lukeminen on myös tärkeää lapsen lukutaidon kehittymisen kannalta. (Vaukirja.)

Sadutus tarkoittaa erityisesti lasten kuuntelun ja osallistavan toiminnan korostavaa työvälinettä, jonka tarkoituksena on kuunnella lasta, antaa läheisyyttä ja turvallisuutta. Vaikeissa tilanteissa on myös hyvä saduttaa. Tarkoituksena on, että lapsi kertoo kokeestaan asioista sadun ja aikuinen kirjoittaa sen sanasta sanaan, miten lapsi sen kertoo. Tarinan valmistuttua aikuinen lukee sen ja lapsi voi sitä vielä muuttaa jos haluaa.

(THL. Sadutus.) Sadutuksen avulla lapsi pystyy tuomaan esille seksuaalisuuteen liittyviä asioita.

4.6.8 Sanottaminen ja leikin kautta oppiminen

Tunteen sanottaminen lapselle, kertoo, että aikuinen ymmärtää lapsen tunteen sekä lapsi myös oppii tunteille nimet. Tärkeää on myös, että lapsi kokee tunteet normaalina eikä noloina asioina. Esimerkiksi, kun lapsi kaatuu ja satuttaa kätensä, jonka vuoksi lapsi on surullinen, peloissaan ja käteen sattuu. Tällaisessa tilanteessa aikuisen on hyvä sanoa, että ” Olipa kurjaa, kun kaaduit ja sinuun sattui ja pelästyit. Käteesikin taitaa sattua. En ihmettele yhtään, että sinua itkettää.” Mutta on tärkeää, että lapsi tuodaan pois myös kivusta ja pelosta lohduttamalla. ”Kyllä tämä tästä paranee nopeasti. Tulehan tänne niin puhalletaan, sekin auttaa. Voidaan laittaa vielä laastarikin.” (MLL. Kasvatus ja kasvatustietoisuus.)

Leikki-ikäinen lapsi leikkii usein roolileikkejä ja monesti myös rakastuu johonkin lähipiirissä olevaan aikuiseen. Monesti lapsi myös rakastuu omaan vanhempansa. Aikuisen olisi tärkeä selittää lapselle, miksi olisi mahdotonta mennä naimisiin isän/äidin kanssa, eikä tyrmätä asiaa suoraan. Jos asian tyrmää heti jää lapselle herkästi negatiivinen kuva itsestään sekä itsestään osana parisuhdetta. (Hermanson. 2012.)

Lapsi oppii leikkiessä (Bildjuschkin – Laaksonen 2013) ja seksuaalisuutta voi lapselle opettaa monella tavalla. Lapsen kanssa voidaan yhdessä piirtää tai askarrella omia läheisiä, ryhmässä voidaan leikkiä eri rooleissa perhettä. Tärkeää on myös keskustelun kautta tuoda lapselle esille kysymyksiä esimerkiksi; kuka voi halata minua, kenen haluan haalaavan minua, ketä pitäisit kädestä sekä mitä sanotaan kun ei haluta toisen koskettavan? Tunne asioista voi tehdä runoja, lauluja, esityksiä tai piirroksia. Tärkeää on myös vahvistaa lapsen omaa minäkuvaa. Lapsen minäkuvaa voidaan tukea kannustamalla lasta erilaisissa tilanteissa ja tunteiden esille tuomisissa. Lasten kanssa voi myös päiväkodissa käydä läpi eri kehon osia piirustusten kautta, askartelemalla tai vessareisuilla, kun asiat tulevat esille. Esiin nousevista kysymyksistä ja ajatuksista on tärkeä

keskustella joko ryhmänä tai yksilöllisesti jonkun lapsen kanssa. (Biljuschin – Ruuhilah-ti. 2012.)

4.7 Yhteistyö vanhempien kanssa seksuaalikasvatuksessa

Vanhempien ohjeistaminen lapsen seksuaaliseen kehittymiseen on hyvä aloittaa jo ras-kausaikana. Se miten vanhempi tai vanhemmat kokevat perheen arvot ja omat ihmis-suhteet vaikuttavat lapsen seksuaalisuuden kehittymiseen. Varhaiskasvattajien ammat-tilaisten sekä terveydenhuollon henkilöstön tulee tarjota vanhemmille mahdollisuutta keskusteluun ja kyselemiseen lapsen seksuaalisuudesta. Jokaisella perheellä on oma tapa käsitellä seksuaalisuutta. (THL 2014. Raskausaika ja pikkulapsivaihe.) Lasten sek-suaaliselle kasvulle vanhempien merkitys on todella tärkeää. Tutkimusten mukaan lap-set joiden vanhemmat puhuvat lapsilleen seksuaalisuudesta sekä siihen liittyvistä asi-oista myönteisesti ja avoimesti ovat enemmän sinut itsensä kanssa. Myös vanhempien mallittaminen terveeseen ja luonnolliseen ihmissuhteeseen, suhtautumisen omaan ke-hoon sekä toiseen ihmiseen ovat tärkeitä lapsen seksuaalisuuden kasvamiseen. Näiden vuoksi on hyvin tarpeellista vanhempien tiedostaa, miten lasta kasvatetaan. (Bildjuschi-kin – Ruuhilahti.2012:17) Koska seksuaalikasvatukseen liittyy seksuaalioikeuksien sekä kulttuuristen ja sosiaalisten erojen käsittelyä on kuitenkin tärkeää, että virallinen lähde toteuttaa seksuaalikasvatusta hyvässä yhteistyössä epävirallisen lähteen kans-sa.(Klemetti - Raussi-Lehto 2014. 46.)

Tikkanen (2013) tuo opinnäytetyössään ilmi, että vanhemmat kokevat tärkeäksi sen, että heidän kanssaan keskustellaan lapsen seksuaalisuudesta. Vanhemmat pitävät myös normaaleina seksuaalissältöisiä leikkejä. Kehosta, lisääntymisestä sekä lasten oikeuksista puhumista vanhemmat pitävät tärkeinä, mutta satujen ja tarinoiden kautta kertomista asioista jakoi mielipiteitä tai niitä ei osattu hyödyntää. Suurin osa vanhem-mista olivat sitä mieltä, että lastenseksuaalikasvatus on hyvä aloittaa jo päiväkodissa. Jotkut perheet kokevat, että seksuaalikasvatus kuuluu vasta murrosikään ja jonkun mielestä seksuaalikasvatus kuuluu päiväkotiin ja koululle. Kasvattajat kokivat olevansa epävarmoja siitä kenelle seksuaalikasvatus kuuluu. (Tikkanen. 2013.) Vanhempien ja am-mattilaisten kokemus on, että aiheesta on vaikea puhua jopa keskenään asiallisesti ja luontevasti. On kuitenkin tärkeää lapsen kasvun tukemiseksi, että aikuisella on kyky

ja halu vastata lapsen sanoihin ja tekoihin, lapsen ikätaso huomioiden. (Cacciatore. Väestöliitto.)

Seksuaalikasvatus on kodin ja ammattikasvattajien yhteistyötä. (Bildjuschkin – Laaksonen 2013) Vanhempien kanssa tulisi järjestää seksuaalikasvatuksen opetusohjelman kehittämiseen tähtäävää yhteistyötä, jotta taattaisiin, että vanhempien epämuodollinen rooli ja ammattikasvattajien muodollinen rooli nivoutuvat saumattomasti yhteen ja tukevat toisiaan. Vanhemmat kannattavat usein ammattikasvattajien (koulujen) antamaa seksuaalikasvatusta, koska he eivät itse koe olevansa tehtävän tasalla ja pitävät aiheen käsittelemistä ajan tasalla. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 12-13)

4.8 Muut seksuaalikasvatusta tukevat aiheet

Seksuaalikasvatuskoulutusta saaneille varhaiskasvattajille tulisi tarjota jatkuvaa tukea myös koulutuksen jälkeen. Varhaiskasvattajia kannattaa koulutuksen yhteydessä myös valmistella luomaan tukiverkostoja oman ammatillisuutensa tueksi ja löytämään opetusmateriaalia kasvatuksensa tueksi. Koulutuksen tulee tarjota tietoa myös lasten tukiverkostoista kuten lastensuojelusta ja oikeusjärjestelmän määräyksistä esimerkiksi suojaikärajoista. (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014: 24-26.)

Lähteet

Bildjuschkin, Katriina – Laaksonen, Reetta 2013. Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa. THL. Verkkodokumentti <<http://www.slideshare.net/THLfi/seksuaalikasvatus-varhaiskasvatuksessa-07102013>> Luettu 18.11.2014.

Biljuschin, Katriina – Ruuhilahti, Susanna. 2012. Lasten ja nuorten seksuaalikasvatus vanhemmuuden näkökulmasta. Lääkärikirja Duodecim. Verkkodokumentti. <http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00956>. Luettu 27.11.14.

Bildjuschkin, Katariina – Ruuhilahti, Susanna. 2012. Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun. Verkkodokumentti. <<http://www.turku.fi/download.aspx?ID=154374&GUID=%7B38FA2613-A9E5-4E92-B7E0-BE8CDE228ED4%7D>>. Luettu 2.12.2014.

Bildjuschkin, Katariina – Ruuhilahti, Susanna. 2012. Lumme-malli, voimaa seksuaaliseen kasvuun. Verkkodokumentti. <https://moodle.amk.fi/pluginfile.php/1521/mod_resource/content/9/Lumme_Malli.pdf>. Luettu 2.12.2014.

Bildjuschkin, Katriina – Ruuhilahti, Susanna 2012. Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9- vuotiaille Opas ammattilaisille. Nektaria ry. Verkkodokumentti.
<<http://www.nektaria.fi/site/wp-content/uploads/downloads/2012/09/Mitä-ihmettä.pdf>>
> Luettu 28.11.2014.

Bildjuschkin, Katariina - Ruuhilahti, Susanna. 2010. Puhutaan seksuaalisuudesta. Helsinki: Kirjapaja.

Bildjuschkin, Katariina - Ruuhilahti, Susanna. 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Tammi.

Cacciatore, Raisa 2008. Huomenna pannaan pussauskoppiin. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Cacciatore - Raisa. 2000. Lasten seksuaaliterveys. Teoksessa Kontula, Osmo – Lot-tes, Ilsa (toim.): Seksuaaliterveys Suomessa. Tampere: Tammerpaino. 251-269.

Cacciatore. Miten osaisi antaa seksuaalikasvatusta? Verkkodokumentti.
<<http://www.raisacacciatore.fi/79>>. Luettu 26.11.2014.

Cacciatore, Raisa. Väestöliitto. Päivähoidossa seksuaalikasvatusta. Verkkodokumentti.
<<https://www.perheikka.fi/jutut/lapsi-perheessa/hyvinvointi/paivahoidossa-seksuaalikasvatusta/>>. Luettu 26.11.2014.

Hermanson, Elina. 2012. Seksuaalikasvatus. Duodecim kotineuvola. Verkkodokumentti. <http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=kot00307>. Luettu 26.11.2014.

Kansan sivistystyön liitto KSL ry. 2005. Osallistavat menetelmät – Tuki- ja virikeaineisto.

Klemetti, Reija - Raussi-Lehto, Eija 2014. Edistä, Ehkäise, vaikuta. Seksuaali- ja liisäntymisterveyden toimintaohjelma 2014-2020. THL. Tampere: Juvenes Print.

Metropolia. PLISSIT- malli. Verkkodokumentti.
<https://moodle.metropolia.fi/pluginfile.php/213614/mod_resource/content/1/Plissit%20-malli.pdf>. Luettu 2.12.2014.

MLL. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Kasvatus ja kasvatustietoisuus. Verkkodokumentti.
<http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/vanhemmuus_ja_kasvatus/kasvatukseen_tapoja/>. Luettu 26.11.2014.

MLL. Kehittymistä vuorovaikutuksessa vanhemman kanssa. Vanhempainnetti. Verkkodokumentti. <http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/0_1-vuotias/vuorovaikutus/>. Luettu 20.11.2014.

MLL. Seksuaalisuuden portaat. Nuortennetti. Verkkodokumentti.

<http://www.mll.fi/nuortennetti/seurustelu/seksuaalisuus/seksuaalisuuden_portaat . >
Luettu 2.12.2014.

Pirilä, Kaarina - Roivas, Marianne - Vehkaperä, Ulla. 2013. Innostu ja innovoi. Käsi-kirja innovaatioprojektioihin. Metropolia ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Verkkodokumentti.

<http://www.metropolia.fi/fileadmin/user_upload/Julkaisutoiminta/Julkaisusarjat/OIVA/Innostu_ja_innovoi.pdf> Luettu 11.12.2014.

Ryttyläinen, Katri - Valkama, Sirpa. 2010. Seksuaalisuus hoitotyössä. Helsinki: Edita.

Salminen, Ari. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopisto. Verkkodokumentti.

<http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf> Luettu 11.12.2014.

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010. WHO. Verkkodokumentti.

<<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1>>. Luettu 1.12.2014.

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - toteuttamisohjeet 2014. THL. Verkkodokumentti.

<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116767/URN_NBN_fi-fe2014092644952.pdf?sequence=1> Luettu 28.11.2014.

Seksuaalioikeudet. Väestöliitto. Verkkodokumentti.

<http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tietopankki/seksuaalioikeudet/>> Luettu 1.12.2014.

Seksuaaliterveysasema 2013 Lasten seksuaaliterveys. Verkkodokumentti.

<<https://moodle.amk.fi/course/view.php?id=26&topic=0#section-1>>. Luettu 2.12.2014.

Silvenberg, Paul. Ideasta projektiksi –projektivetäjän käsikirja. Konsulttitoimisto Planpoint Oy. Verkkodokumentti.

<<http://www.ksl.fi/images/osallistavatmenetelmat.pdf> > Luettu 17.11.2014.

Standards for Sexuality Education in Europe. 2010. WHO. <<http://www.bzga-whocc.de/pdf.php?id=061a863a0fdf28218e4fe9e1b3f463b3>> Luettu 3.12.2014.

THL 2014 Esiopetus. Verkkodokumentti. <<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalikasvatus-elamankulussa/esiopetus>> Luettu 18.11.2014.

THL 2014 Raskaus ja pikkulapsi vaihe. Verkkodokumentti.

<<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalikasvatus-elamankulussa/raskausaika-ja-pikkulapsivaihe>> Luettu 18.11.2014.

THL 2014. Raskausaika ja pikkulapsivaihe. Seksuaalikasvatus alkaa 0-vuotiaasta. Verkkodokumentti.

<<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen>>

hyvinvointi/seksuaalikasvatus-elamankulussa/raskausaika-ja-pikkulapsivaihe> Luettu 19.11.2014.

THL. 2014. Seksuaalikasvatus. Verkkodokumentti.
<http://www4.thl.fi/fi_FI/web/fi/aiheet/tietopakettit/seksuaalinen_hyvinvointi/seksuaalikasvatus> Luettu 2.12.2014.

THL 2014. Seksuaalisuus..Verkkodokumentti. <<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalisuus>> Luettu 2.12.2014.

THL 2014 Seksuaalisuus puheeksi. Verkkodokumentti.
<<http://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalisuus-puheeksi>> Luettu 2.12.2014.

THL. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Sadutus. Verkkodokumentti.
<<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/lastensuojelun-kasikirja/tyomenetelmat-ja-valineet/tyomenetelmat/sadutus>> Luettu 26.11.2014.

THL 2014 Tiedä ja toimi. Verkkodokumentti.
<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116825/THL_Tied%C3%A4%20ja%20toimi_Seksuaalikasvatus_web.pdf?sequence=1> Luettu 2.12.2014.

Tikkanen- Henriikka. 2013. Lastentarhanopettaja lapsen seksuaalisen kasvun tukijana. Opinnäytetyö. Verkkodokumentti.
<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/66023/Opinnaytetyo2013_pdf_muodossa.pdf?sequence=1> Luettu 20.11.2014.

Työministeriö. Verkkodokumentti.
<<http://www.mol.fi/esf/ennakointi/raportit/pvopas.pdf>> Luettu 2.12.2014.

Unicef. Ihmisoikeudet. Lapsen oikeuksien sopimus. Verkkodokumentti.
<www.ihmisoikeudet.net/index.php?page=lapsen-oikeuksien-sopimus> Luettu 1.12.2014.

Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. 2002. Sosiaali- ja terveysministeriö. Verkkodokumentti.
<<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/113591/kasvatus.pdf?sequence=1>> Luettu 1.12.2014.

Vaukirja.Iloitse kirjoista: Lue lapselle syntymästä lähtien. Verkkodokumentti.
<<http://www.vaukirja.fi/Luetaan-yhdessa/Lue-lapselle-syntymasta-alkaen/>> Luettu 26.11.2014.

Väestöliitto. 1.porras. Verkkodokumentti.
<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/murrosika/seksuaalisuuden_portaat/ensimmainenporras/> Luettu 2.12.2014.

Väestöliitto. Seksuaalioikeudet. Verkkodokumentti.
<<http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tietopankki/seksuaalioikeudet/>> Luettu 1.12.2014.

Väestöliitto. Seksuaalisuuden portaat askel kerrallaan. Verkkodokumentti.
<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/murrosika/seksuaalisuuden_portaat/> Luettu 2.12.2014.

Väestöliitto. Työntekijän oma seksuaalisuus. Verkkodokumentti.
<http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tietopankki/seksuaalikasvatus/tyontekijan_oma_seksuaalisuus/> Luettu 2.12.2014.

YK:n yleissopimus lasten oikeuksista. Unicef. Verkkodokumentti.
<http://www.lskl.fi/files/206/LOS_sopimus.pdf> Luettu 3.12.2014.

WHO. Defining sexual health. Verkkodokumentti.
<http://www.who.int/reproductivehealth/topics/sexual_health/sh_definitions/en/> Luettu 2.12.2014.

Liitteet

Liite 1 Seksuaalikasvatustaulukko WHO:n mukaan

Seksuaalikasvatus taulukossa kuvataan eri ikävaiheissa käsiteltäviä seksuaalikasvatus aiheita ja ohjataan tukemaan lasta seksuaalisessa kasvussa sekä tietojen, taitojen, että asenteiden osalta. Aihealueet on jaoteltu kahdeksan osa-alueen mukaan. Jokaista osa-aluetta käsitellään näistä kolmesta näkökulmasta: tiedoista, taidoista ja asenteista.

Tiedot osion asiat on tarkoitus esittää kasvatettaville faktatietoina tasapainoisella, kattavalla ja ikään nähden sopivalla tavalla. Taidot osion asiat ovat taitoja, jotka lapsen tulisi osata oppimisen jälkeen. Asenteet osion mielipiteet ja arvot ovat aiheeseen liittyviä käyttäy-

tymistämme ohjaavia perusperiaatteita, joiden kehittymiseen toivottuun suuntaan lapsi tarvitsee tukea ja esimerkkiä.

Taulukon ikäryhmät ovat suuntaa antavia, joten lapsia kasvatettaessa on otettava huomioon lasten yksilölliset erot. Tiettyä asiaa toistuvat taulukossa useampaan kertaan. Toistolla pyritään ennakoimaan seuraavaa tai myöhempää kehitys vaihetta, jotta lapsilla olisi paremmat valmiudet käsitellä niitä. Samalla tulee huomioitua myös käsityskyvyn erot, jotka kasvavat iän varttuessa. Lasten kanssa tulee käsitellä kutakin asiaa aina ikään ja kehitystasoon nähden sopivalla tavalla, joka taas luo pohjaa seuraavalle tasolle.

Taulukossa on käytetty erilaisia merkintätapoja ilmaisemaan eritasoista aiheiden käsittelyä kasvatuksessa. **Tummennetulla** tekstillä olevat aiheet ovat seksuaalikasvatuksessa käsiteltäviä pääaiheita ja sille asetettuja vähimmäisvaatimuksia. *Kursiivisella* olevat aiheet ovat täydentäviä aiheita ja niiden ottaminen opetusohjelmaan on vapaaehtoista. Näiden aiheiden esittely olisi kuitenkin optimaalisinta tässä ikävaiheessa. Tummennettu etumerkki ilmaisee aiheen olevan uusi ja tyhjä etumerkki kertoo aihetta käsitellyn jo aikaisemmin ja nyt on aika syventyä asiaan.

■ uusi pääaihe

□ syventävä pääaihe

● uusi täydentävä aihe

○ syventävä, täydentävä aihe

0–4v	Lapselle kerrottavat TIEDOT	Lapselle opetettavat TAIDOT	ASENTEET, joissa lasta autetaan
Osa-alue: Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	■ kaikista ruumiinosista ja niiden tehtävistä ■ kehojen ja sukupuolten eroista ■ hygieniasta ● itsen ja muiden välisestä erosta	■ nimeämään ruumiin osat ■ harjoittamaan hygieniää (pesemään kehon joka puolelta) ■ tunnistamaan kehojen erot ■ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita	■ kehittämään myönteinen kehonkuva ja minäkuva: itsetunto ■ kunnioittamaan erilaisuutta ■ arvostamaan omaa kehoaan ● arvostamaan ruumiillisen kokemuksen ja läheisen suhteen luomisen kautta syntyvää hyvinvoinnin, läheisyyden ja luottamuksen tunnetta ● kunnioittamaan sukupuolten yhdenvertaisuutta

Osa-alue: Hedelmällisyys ja lisääntyminen	<p>■ raskaudesta, syntymästä ja vauvoista</p> <p>■ ihmisen lisääntymisen perusasioista (mistä vauvat tulevat)</p> <ul style="list-style-type: none"> • eritavoista tulla perheenjäseneksi (esimerkiksi tulemalla adoptoiduksi) • siitä, että jotkut saavat lapsia ja jotkut eivät 	■ puhumaan näistä asioista niiden oikeilla nimillä	<ul style="list-style-type: none"> • hyväksymään eri tavat tulla lapseksi perheeseen
Osa-alue: Seksuaalisuus	<p>■ omaa kehoa kosketettaessa syntyvästä nautinnosta ja mielihyvästä, varhaislapsuuden masturbaatiosta</p> <p>■ oman kehon ja omien sukuelinten tutkimisesta</p> <p>■ siitä, että nauttiminen fyysisestä läheisyydestä on normaali osa jokaisen elämää</p> <p>■ hellyydestä ja fyysisestä läheisyydestä rakkauden ja kiintymyksen osoituksena</p>	<p>■ tiedostamaan sukupuoli-identiteettinsä</p> <p>■ puhumaan (epä)miellyttävistä ruumiillisista tuntemuksista</p> <p>■ ilmaisemaan omia tarpeitaan, toiveitaan ja rajojaan esimerkiksi ”lääkärileikin” yhteydessä</p>	<p>■ suhtautumaan myönteisesti omaan kehoonsa ja sen kaikkiin toimintoihin = myönteinen kehonkuva</p> <p>■ kunnioittamaan muita</p> <ul style="list-style-type: none"> • suhtautumaan uteliaasti omaan kehoonsa ja muiden kehoihin
Osa-alue: Tunteet	<p>■ rakkauden eri tyypeistä</p> <p>■ myönteisistä ja kielteisistä tunteista (”kyllä”- ja ”ei”-tunteista)</p> <ul style="list-style-type: none"> • tunteita kuvaavista sanoista • yksityisyyden tarpeen tunteesta 	<p>■ tuntemaan ja osoittamaan empatiaa</p> <p>■ sanomaan kyllä/ei</p> <p>■ ilmaisemaan omia tunteitaan, toiveitaan ja tarpeitaan, sekä kertomaan niistä</p> <ul style="list-style-type: none"> • ilmaisemaan oman yksityisyyden tarpeen tunnetta 	<p>■ ymmärtämään, että tunteita ilmaistaan monin eri tavoin</p> <p>■ suhtautumaan myönteisesti omiin sukupuolieliimiinsä ja omaan sukupuoleensa (on hienoa olla tyttö tai poika!)</p> <p>■ ajattelemaan, että hänen kokemansa tunteet ja niiden ilmaiseminen on oikein.</p> <ul style="list-style-type: none"> • suhtautumaan myönteisesti eri tunteisiin eri tilanteissa
0–4v	Lapselle kerrottavat TIEDOT	Lapselle opetettavat TAITOT	ASENTEET, joissa lasta autetaan
Osa-alue: Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<p>■ hyvistä ja huonoista ruumiillisista kokemuksista/ mikä tuntuu hyvältä? (oman kehon kuuntelemisesta)</p> <p>■ siitä, että jos kokemus/tunne ei ole hyvä, siihen ei tarvitse aina suostua</p>	<p>■ luottamaan vaistoihinsa</p> <p>■ noudattamaan kolmi-vaiheista menetelmää (sano ei, lähde pois, puhu jollekulle, johon luotat)</p> <p>■ hankkimaan hyvinvoinnin tunteita</p>	<p>■ arvostamaan omaa kehoaan</p> <p>■ tiedostamaan, että on sallittua pyytää apua</p>
Osa-alue: Seksuaalisuus ja oikeudet	<p>■ oikeudesta saada turvaa ja suojelua</p> <p>■ siitä, että aikuisilla on</p>	<p>■ sanomaan ”kyllä” ja ”ei”</p> <p>■ kehittämään viestintä-</p>	<p>■ tiedostamaan omat oikeutensa, mikä johtaa itseluottamukseen</p>

	<p>velvollisuus huolehtia lasten turvallisuudesta</p> <p>■ oikeudesta esittää kysymyksiä seksuaalisuudesta</p> <p>■ oikeudesta tutkiskella sukupuoli-identiteettiä</p> <p>• oikeudesta tutustua alastomuuteen ja omaan kehoon, oikeudesta olla utelias</p>	<p>taitojaan</p> <p>■ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita</p> <p>• erottamaan ”hyvät” ja ”pahat” salaisuudet toisistaan</p>	<p>■ omaksumaan asenne ”Minun kehoni kuuluu minulle”</p> <p>■ tuntemaan, että hän voi tehdä omat päätöksensä</p>
<p>Osa-alue:</p> <p>Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)</p>	<p>■ sosiaalisista säännöistä ja kulttuurisista normeista/arvoista</p> <p>■ sukupuolirooleista</p> <p>■ eri ihmisten kanssa noudatettavasta sosiaalisesta etäisyydestä</p> <p>• iän vaikutuksesta seksuaalisuuteen ja ikäryhmälle sopivasta käyttäytymisestä</p> <p>• alastomuutta koskevista normeista</p>	<p>■ erottamaan yksityisen ja julkisen käyttäytymisen toisistaan</p> <p>■ noudattamaan sosiaalisia sääntöjä ja kulttuurinormeja</p> <p>■ käyttäytymään tilanteen mukaan sopivalla tavalla</p> <p>• tietämään, mihin saa koskettaa</p>	<p>■ kunnioittamaan omaa kehoaan ja muiden kehoja</p> <p>■ hyväksymään yksityisyyttä ja intymiteettiä koskevat sosiaaliset säännöt</p> <p>■ kunnioittamaan sitä, että muut sanovat ”kyllä” tai ”ei”</p>

4–6v	Lapselle kerrottavat DOT	TIE-	Lapselle TAIDOT	opetettavat	ASENTEET, joissa lasta autetaan
-------------	-----------------------------	------	--------------------	-------------	------------------------------------

Osa-alue: Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	☐ kaikista ruumiinosista ja niiden tehtävistä ☐ kehojen ja sukupuolten eroista ☐ hygieniasta <ul style="list-style-type: none"> • eri ikäisten ihmisten kehojen ja kehityksen eroista 	☐ nimeämään ruumiinosat ☐ harjoittamaan hygieniää (pesemään kehon joka puolelta) ☐ tunnistamaan kehojen erot ☐ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita <ul style="list-style-type: none"> • tunnistamaan oma yksityisyyden tarpeensa ja muiden yksityisyyden tarve 	☒ kehittämään myönteinen sukupuoli-identiteetti ☐ kehittämään myönteinen kehonkuva ☐ kunnioittamaan erilaisuutta ☐ kunnioittamaan sukupuolten yhdenvertaisuutta
Osa-alue: Hedelmällisyys ja lisääntyminen	☒ lisääntymiseen liittyvistä myyteistä (esimerkiksi joissakin maissa lapsille sanotaan haikaroiden tuovan vauvoja) ☐ elämästä: raskaudesta, syntymästä ja vauvoista; elämän päättymisestä ☐ ihmisen lisääntymiseen liittyvistä perusasioista	☐ puhumaan näistä asioista niiden oikeilla nimillä	<ul style="list-style-type: none"> • kunnioittamaan erilaisuutta: joillakuilla on lapsia ja toisilla ei
Osa-alue: Seksuaalisuus	☐ omaa kehoa koskettaessa syntyvästä nautinnosta ja mielihyvästä, varhaislapsuuden masturbaatiosta ☐ oman kehon ja omien sukelinten tutkimisesta <ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisuuden merkityksestä ja sen ilmaisemisesta (esimerkiksi rakkauden tunteiden ilmaisemisesta) • asianmukaisesta seksuaalisesta kielenkäytöstä • seksuaalisista tunteista (läheisyydestä, nautinnosta, kiihottumisesta) osana ihmisen eri tunteita (näiden pitäisi olla myönteisiä tunteita, eikä niihin saa liittyä pakottamista tai satuttamista) 	☒ puhumaan seksuaaliasioista (viestintätaidot) ☒ lujittamaan sukupuoli-identiteettiä <ul style="list-style-type: none"> • käyttämään seksuaalista kieltä tavalla, joka ei ole loukkaava 	☐ kehittämään myönteinen kehonkuva ☐ kunnioittamaan muita
Osa-alue: Tunteet	☒ kateudesta, vihasta, aggressiosta, pettymyksestä ☒ ystävyydestä ja rakkaudesta saman sukupuolen edustajia kohtaan <ul style="list-style-type: none"> • ystävyyden ja rakkauden välisestä erosta • salaisista rakkauksista, ensirakkaudesta (ihastumisista ja yksipuolisesta rakkaudesta) 	☒ käsittelemään pettymyksiä ☐ ilmaisemaan omia tunteitaan, toiveitaan ja tarpeitaan sekä kertomaan niistä <ul style="list-style-type: none"> • käsittelemään omaa yksityisyyden tarvetta ja muiden yksityisyyden tarvetta ○ nimeämään omat tunteita 	☒ hyväksymään, että rakkauden tunteet ovat luonnollisia (osana kaikkia tunteita) ☐ ajattelemaan, että hänen oma tunnekokemuksensa ja tunteen ilmaiseminen on oikein ja tärkeää (omientunteiden arvostaminen)

		<i>teensa asianmukaisesti</i>	
4–6v	Lapselle kerrottavat TIE-DOT	Lapselle opetettavat TAITDOT	ASENTEET, joissa lasta autetaan
Osa-alue: Ihmissuhteet ja elämäntyylit	<ul style="list-style-type: none"> ■ ystävyydestä ■ saman sukupuolen edustajien suhteista □ erilaisista ihmissuhteista (perhesuhteista) • perheen eri käsitteistä 	<ul style="list-style-type: none"> ■ toimimaan toisten lasten perheenjäsenten ja ystävien kanssa sopivalla tavalla ■ elämään jäsenenä perheessä, jossa perhesuhteet perustuvat vastavuoroiseen kunnioitukseen ■ luomaan ja ylläpitämään ihmissuhteita 	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyväksymään erilaisuutta □ kunnioittamaan erilaisia elämäntyylejä
Osa-alue: Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<ul style="list-style-type: none"> □ hyvistä ja huonoista ruumiillisista kokemuksista/mikä tuntuu hyvältä? (oman kehon kuuntelemisesta) □ siitä, että jos kokemus/tunne ei ole hyvä siihen ei tarvitse aina suostua 	<ul style="list-style-type: none"> □ luottamaan vaistoihinsa ja noudattamaan kolmi-vaiheista menetelmää (sano ei lähde pois, puhu jollekulle, johon luotat) □ hankkimaan hyvinvoinnin tunteita 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ajattelemaan, että hänellä on mahdollisuus valita ■ tiedostamaan riskit □ arvostamaan omaa kehoaan □ tiedostamaan, että on sallittua pyytää apua
Osa-alue: Seksuaalisuus ja oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyväksikäytöstä; jotkut ihmiset eivät ole hyviä – he esittävät kilttejä, mutta voivat olla väkivaltaisia □ oikeuksistaan (myös oikeudesta saada tietoa ja oikeudesta saada suojelua) □ siitä että aikuisilla on velvollisuus huolehtia lasten turvallisuudesta 	<ul style="list-style-type: none"> ■ esittämään kysymyksiä ■ kääntymään ongelmatilanteissa jonkun luotettavan henkilön puoleen □ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita 	<ul style="list-style-type: none"> □ omaksumaan asenne ”Minun kehoni kuuluu minulle” □ tiedostamaan oikeutensa

<p>Osa-alue: Seksuaalisuutta määrittävät sosi- aaliset ja kult- tuuriset tekijät (arvot/normit)</p>	<p>■ sukupuoli-, kulttuuri- ja ikäeroista ■ siitä, että arvot ja normit riippuvat maasta ja kulttuu- rista ■ siitä, että kaikki normit ovat sallittuja, mutta kaikki niiden tunteiden seurauksena tehdyt teot eivät ole □ sosiaalisista säännöistä ja kulttuurisista normeis- ta/arvoista</p>	<p>■ tunnistamaan ja käsitte- lemään arvoihin liittyviä eroja □ noudattamaan sosiaali- sia sääntöjä ja kulttuu- rinormeja • <i>puhumaan eroista</i></p>	<p>■ käyttäytymään sosi- aalisesti vastuullisella tavalla ■ suhtautumaan avoi- mesti, ei tuomitsevasti ■ hyväksymään yh- denvertaiset oikeudet ■ kunnioittamaan seksuaalisuuteen liit- tyviä eri normeja □ kunnioittamaan omaa kehoaan ja mui- den kehoja</p>
---	---	---	---

Taulukko 1. Seksuaalikasvatustaulukko WHO:n mukaan. (Standards for Sexuality Education in Europe. 2010: 33-42.)